

Z LUBANIEM W ŻYCIORYSIE

Wybór biogramów z okazji
800 lat miasta

Biogramy składające się na niniejszą książkę przygotowali polscy i niemieccy regionaliści. Wśród nich znalazły się też teksty autorstwa nieżyjącego już przedwojennego lubańskiego historyka Fritza Bertrama. Kiedy w 2019 r. dyskutowaliśmy nad koncepcją opracowania, pojawił się pomysł, aby wśród autorów znaleźli się wszyscy lubańscy pasjonaci historii, którzy będą chcieli napisać tekst. Dziś wiemy, że cel został osiągnięty: 23 autorów, 86 biogramów, 800 lat historii miasta.

Arkadiusz Słowiński
Burmistrz Lubania

Warto obserwować ludzi i ich żywoty. Warto szukać w przeszłości analogii do czasów nam współczesnych. Wtedy w historii życia mieszczan i ich problemów można dostrzec niezmiennego ducha miasta i zauważyć, że nawet dramatyczne wydarzenia historyczne nie są w stanie przerwać ciągłości pewnych procesów i zjawisk.

dr Łukasz Tekiel
Dyrektor Muzeum Regionalnego
w Lubaniu

Z LUBANIEM W ŻYCIORYSIE

**Wybór biogramów
z okazji 800 lat miasta**

Redakcja

dr ŁUKASZ TEKIELA

MILENA SOCHAŃSKA

Autorzy biogramów:

ADAMCZYK-POGORZELEC BOŻENA

BECKERT KURT-MICHAEL

BENA WALDEMAR

BERNACKI TOMASZ

BERTRAM FRITZ

BYKOWSKI ZDZISŁAW

DUMANOWSKI PIOTR

FIAŁEK PAULINA

GRZYBEK BARBARA

HAŁAMUSZKA IWONA

KULCZYCKI JANUSZ

LANGE JAN

LUDOWSKI JAROSŁAW

ŁAGOWSKA TEO

MADUROWICZ ZBIGNIEW

PACZOS ANDRZEJ

PIOTROWSKA JOANNA

POBIEDZIŃSKI JERZY

SKOWROŃSKI JANUSZ

SOCZAŃSKA MILENA

TEKIELA ŁUKASZ

WILK ANDRZEJ

ZAWADZKI PAWEŁ

Projekt okładki

PAWEŁ ZAWADZKI

Korekta redakcyjna

JOLANTA KARDELA

Skład i druk

WYDAWNICTWO AD REM

www.adrem.jgora.pl, tel. 75 75 222 15

© by Muzeum Regionalne w Lubaniu, 2020

ISBN 978-83-959531-1-8

Wydawca

MUZEUM REGIONALNE w LUBANIU

Rynek Ratusz, 59-800 Lubań

tel./fax 75 722 32 13

www.muzeumluban.pl

Na okładce:

Plaskorzeźba nad portalem Domu pod Okrętem, Lubań, XVIII w., fot. Paweł Zawadzki

Bazylijski taniec ze śmiercią, Johann Rudolf Feyerabend, akwarela, 1806 r., źródło: Wikipedia Commons

SPIS TREŚCI

Miasto to ludzie – ludzie to miasto	9

I. Ludzie władzy, samorządu i polityki

Conrad Zeidler (13?–1427)	13
Franz Haußdorff (13?–14?)	15
Lorenz Zeidler (1415?–1516)	16
Adrian Albinus (1513–1590)	17
Urban Zeidler (1497–1577)	19
Jacob Wagner (?–1552)	20
Christoph Wiesner (1566–1627)	21
Martin Zeidler (1576–1637)	22
Johann Winckler (1604–1676)	24
Johann Christian Gebhard Scultetus (1630–1695)	25
Paul Tschörtner (1663–1729)	26
Benjamin Gottlieb Kirchhof (1775–1842)	27
Rudolf von Uechtritz (1803–1863)	29
Ernst Walbe (?–1869)	30
Wilhelm Hengstenberg (1853–1927)	31
August Fink (1862–?)	32
Alfred Laschke (18?–19?)	33
Aleksandra Piłsudska z d. Szczerbińska (1882–1963)	34
Rudolf Schultz von Dratzig (1897–1945)	36
Stanisław Klimaszewski (1895–19?)	37
Antoni Stawiarski „Wiktor” (1898–19?)	39
Karl Hanke (1903–1945?)	42
Stanisław Kienda (1918–19?)	44
Stanisław Kostka (1927–2006)	47
Eugeniusz Konat (1935–2017)	50

II. Ludzie biznesu

Wolfgang Christoph Kramer (?–1689).....	53
Johann Friedrich Kirchhoff (1640–1703).....	54
Nicolaus Schill (1680–1759)	56
Daniel Andreas Fischer (1702–1750).....	57
Gottlob August Scharf (1727–1803)	59
Albert Augustin (1825–1909)	60
Carl Valentin Goldammer (1852–1927)	62
Gustav Winkler (1867–1954).....	63

III. Ludzie sztuki

Hans Linder (1500?–1559?).....	66
Johannes Knöfel (1540–1617)	67
Johann Christoph Schütze (1687–1765)	68
Christoph Nathe (1753–1806).....	70
Alexis Langer (1825–1904)	72
Hermann Effenberger (1842–1910)	74
August Abel (18?–1912).....	76
Heinrich Rudolf Walbe (1865–1954)	78
Albrecht Bruck (1874–1964)	80
Ludwig Danziger (1874–1934)	82
Margarete Junge (1874–1966)	85
Adam Krotochwila (1879–1957).....	87
Elisabeth Busse (1895–1986).....	89
Włodzimierz Boruński (1906–1988)	90
Witold Dederko (1906–1988)	92

IV. Ludzie Kościoła

Elisabeth von Salza (12?–13?)	95
Georg Heu (14?–15?)	97
Johann Frobenius (1490–1553)	99
Magdalena Appeler (?–1558)	101
Sigismund Schwabe (1527–1596)	103
Martin Behm (1557–1622)	104
Martin Friedrich Gude (1669–1753)	106
Maria Elisabeth Faulhaber (1681–1753)	108
Maria Ignatia Kittel (1759–1828)	111
Maria Paula Andersch / Maria Paula Andrzejewska (1892–1961)	113
Adalbert Anter (1811–1906)	116
Maria Gabriela Buchta (1907–1971)	118
Maria Sabina Thienel (1909–1945)	120
Jan Winiarski (1912–1998)	122

V. Ludzie nauki, szkoły i kultury

Lazarus Scherdinger (?–1584)	126
Paul Fabricius (1529–1589)	127
Christoph Wiesner (1566–1627)	129
Jakob Bartsch (1600–1633)	130
Gottlob Kranz (1660–1733)	132
Karl Gottlob Dietmann (1721–1804)	133
Immanuel Friedrich Gregorius (1730–1800)	135
Samuel Friedrich Nathanael Morus (1736–1792)	138
Fritz Bertram (1871–1961)	140
Paul Skobel (1878–1952)	141
Paul Plüschke (1879–1951)	143
Stanisław Tymicz (1916–1991)	146
Ludwik Anioł (1921–2013)	148
Wiesław Wajcfelt (1949–2001)	150

VI. Ludzie literatury

Abraham Hosemann (1561–1617)	153
Gustav von Moser (1825–1903)	155
Arno Otto Schmidt (1914–1979)	157
Feliks Netz (1939–2015)	159

VII. Ludzie medycyny

Johann Adam Kirchoff (1663–1741)	162
Johann Caspar Gemeinhardt (1691–1741)	164
Lucjan Kopeć (1919–1988)	165

VIII. Ludzie wojska

Anatol Sawicki (1897–1948)	168
Hans-Ulrich Rudel (1916–1982)	170
Aleksander Gołowaczow (1909–1945)	173
Wilhelm „Willi” Hübner (1929–2010)	175

Miasto to ludzie – ludzie to miasto

Lauban/Lubań – największe miasto w dolinie Kwisy – obchodzi w tym roku okrągły i jakże sędziwy jubileusz. Od jego lokacji minęło już 800 lat. Przez ponad siedem wieków mieszkańcy Lauban posługiwali się językiem niemieckim, a od ponad siedmiu dekad mieszkańcy Lubania używają języka polskiego. Stare niemieckie miasto stało się polskie w 1945 r. Zanim jednak do tego doszło, w jego granicach zderzyły się armie dwóch totalitarnych systemów, obracając dużą część zabudowy w ruinę. Cezura dzieląca historię Lubania na niemiecką i polską naznaczona jest wojennymi ranami, z których część aż do dziś nie pokryła się bliznami – w zasadzie odbudowa trwa nadal.

Po długim okresie prób odrzucania lub maskowania wszystkiego, co było w Lubaniu niemieckie, przed trzema dekadami, dość nagle, zaczął się okres niezwyklej fascynacji lubanian historią lokalną. Dziś wiemy, że nie była to krótkotrwała przygoda, ale stała tendencja, która trwa i nabiera rozmachu. Owoce zachwyty miastem są rozmaite i równocześnie imponujące. Jednym z nich, chyba najważniejszym, jest zmiana sposobu postrzegania dziejów miasta. Co ciekawe, dotyczy ona nie tylko Polaków, ale też Niemców. Coraz więcej jest głosów płynących z obu stron granicy, że nie należy dzielić historii miasta barierą nie do pokonania; że nie można, a wręcz nie da się odciąć od rzeczywistości sprzed roku 1945; że pełne wykorzystanie potencjału i fenomenów Lubania jest możliwe tylko pod warunkiem łączenia naszego polskiego wkładu z tym, co najlepsze dali temu miejscu dawni mieszkańcy.

Tak właśnie – wszystko zależy od ludzi. To oni tworzą historię i wnoszą lub burzą mury. Bez nich miasto byłoby martwe, nie osiągnęłoby sukcesów, nie doznałoby problemów, nie miałoby historii – nigdy by nie zaistniało.

Jak przezwyciężać bolesne cezury nawet, zdawałoby się, w beznadziejnej sytuacji, pokazała w 1945 r. lubańska magdalenka, Maria Paula Andersch. Gdy opadł kurz po wielkiej bitwie, zamiast uciec z miasta i zburzonego klasztoru, ona została. Zmieniła nazwisko na Andrzejewska i rozpoczęła szeroko rozumianą odbudowę klasztoru już jako „Polka”. Dzisiaj lubańskie magdalenki mówią o niej: „nasza kochana siostra Paula”. W tym roku swój jubileusz, równie dostoyny jak miejski, obchodzą właśnie siostry magdalenki. Ich zgromadzenie jest jedyną instytucją, która nieprzerwanie działa w Lubaniu od 700 lat. Było to możliwe m.in. dzięki postawie siostry Andersch/Andrzejewskiej.

Obchody obu rocznic zostały zaplanowane z wielkim rozmachem, jednakże epidemia pokrzyżowała większość planów związanych z hucznym świętowaniem. Niemniej jednak nie zabrakło cennych inicjatyw przypominających o najważniejszych momentach lubańskiej historii. Jedną z nich jest niniejsza książka. Została poświęcona znanym ludziom, w których życiu Lubań zaistniał szczególnie. Na kolejnych kartach opracowania znajdziemy postacie, które urodziły się w Lubaniu, a potem odnosiły sukcesy gdzieś indziej; osoby, które całą swoją karierę poświęciły Lubaniowi; ludzi, którzy tylko przez krótki czas żyli w jego murach, ale mocno wpłynęło to na ich losy; wybitne jednostki z zewnątrz, które swoim talentem zmieniały oblicze miasta oraz indywidua „wrzucone” w jego rzeczywistość całkowicie zaskakująco po to, by zapewnić sobie nieśmiertelność na kartach historii. Niemcy i Polacy, bogaci i biedni, skromni i rozrzutni, szlachetni i zbrodniarze, genialni i uparci – na stronicach tej książki odnajdziemy pełną paletę osobowości i charakterów, oddającą barwny świat życia lubanian na przestrzeni wielu stuleci.

Biogramy składające się na niniejszą książkę przygotowali polscy i niemieccy regionaliści. Wśród nich znalazły się też teksty autorstwa

nieżyjącego już przedwojennego lubańskiego historyka Fritza Bertrama. Kiedy w 2019 r. dyskutowaliśmy nad koncepcją opracowania, pojawił się pomysł, aby wśród autorów znaleźli się wszyscy lubańscy pasjonaci historii, którzy będą chcieli napisać tekst. Dziś wiemy, że cel został osiągnięty: 23 autorów, 87 biogramów, 800 lat historii miasta. O wyborze postaci historycznych zdecydowali sami autorzy na pierwszym koncepcyjnym spotkaniu. Biograficzny katalog nie został oczywiście wyczerpany. Być może w przyszłości powstanie kolejna książka o podobnym charakterze i będzie miała jeszcze większą objętość.

Jako burmistrz Lubania, w roku tak ważnej dla nas wszystkich rocznicy, polecam gorąco lekturę niniejszej publikacji. Myślę, że każdy znajdzie na jej kartach kogoś, o kim warto pamiętać, rozmawiać, a być może i naśladować. Drodzy lubanianie, życzymy naszemu miastu kolejnych 800 lat historii bez wojen, wielkich pożarów, epidemii i innych wielkich nieszczęść.

Arkadiusz Słowiński
burmistrz Lubania

I. LUDZIE WŁADZY, SAMORZĄDU I POLITYKI

CONRAD ZEIDLER

(13?–1427)

burmistrz Lubania

Po raz pierwszy lubański rajca o nazwisku Zeidler pojawia się w źródłach pod rokiem 1394. Ów patrycjusz nosił imię Conrad. Był synem Kuntza Zeidlera i Reginy von Uechtritz. W latach 1404, 1407, 1410, 1414, 1422 i 1425 wybierano go na stanowisko burmistrza. Na początku drugiej kadencji uczestniczył w turnieju rycerskim na lubańskim rynku. Stał wówczas w szranki z pewnym szlachcicem z rodu Üchtritz. Żaden z nich nie spadł z konia i wspólnie odebrali nagrodę od rady miejskiej. Jego małżonką została Regina, córka lubańskiego burmistrza Stephana von Haugwitz. Doczekali się czterech synów: Lorenza, Barthela, Nicolausa i Michaela.

W czasie husyckiego najazdu wiosną 1427 r. Conrad Zeidler ponoć miał objąć dowództwo obrony miasta i ponieść bohaterską śmierć w trakcie potyczki na Kaplicznej Górze. Podobno jego ciało znaleziono poćwiartowane na polu bitwy po odejściu najeźdźców, a następnie pochowano w kościele franciszkańskim obok głównego ołtarza. Należy nadmienić, że heroiczny wątek w życiorysie Conrada nie posiada solidnych podstaw źródłowych i podawany jest w wątpliwość. Nie zmienia to jednak tego, że w umysłach przedwojennych lubanian nazwisko Zeidler było postrzegane w kategoriach symbolicznych. W 1828 r. na Górze Kaplicznej wystawiono nawet pomnik upamiętniający tragiczny los protoplasty burmistrzowskiego rodu Zeidlerów, który odnowiono w 1859 roku.

Wskazówki bibliograficzne:

Berkel Paul, *Historia miasta Lubań*, Wrocław 1992.

Gründer J.G., *Chronik der Stadt Lauban*, Lauban 1846.

Haußdorff P.Chr., *Brevia consulum laubanensium encomia*, Lauban 1719.

Plüschke P., *Rund um Lauban*, t. 3, Lauban 1935.

Schulze E., *Beiträge zur Genealogie des Laubaner Geschlechts der „Zeidler“ (von Rosenberg)*, „Neues Lausitzisches Magazin“, 72(1896), s. 212–235.

Lukasz Tekiela

Dukaty Zygmunta Luksemburskiego (lata 20. i 30. XV w.) znalezione w 2019 r.
w Wyrybie, fot. Milena Sochańska, zbiory: Muzeum Regionalne w Lubaniu

FRANZ HAUßDORFF

(13?-14?)

burmistrz Lubania

Franz Haußdorff w 1433, 1435, 1436, 1439 oraz 1444 r. pełnił funkcję burmistrza Lubania. Zasłynął jako rajca, który poświęcił się przywróceniu do życia zniszczonego przez husytów miasta. Za jego urzędowania odbudowano m.in. bramy miejskie, co miało kapitalne znaczenie z punktu widzenia bezpieczeństwa mieszkańców. W 1436 r. brał udział jako delegat Lubania w koronacji Zygmunta Luksemburskiego na króla Czech w Pradze. Podczas tego wyjazdu podobno wykazał się niezwykle oszczędnością. Z otrzymanych na ten cel 12 marek, wydał zaledwie 5. W 1439 r. jako burmistrz miał zaszczyt gościć w mieście królową Elżbietę (żonę króla Niemiec i Czech Albrechta II Habsburga). Mimo że Lubań nie znajdował się wówczas w dobrej kondycji finansowej, władczyni została przyjęta ze wszystkimi honorami. W wierszowanej *Krótkiej pochwie lubańskich burmistrzów* z 1719 r. Franz Haußdorff został przedstawiony jako ten, który w wyniku ciężkiej codziennej pracy zaprowadził porządek w mieście po okresie „husyckiej plagi”.

Wskazówki bibliograficzne:

Gründer J.G., *Chronik der Stadt Lauban*, Lauban 1846.

Haußdorff P.Chr., *Brevia consulum laubanensium encomia*, Lauban 1719.

Plüschke P., *Rund um Lauban*, t. 4, Lauban 1939.

Lukasz Tekiela

LORENZ ZEIDLER

(1415?–1516)

burmistrz Lubania

Lorenz Zeidler był synem lubańskiego rajcy Conrada Zeidlera i Reginy z domu von Haugwitz. W 1467 r. został po raz pierwszy członkiem rady miejskiej, a w 1483 r. sędzią miejskim. W latach 1471–1511 jedenastokrotnie pełnił funkcję burmistrza. Przeszedł do historii jako człowiek odważny i gotowy do poświęceń. Lorenz Zeidler był żonaty z Magdaleną von Salza i miał co najmniej dwójkę dzieci – córkę Reginę (późniejsza przeorysza klasztoru Magdalenek) oraz syna Martina.

Podczas wieczornego nabożeństwa 13 maja 1487 r. w północnej części rynku, prawdopodobnie na zapleczu gospodarczym domu należącego do Lorenza Zeidlera, wybuchł pożar. W niedługim czasie w płomieniach stanęła cała zabudowa znajdująca się w granicach murów obronnych. Zniszczeniu uległa zdecydowana większość prywatnych domostw. Poważnie uszkodzone zostały wszystkie budowle użyteczności publicznej. Co do liczby ofiar śmiertelnych wśród mieszczan zachowane przekazy nie są zgodne. Można znaleźć zarówno informację o 19, jak i 20 osobach.

Niedługo po katastrofie 72-letni Lorenz Zeidler wyruszył w pieszą podróż do Budy, gdzie od króla Macieja Korwina, ówczesnego pana Górnych Łużyc, wyjednał ulgi podatkowe dla zniszczonego miasta na okres 15 lat. Piesza podróż była długa i niebezpieczna. Potomek Lorenza, Martin Zeidler, określił ją mianem pielgrzymki. Po powrocie burmistrz wystawił za własne pieniądze przed bramą zgorzelecką tzw. *elende Kreutz*, czyli krzyż mający przypominać o wielkim nieszczęściu Lubania. Lorenz Zeidler przeżył 101 lat, z czego kilkadziesiąt poświęcił interesom miasta. Został pochowany w kościele franciszkańskim, stojącym w pobliżu Wieży Brackiej.

Wskazówki bibliograficzne:

Haußdorff P.Ch., *Brevia consulum laubanensium encomia*, Lauban 1719.

Schulze E., *Beiträge zur Genealogie des Laubaner Geschlechts der „Zeidler“* (von Rosenberg), „Neues Lausitzisches Magazin”, 72(1896), s. 212–235.

Lukasz Tekiela

ADRIAN ALBINUS

(1513–1590)

prawnik, wykładowca, dyplomata

Adrian Albinus urodził się w Lubaniu 21 października 1523 r. Do szkoły uczęszczał w rodzinnym mieście oraz w Świdnicy. Potem studiował prawo w Krakowie. Następnie podjął pracę jako nauczyciel w szkole św. Elżbiety we Wrocławiu. W 1532 r. immatrykulował się na uniwersytecie w Wittenberdze. Tytuł doktora zdobył na uniwersytecie w Bolonii. Jego studenckie *itinerarium* objęło także uniwersytet w Orleanie. Od 1541 r. Albinus wykładał na uniwersytecie w Lipsku. Rok później po raz pierwszy ożenił się. Następnie podjął pracę w Viadrinie. W 1543 r. Margrabia brandenburski, Jan zawezwał go do Kostrzyna i powierzył funkcję kanclerza. Kolejny margrabia utrzymał Albinusa na stanowisku. Urzędnik z Lubania uczestniczył w wielu negocjacjach wagi państwowej. Podpisywał m.in. traktat passawski z 1552 roku.

Adrian Albinus nigdy nie zapomniał o swoim rodzinnym mieście. Szczególnie zależało mu na rozwoju lubańskiej szkoły. Był jednym z głównych orędowników jej przebudowy. W 1566 r. na sejmie Rzeszy w Regensburgu wyjednał u cesarza Maksymilian II zwolnienie Lubania z podatku piwnego, aby tamtejszy magistrat mógł zatrudnić kompetentnych nauczycieli. W 1588 r. zachęcił miasto do przebudowy szkoły i przekazał na ten cel 400 tal. Kiedy wydatki przerosły planowane koszty, pokrył brakującą sumę. Na prośbę kanclerza na frontowej elewacji budynku szkoły, tuż przy wejściu, w 1591 r. została odsłonięta tablica upamiętniająca wsparcie, jakiego Albinus udzielił miastu i szkole. Adrian Albinus zmarł w Kostrzynie 4 lipca 1590 r.

Wskazówki bibliograficzne:

Kletke K., *Regesta Historiae Neomarchicae*, t. 3, Berlin 1876, s. 452.

Lukasz Tekiela

Tablica upamiętniająca fundację Adriana
Albinusa na rzecz lubańskiej szkoły,
fot. Paweł Zawadzki

URBAN ZEIDLER

(1497–1577)

burmistrz Lubania

Urban Zeidler, wnuk Lorenza Zeidlera, od 1520 r. studiował na uniwersytecie we Frankfurcie nad Odrą. Po zakończeniu nauki wrócił do Lubania. Był dwukrotnie żonaty. Pierwszy raz z Anną Schirmerin (zm. 1539 r.), następnie z Elisabeth Henningin (zm. 1569 r.). Z drugą żoną miał syna, Martina.

Członkiem rady miejskiej został po raz pierwszy w 1535 r. Funkcję burmistrza sprawował w 1538, 1541, 1544 i 1547 r. W czasie, kiedy zasiadał w radzie miejskiej, wzniesiono dwie największe świeckie budowle Lubania – potężny Dom Solny oraz okazały renesansowy ratusz. Był to kulminacyjny moment w rozwoju gospodarczym miasta w odniesieniu do całej epoki wczesnonowoczesnej. Zyskało wówczas także bardzo duże znaczenie polityczne. Na okres ostatniej burmistrzowskiej kadencji Urbana Zeidlera przypadł tragiczny w skutkach dla Lubania *Pönfall* (kara nakładana na każdego, kto próbował działać na niekorzyść władcy i kraju). W 1547 r. Związek Sześciu Miast został oskarżony przez króla Czech i Węgier Ferdynanda II Habsburga o zdradę, jakiej miał się rzekomo dopuścić wobec niego podczas wojny szmalkaldzkiej (1546–1547) i obłożony surową karą. Królewskim miastom na Górnych Łużycach odebrano dotychczasowe przywileje, prawa oraz posiadłości ziemskie. Ponadto musiały one oddać ziarna, proch, amunicję i klejnoty kościelne oraz zapłacić karę finansową i nowy podatek od piwa. Lubań został obciążony kwotą 10 tys. guldenów. Urban Zeidler musiał w tej sprawie stawić się jako reprezentant miasta w Pradze, gdzie został potraktowany w sposób haniebny i poniżający. Wraz z pozostałymi rajcami 12 lipca 1548 r. został usunięty z piastowanych funkcji. Nie był to jednak koniec jego przygody z zarządzeniem miasta. W 1560 r. ponownie zasiadł w radzie miasta. Zmarł 18 grudnia 1577 r. w wieku 80 lat.

Wskazówki bibliograficzne:

Haußdorff P.Chr., *Brevia consulum laubanensium encomia*, Lauban 1719.

Schulze E., *Beiträge zur Genealogie des Laubaner Geschlechts der „Zeidler“ (von Rosenberg)*, „Neues Lausitzisches Magazin“, 72(1896), s. 212–235.

Łukasz Tekiela

JACOB WAGNER

(?–1552)

burmistrz Lubania

Jacob Wagner dwukrotnie sprawował funkcję pierwszego burmistrza. Pierwszy raz stanął na czele rady miejskiej w 1539 r., a po raz drugi w 1545 r. Wiadomo, że posiadał dom znajdujący się tuż za kościołem Najświętszej Marii Panny. W 1546 r. między nim a pierwszym pastorem Johannem Frobeniusem (pastor w latach 1538–1553) wybuchł spór. Duchowny publicznie wytknął burmistrzowi, że prowadzi się niegodnie. Po mieście krążyły plotki o nieudanym związku Wagnerów. O niej mówiono, że miała bardzo trudny charakter, a o nim, że znieważał żonę na wszelkie możliwe sposoby. Cała sprawa przeniosła się nawet na forum rady miejskiej. Prywatne życie Wagnera nabrało szczególnego rozgłosu, gdy wyszedł na jaw jego romans z Dorotheą, siostrą niejakiego Christoph'a Stephana. Wówczas jurny rajca został ukarany grzywną. Ostatecznie historia Jacoba Wagnera zakończyła się dla niego nieciekawie. Dotknęła go wstydliva choroba, której objawów nie mógł ukryć. Odsunęli się od niego wszyscy znajomi. Zabroniono mu też korzystać z łaźni miejskiej. W końcu upadły burmistrz opuścił miasto. Powrócił w 1551 jako schorowany nędzarz. Zmarł w biedzie i upokorzeniu w 1552 roku.

Wskazówki bibliograficzne:

Haußdorff P.Chr., *Brevia consulum laubanensium encomia*, Lauban 1719.

Łukasz Tekieła

CHRISTOPH WIESNER

(1566–1627)

burmistrz Lubania, kronikarz miejski

Christoph Wiesner ośmiokrotnie w latach 1604–1624 pełnił funkcję burmistrza. Jego ojciec też był burmistrzem Lubania. Nauki pobierał w Lubaniu, Bolesławcu, Frankfurcie, Strassburgu i Wittenberdze. Magistrem został w 1594 r. Urząd burmistrza sprawował z wielkim zaangażowaniem. W 1613 r. podczas epidemii dżumy nie opuścił Lubania. Cieszył się wielkim szacunkiem cesarza Rudolfa II oraz Macieja Habsburga. Ceniony był także wśród przedstawicieli górnołużyckich stanów. W 1598 r. został syndykiem miejskim, w 1602 r. sędzią i w 1604 r. po raz pierwszy burmistrzem. Jest autorem obszernej kroniki miejskiej noszącej łaciński tytuł *Annales Laubanenses*. Nie została nigdy wydana drukiem, była natomiast kilkakrotnie przepisywana. Obecnie, podobnie jak w przeszłości, dzieło to jest bardzo cenione przez historyków.

Wskazówki bibliograficzne:

Haußdorff P.Chr., *Brevia consulum laubanensium encomia*, Lauban 1719.

Müller K.G., *Kirchengeschichte der Stadt Lauban*, Görlitz 1818, s. 570–571.

Otto G.F., *Lexicon der seit fuenfzehenden Jahrhunderte verstorbenen und jetzlebenden oberlausitzsichen Schriftsteller und Künstler*, Görlitz 1803, s. 520.

Łukasz Tekiela

MARTIN ZEIDLER

(1576–1637)

burmistrz, kronikarz, poeta, muzyk

Jednym z rajców Lubania, który, dzięki swym licznym dokonaniom na rzecz miasta, chlubnie i trwale zapisał się na kartach jego historii, był Martin Zeidler. Pochodził z burmistrzowskiego rodu lubańskich Zeidlerów. Urodził się 14 września 1576 r. Wykształcenie wyższe zdobył na Uniwersytecie we Frankfurcie nad Odrą. W ciągu swojego życia zawodowego kilkakrotnie (w latach: 1627, 1630, 1633 i 1637) obejmował stanowisko burmistrza Lubania.

Czasy, w których Zeidler zasiadał w radzie miasta i pełnił urząd pierwszego konsula, z punktu widzenia mieszkańców Lubania nie należały do najłatwiejszych. Wojna trzydziestoletnia na Górnym Łużyczach pociągnęła za sobą inflację, spowodowała ogrom rozmaitych zniszczeń, epidemię dżumy oraz powszechne zubożenie. Trudna sytuacja gospodarcza Lubania sprzęgła się dodatkowo z rodzinną tragedią burmistrza, którego żona przedwcześnie zmarła, pozostawiając go z trójką dzieci. Niedługo potem choroba zabrała mu również matkę i syna (najmłodszy z trójki). To wszystko jednak nie wpłynęło negatywnie na zaangażowanie Zeidlera w sprawy Lubania i jego mieszkańców. Do końca swoich dni żywo i z wielkim poświęceniem zajmował się miejskimi problemami. W literaturze między innymi zwracano uwagę, że wykorzystując swoje doświadczenie prawnicze oraz administracyjne, często udawał się do urzędów królewskich, by wynegocjować jak najwięcej korzyści dla lubanian. U schyłku swych lat Martin Zeidler przejął także kontrolę nad lubańskim szkolnictwem i troskliwie dbał o jego rozwój. Przekazy źródłowe przedstawiają Martina Zeidlera nie tylko jako doświadczonego prawnika, ale także jako muzyka, poetę i historyka.

Warto dodać, że w bolesławieckim archiwum znajduje się spora jego spuścizna. Nigdy wcześniej ani też później żaden lubański bur-

mistrz nie napisał tak wielu tekstów. Spod jego ręki wyszły m.in. kronika Lubania, obszerne tomy prywatnych i miejskich protokołów, osobisty pamiętnik, liczne utwory muzyczne oraz mowy i poematy.

Wskazówki bibliograficzne:

Haußdorff P.Chr., *Brevia consulum laubanensium encomia*, Lauban 1719.

Schulze E., *Beiträge zur Genealogie des Laubaner Geschlechts der „Zeidler“* (von Rosenberg), „Neues Lausitzisches Magazin“, 72(1896), s. 212–235.

Lukasz Tekieła

Oblężenie Lubania podczas wojny trzydziestoletniej w 1643 r.,
olej na płótnie, 2016 r., Leszek Wiertel, fot. Wiesław Schabowski,
zbiory: Muzeum Regionalne w Lubaniu

JOHANN WINCKLER

(1604–1676)

burmistrz Lubania

Johann Winckler to wielce zasłużony burmistrz i syndyk Lubania. Nauki pobierał w Lubaniu, Szczecinie i Lipsku (studia filozoficzne i prawnicze). Do Lubania powrócił w 1637 r. Najpierw powierzono mu notariat, a wkrótce został rajcą. W 1640 r. objął funkcję syndyka, 12 lat później został burmistrzem. W 1644 r. poślubił Annę Herforth. Doczekał się pięciorga dzieci (dwóch synów i trzech córek). W czasie swojej aktywności zawodowej okazał się skutecznym i godnym zaufania urzędnikiem, stawiającym na pierwszym miejscu dobro Lubania i jego mieszkańców. Po wielkim pożarze miasta w 1659 r., w wyniku jego szybkiej interwencji na dworze księcia saskiego, uzyskał zwolnienie mieszkańców miasta ze zwyczajowego podatku na okres dziewięciu pełnych lat. Mocno przyczynił się do odbudowy budynków użyteczności publicznej. W obliczu zagrożenia najazdem tureckim, z jego inicjatywy zostały wyremontowane fortyfikacje miejskie, znajdujące się wcześniej w opłakanym stanie. Cieszył się wielkim szacunkiem władz krajowych. Nobilitując go, wręczyły mu kosztowny klejnot, który często nosił na szyi. Zmarł w 1676 roku.

Wskazówki bibliograficzne:

Haußdorff P.Chr., *Brevia consulum laubanensium encomia*, Lauban 1719, s. 71–73.

Lukasz Tekiela

JOHANN CHRISTIAN GEBHARD SCULTETUS

(1630–1695)

burmistrz Lubania

Johann Christian Gebhard Scultetus – wielce zasłużony burmistrz i syndyk lubański, charakteryzował się wyjątkową zdolnością trafnej i jasnej oceny sytuacji, był utalentowanym prawnikiem o nadzwyczajnej umiejętności przyswajania wiedzy. Naukę na uniwersytecie w Lipsku rozpoczął już w wieku 18 lat. Następnie kontynuował studia w Jenie. Łącznie akademicka przygoda Scultetusa trwała siedem lat. W 1656 r. Rada Miejska Lubania, po zacerpnięciu wiedzy o jego kompetencjach, powierzyła mu funkcję syndyka. W tym gremium zasiadał przez 39 lat. Funkcję burmistrza pełnił aż 12 razy. Zmarł w wieku 65 lat na udar mózgu. Urząd złożył dwa dni przed śmiercią. Został pochowany w kościele parafialnym. W pośmiertnej mowie pochwalnej rektor lubańskiego gimnazjum, Hoffmann stawiał Scultetusa za wzór do naśladowania swoim podopiecznym.

Wskazówki bibliograficzne:

Haußdorff P.Chr., *Brevia consulum laubanensium encomia*, Lauban 1719.

Łukasz Tekiela

Lubań w II poł. XVII w., miedzioryt,
XVII w., zbiory: Janusz Kulczycki

PAUL TSCHÖRTNER

(1663–1729)

burmistrz Lubania

Paul Tschörtner był lubańskim rajcą w latach 1703–1706, burmistrzem w 1715 r. W pośmiertnej mowie, z racji zasług dla ubogich i sierot, lubański pastor Gude nazwał Tschörtnera wiernym Nehemiaszem. W czasie jego urzędowania wyremontowano ratusz i inne obiekty użyteczności publicznej oraz wzniesiono okazały budynek miejskiego sierocińca, który stał się największym barokowym obiektem w mieście. Usytuowano w nim kilka instytucji oraz kościołów. W kościele parafialnym pw. Trójcy Świętej wystawiono Tschörtnerowi za zasługi dla Lubania popiersie. W czasie pożaru miasta 14 lipca 1760 r. ogień zniszczył wszystkie popiersia znajdujące się w świątyni oprócz rzeźby przedstawiającej Paula Tschörtnera. W późniejszym czasie wystawiono je w sierocińcu.

Wskazówki bibliograficzne:

Haußdorff P.Chr., *Brevia consulum laubanensium encomia*, Lauban 1719, s. 71.

Lukasz Tekiela

Nieistniejący obecnie budynek dawnego
miejskiego sierocińca, kartka pocztowa, I poł. XX w.,
zbiory: Muzeum Regionalne w Lubaniu

BENJAMIN GOTTLIEB KIRCHHOF

(1775–1842)

lubański rajca, kronikarz, społecznik

Benjamin Gottlieb Kirchhof urodził się 4 stycznia 1775 r. w Lubaniu. Z zawodu był piekarzem z tytułem nadmistrza. W 1799 r. Kirchhof został członkiem gildii strzelców miejskich, a w 1815 r. objął jej dowództwo. Spowodował ożywienie tradycji strzeleckich po ich stagnacji po wojnach napoleońskich.

W 1823 r. Kirchhof wyszedł z inicjatywą budowy gospody na szczycie Kamiennej Góry. Jego propozycja padła na podatny grunt. Miejska komisja budowlana zatwierdziła 14 maja 1824 r. projekt budowy Domu Górskiego, a rok później, dokładnie 23 maja, oddano obiekt do użytkowania.

Dzięki swojemu zaangażowaniu w sprawy miejskie Kirchhof został rajcą. Starał się m.in. doprowadzić na Kamienną Górę sieć dróg. W efekcie w 1827 r. wybrukowano dolną część *Kälbergasse* (obecnie ul. Dąbrowskiego); w 1839 r. *Zeidlerstrase* (obecnie ul. Izerska), a do 1841 r. brukowana droga osiągnęła poziom Folwarku Kamiennego. Dalszy odcinek drogi do Wysokiego Lasu (*Waldstrasse*) realizowano stopniowo przez kolejne lata.

W 1829 r. Kirchhof zaproponował strzelcom miejskim budowę domu strzeleckiego przy drodze do Leśnej. Jednak dopiero w 1844 r. strzelcy poparli ten pomysł, wyemitowali akcje i w 1848 r. oddali do użytku budynek wraz ze strzelnicą i dużą kręgielnią (starsza część obecnego Miejskiego Domu Kultury (MDK) oraz stojący obok długi dom). W 1838 r. dzięki jego staraniom (chodził od domu do domu i zbierał poparcie mieszkańców) miasto zgodziło się sfinansować utrzymanie latarni ulicznych na olej rzepakowy.

Ambitny rajca pozostawił po sobie jeszcze jedno ważne dzieło – kronikę Lubania, którą prowadził od 1822 r. Benjamin Gottlieb Kirchhof zmarł w wieku 67 lat, 19 kwietnia 1842 r. Pochowany zo-

stał u podnóża Kamiennej Góry, na cmentarzu przy kościele NMP. Zasłużonego rajcę mieszkańcy Lubania pożegnali z wielkimi honorami.

Wskazówki bibliograficzne:

Berkel Paul, *Historia miasta Lubań*, Wrocław 1992.

Bertram F., *Chronik der Sechsstadt Lauban*, Simbach am Inn 1951.

Gründer J.G., *Chronik der Stadt Lauban*, Lauban 1846.

Plüschke P., *Rund um Lauban*, t. 3, Lauban 1935.

–, *Rund um Lauban*, t. 4, Lauban 1939.

Tomasz Bernacki

Najstarszy wizerunek Domu Górskiego,
źródło: Plüschke P., *Rund um Lauban*, t. 4, Lauban 1939

RUDOLF VON UECHTRITZ

(1803–1863)

starosta lubański

Starosta lubański w latach 1841–1848, urodzony w Dreźnie w 1803 r., 1834 r. asesor, później radca prawny. W 1839 r. odziedziczył po ojcu Włosień Dolny. Został wybrany przez sejmik powiatowy na starostę. Stanowisko to piastował do 1848 r. W tym czasie uczestniczył w wielu prowincjonalnych i państwowych konsyliach, np. w Sejmie Zjednoczeniowym w Berlinie w 1847 r. W roku biedy 1847 próbował pomóc tkaczom przez powołanie powiatowej faktorii i budowę dróg łączących Leśną z Lubaniem i Lubań z Węglińcem, co miało ułatwić dostęp do kolei żelaznej. W 1848 r. został przewodniczącym Konsystorza we Wrocławiu, a w 1850 prezydentem Rady Najwyższej Kościoła Ewangelickiego. Reprezentował powiat lubański w Izbie Niższej pruskiego Landtagu pierwszej kadencji. Zmarł w 1863 r. we Włosieniu Dolnym.

Rudolf von Uechtritz
(1803–1863),

źródło: Bertram F.,
*Das Heimatbuch
des Kreises Lauban*,
Marklissa 1928, s. 420

Fritz Bertram

(Przekład tekstu z języka niemieckiego Łukasz Tekiela)

Wskazówki bibliograficzne:

Bertram F., *Das Heimatbuch des Kreises Lauban*, Marklissa 1928, s. 418–419.

ERNST WALBE

(?–1869)

burmistrz Lubania

Ernst Walbe sprawował funkcję burmistrza Lubania w latach 1862–1868. Wcześniej był asesorem sądowym w Weißenfels. Jego małżonką była Anna z domu Meißner. Za czasów jego urzędowania Lubań został włączony w system Śląskiej Kolei Górskiej i otrzymał okazały dworzec. Cała inwestycja kolejowa, która była możliwa między innymi dzięki determinacji burmistrza, przyczyniła się do przyspieszonego rozwoju miasta, szczególnie na polu przemysłowym. W Lubaniu za czasów Walbego powołano też Urząd Telegraficzny (1862 r.), utworzono stację pocztową (1865 r.), gazownię (1863 r.) i zmodernizowano wodociąg. Natomiast w 1868 r. powstał Główny Warsztat Królewski zajmujący się naprawą wagonów i lokomotyw.

Wskazówki bibliograficzne:

Berkel P., *Historia Miasta Lubań*, Wrocław 1992.

Bertram F., *Chronik der Sechsstadt Lauban*, Simbach am Inn 1951.

Plüschke P., *Rund um Lauban*, t. 3, Lauban 1935.

–, *Rund um Lauban*, t. 4, Lauban 1939.

Lukasz Tekiel

Dworzec kolejowy w Lubaniu, litografia, XIX w.,
zbiory: Muzeum Regionalne w Lubaniu

WILHELM HENGSTENBERG

(1853–1927)

starosta lubański

Starosta lubański w latach 1887–1899, urodzony w Brandenburgu w 1853 r., wywodził się z warstwy urzędniczej, w 1884 r. został asesorem rządowym, jesienią 1887 r. wybrano go na starostę lubańskiego. Powiatem lubańskim zarządzał 12 lat, kładąc wielkie zasługi szczególnie podczas ciężkich powodzi w roku 1888 i 1897, kiedy skutecznie starał się minimalizować straty i łagodzić sytuację kryzysową. Poza tym na czas jego urzędowania przypadła w 1895 r. budowa szpitala powiatowego oraz jego otwarcie. W 1899 r. przeniósł się do Wrocławia, gdzie objął funkcję naczelnego radcy prezydialnego jako następcą późniejszego ministra wolnego pana von Schorlemera. W momencie opuszczania Lubania otrzymał honorowe obywatelstwo tego miasta. Zmarł 16 grudnia 1927 r. w Wiesbaden.

Wilhelm Hengstenberg
(1853–1927),

źródło: Bertram F.,
*Das Heimatbuch
des Kreises Lauban*,
Marklissa 1928, s. 420

Fritz Bertram

(Przekład tekstu z języka niemieckiego Łukasz Tekiela)

Wskazówki bibliograficzne:

Bertram F., *Das Heimatbuch des Kreises Lauban*, Marklissa 1928, s. 420–421.

AUGUST FINK

(1862–?)

starosta lubański

August Fink (1862–?),
źródło: Bertram F.,
*Das Heimatbuch
des Kreises Lauban*,
Marklissa 1928, s. 420

Starosta lubański w latach 1899–1919, urodzony w Weiher, powiat Weilburg an der Lahn w ówczesnym księstwie Nassau, wywodził się z warstwy urzędniczej, 1889 referendarz rządowy w Arnsbergu, 1892 asesor rządowy przydzielony do Nadprezydium Prowincji Śląskiej we Wrocławiu. Pod koniec roku 1899 został mianowany starostą lubańskim. Za jego urzędowania zbudowano liczne drogi, był to czas wyjątkowego rozwoju powiatu. W 1907 r. wzniesiono budynek starostwa powiatowego na Kamiennej Górze, a w 1910 r. dom starców. Podczas wielkiej wojny pozostał na stanowisku starosty, dzieląc z miastem radości i ogrom trosk tych poważnych czasów. W 1919 r. otrzymał na własną prośbę zwolnienie ze służby państwowej. Nowe stanowiska, mianowicie pierwszego dyrektora Banku Komunalno-Stanowego w Görlitz oraz syndyka ziemskiego Pruskich Górnych Łużyc, objął 1 października 1919 roku.

Fritz Bertram

(Przekład tekstu z języka niemieckiego: Łukasz Tekiela)

Wskazówki bibliograficzne:

Bertram F., *Das Heimatbuch des Kreises Lauban*, Marklissa 1928, s. 421.

ALFRED LASCHKE

(18?–19?)

burmistrz Lubania

Informacje na temat życia osobistego i zawodowego Alfreda Laschke są bardzo skromne, chociaż funkcję pierwszego burmistrza Lubania pełnił przez 33 lata. Zanim przybył nad Kwisę, był adwokatem i notariuszem w brandenburskim mieście Kyritz. Pierwszy raz został wybrany na stanowisko burmistrza w 1886 r. (zatwierdzony przez starostę w 1887) na okres 12 lat, a następnie w 1889 i 1911 r. Urząd sprawował do roku 1920. Mieszkał przy Börnerstrasse 5a (obecnie ul. Szarych Szeregów). Pierwsze dwie kadencje Alfreda Laschke to czas przyspieszonego rozwoju Lubania. Na przykład w 1896 r. uruchomiono połączenie kolejowe między Lubaniem a Leśną. W latach 1897–1898 zbudowano koszary pod stały miejski garnizon, a w 1899 oddano do użytku nowy budynek Sądu Okręgowego. Równocześnie inwestowano w miejską infrastrukturę komunalną i zabudowywano przedmieścia. Na okres jego urzędowania przypadł także rozkwit szkolnictwa, w tym zawodowego. Od 1914 r. Laschke musiał zmagać się trudami i wyzwaniem, jakie przyniosła I wojna światowa. Szczególnie mocno angażował się wówczas w tworzenie miejskiego systemu opieki społecznej. Alfred Laschke był jednym z najdłużej urzędujących burmistrzów w historii Lubania.

Alfred Laschke
(18?–19?), źródło: *Archiv Stadt und Kreis Lauban*
(Königsflutter), sygn.:
100090 *Festschrift*
50 Jahre Laubaner
Tageblatt (1880–1930)

Wskazówki bibliograficzne:

Bertram F., *Chronik der Sechsstadt Lauban*, Simbach am Inn 1951.

Personalien. Aus der allgemeinen Verwaltung und aus der Verwaltung des Innern, „Neueste Mittheilungen”, 1887, nr 57, s. 34, 35.

Plüschke P., *Rund um Lauban*, t. 4, Lauban 1939.

Łukasz Tekiel

ALEKSANDRA PIŁSUDSKA Z D. SZCZERBIŃSKA

(1882–1963)

polska działaczka niepodległościowa

Aleksandra Piłsudska
(1882–1963),
fot. sprzed 1931 r.,
źródło: Wikimedia
Commons

Aleksandra Szczerbińska przysłała na świat 12 grudnia 1882 r. w Suwałkach w rodzinie niezamożnej szlachty. Po przedwczesnej śmierci rodziców wychowaniem dziewczynki zajęła się babka. W wieku 19 lat Aleksandra przeniosła się do Warszawy, gdzie studiowała na kursach handlowych i Uniwersytecie Latającym, a później pracowała jako urzędniczka w fabryce. W warszawskim środowisku zetknęła się z członkami Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS), do której wstąpiła w 1904 r. Wkrótce dołączyła też do nowo utworzonej Organizacji Bojowej PPS.

„Ola” – pod takim pseudonimem działała przysłała pani Piłsudska – tworzyła i zarządzała siecią centralnych składów broni w Warszawie: współpracowała z kurierami, organizowała przerzuty broni z Belgii, uczestniczyła w wielu akcjach bojowych, w tym w akcji pod Bezdanami i w napadzie na Bank Państwowy w Kijowie. W czasie pracy niepodległościowej poznała w 1906 r. Józefa Piłsudskiego. Po wybuchu I wojny światowej wstąpiła do Legionów Polskich i została przydzielona do oddziału wywiadowczo-kurierskiego I Brygady Legionów Polskich. W listopadzie 1915 r. została aresztowana przez Niemców za działalność niepodległościową. Szczerbińską osadzono najpierw na warszawskim Pawiaku, potem wywieziono do obozu dla internowanych w podkaliskim Szczypiornie, a następnie do Lubania na Śląsku. W Lubaniu w okresie I wojny światowej funkcjonował duży obóz jeniecki (Gefangenenerlager Lauban) dla wziętych do niewoli Rosjan i Francuzów. Przy obozie jenieckim utworzono też podobóz dla więźniów politycznych internowanych za

działalność konspiracyjną. W obozie tym Szczerbińska przebywała do listopada 1916 r. Swoje przeżycia w lubańskim obozie spisała w książce *Wspomnienia*, wydanej dopiero w 1989 r. Dziś są one nieocenionym skarbem wiedzy o naszym mieście w okresie Wielkiej Wojny. W okresie II Rzeczypospolitej Polskiej jako żona Józefa Piłsudskiego uczestniczyła w życiu publicznym, brała udział w akcjach charytatywnych i społecznych, również po śmierci męża. Po 1939 r. wraz z córkami, Wandą i Jadwigą, opuściła Polskę, udając się do Wielkiej Brytanii. Aleksandra Piłsudska zmarła 31 marca 1963 r. w Londynie. Jej prochy zostały złożone w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu Powązkowskim w Warszawie 28 października 1992 roku.

Wskazówki bibliograficzne:

Droga K., *Kobieta, którą pokochał marszałek*, Kraków 2018.

Piłsudska A., *Wspomnienia*, Warszawa 1989.

Janusz Kulczycki

RUDOLF SCHULTZ VON DRATZIG

(1897–1945)

starosta lubański

Rudolf Schultz von Dratzig urodził się 15 lipca 1897 r. w Saarbrücken. W 1903 r. rodzina von Dratzig przybyła na Dolny Śląsk, przejmując majątek w Olszynie Dolnej. Rudolf po ukończeniu lubańskiego gimnazjum, w momencie wybuchu I wojny światowej, wstąpił do wojska. Młody żołnierz szybko zdobył zaufanie dowódców swoim męstwem, za co w 1914 r. dwukrotnie został odznaczony Krzyżem Żelaznym I i II klasy. W listopadzie 1917 r. został pilotem wojskowym. Służył w 73. Eskadrze Myśliwskiej, zdobył dwukrotnie Wojenny Krzyż Zasługi I i II klasy.

Po zakończeniu wojny ukończył studia uniwersyteckie i doktoryzował się z ekonomii politycznej. Następne dwa lata spędził w Afryce Wschodniej. W 1929 r., po samobójczej śmierci swojego brata Eberharda, przejął zarząd olszyńskim majątkiem.

Kiedy ruch narodowosocjalistyczny dotarł do powiatu lubańskiego, Rudolf wstąpił w szeregi partii. Organizował wiece i bojówki, często przemawiał i agitował. Członkiem SS o numerze 12332, w stopniu Sturmführera (porucznika), został 20 października 1931 r. Do stopnia Obersturmbannführera (podpułkownika) awansował 30 lipca 1933 r., a półtora roku później był już Standartenführerem SS. Stopień Oberführera (młodszy stopień generalski) nadano mu 19 listopada 1943 r. W latach 1933–1940 był starostą lubańskim, a następnie od roku 1940 pełnił przez trzy lata funkcję nadstarosty czeskich Pardubic. W 1943 r. został przeniesiony do Berlina, gdzie pełnił służbę w Biurze Bezpieczeństwa Rzeszy. 9 maja 1945 r. popełnił samobójstwo.

Wskazówki bibliograficzne:

Madurowicz Z., *Życie społeczne i polityczne w Olszynie w okresie międzywojennym* (cz. II), „Ziemia Lubańska”, 2007, nr 23.

Zbigniew Madurowicz

STANISŁAW KLIMASZEWSKI

(1895–19?)

starosta lubański

Stanisław Klimaszewski urodził się w Warszawie 14 kwietnia 1895 r. w rodzinie robotniczej, ojciec Władysław, matka Karolina Mostyl, żonaty z Julią Pisarek. Naukę rozpoczął w Warszawie, gdzie ukończył szkołę powszechną, a następnie uczęszczał do Gimnazjum Wyrzykowski. Po czterech latach przerwał naukę z braku środków materialnych. Podjął naukę zawodową w „Warsztacie ślusarsko-mechanicznym M. Nowowiejskiego”, którą ukończył w 1913 r. Pracę zawodową rozpoczął jako ślusarz w „Fabryce M. Wolanowski”, zakończył ją wraz z wybuchem I wojny światowej w 1914 r. Podjął się wówczas pracy w warsztatach kolejowych, gdzie brał udział w ewakuacji Rosjan z Warszawy. Po zajęciu miasta przez Niemców został wysłany do pracy w kopalni na terenie Wałbrzycha, skąd uciekł do Berlina. Od 22 do 31 grudnia przebywał w Poznaniu, angażując się w walki o wyzwolenie miasta. Po czym wrócił do Warszawy i zatrudnił się w Państwowych Zakładach Lotniczych. Jak napisał, jeszcze przed wybuchem I wojny światowej kontaktował się z Polską Partią Socjalistyczną (PPS). Jako działacz tej partii sprawował funkcję sekretarza Związku Robotników Przemysłu Metalowego w Polsce w latach 1922–1940. Pracował na tym stanowisku w różnych okręgach przemysłowych w Polsce. Stracił je wraz z wybuchem II wojny światowej. Do 1943 r. pozostawał w Warszawie, gdzie utrzymywał się z rodziną z dzierżawy i uprawy ogrodu warzywnego. W styczniu 1943 r. został aresztowany przez okupanta niemieckiego i osadzony na Pawiaku, następnie skierowany do pracy w obozie na terenie Warszawy. Po zwolnieniu z obozu pracy znalazł zatrudnienie w charakterze kierownika Oddziału Mechanicznego w „Zakładach W. Döryling” – od kwietnia 1943 r. do 31 lipca 1944 roku.

Po upadku powstania warszawskiego, w czasie którego utrzymywał kontakt z Okręgową Komendą Milicji PPS w Warszawie, został ewakuowany do Tarnowa. Zajmował się tam organizowaniem Związków Zawodowych i Polskiej Partii Robotniczej (PPR). Od 1 października 1945 r. pracował w „Okręgowym Zakładzie Elektrycznym w Tarnowie” w charakterze kierownika Biura Personalnego.

Przez Pełnomocnika Rządu Rzeczypospolitej Polskiej (RP) na Okręg Administracyjny Dolnego Śląska Stanisława Piastowskiego został powołany na stanowisko Pełnomocnika Rządu RP na Obwód nr XXXIII w Lubaniu (starostę) 30 stycznia 1946 r. Pobory ustalono według VI grupy uposażenia pracowników państwowych wraz z obowiązującymi dodatkami stosownie do postanowień dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 27 grudnia 1944 r. (DzURP nr 16, poz. 88). Nominacja ważna do odwołania.

W protokole z dnia 24 czerwca 1946 r. spisany przez ob. Klubę i ob. Zieniewicza jest stwierdzenie, że starosta był nieobecny na dwóch wiecach w Lubaniu, ponieważ upił się do nieprzytomności i nie był w stanie wystąpić.

W związku z pojawiającymi się oskarżeniami także ze strony powiatowych struktur PPR, wojewoda wrocławski mgr S. Piastowski zwrócił się do Ministra Ziem Odzyskanych z pismem z dnia 6 września 1946 r. o zwolnienie ob. Klimaszewskiego Stanisława ze stanowiska starosty powiatowego z dniem 16 września 1946 r. (zwolnienie nastąpiło z 15 grudnia 1946 r.).

W protokole nr 1 z plenarnego posiedzenia Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu z dnia 31 stycznia 1947 r. przedstawiono jako punkt 4. porządku obrad sprawozdanie z działalności Starostwa Powiatowego za okres 1946 r.:

„Z polecenia starosty Klimaszewskiego odczytała ob. Krasoń Danuta, w którym przedstawiony został całokształt działalności na terenie powiatu. Nad sprawozdaniem starosty otworzono dyskusję, w której między innymi zabrali głos ks. Lemparty Antoni, wyrażając podziękowanie i *votum* zaufania ob. Staroście Klimaszewskiemu za jego intensywną pracę na terenie powiatu. Wniosek przyjęto przez aklamację. Na tym posiedzenie odśpiewaniem *Roty* zakończono o godzinie 15 min. 30 i protokół po odczytaniu na następnym posiedzeniu podpisano”.

Wskazówki bibliograficzne:

Archiwum Państwowe we Wrocławiu, nr 331. Urząd Wojewódzki Wrocławski, sygn. 59, s. 5, 8, 19.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Oddział w Bolesławcu, nr 31. Powiatowa Rada Narodowa w Lubaniu, sygn. 1, s. 2.

Barbara Grzybek

ANTONI STAWIARSKI „WIKTOR”

(1898–19?)

burmistrz Lubania, starosta lubański

Antoni StawiarSKI „Wiktor” urodził się 2 grudnia 1898 r. w Garbowie, gm. Dwikozy, powiat sandomierski, województwo kieleckie. Swoją karierę zawodową rozpoczął w 1930 r. od pracy w Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici” i Stronnictwie Ludowym na różnych stanowiskach organizacyjnych. W chwili wybuchu II wojny światowej miał 41 lat. Nie wiadomo, co dokładnie robił przez okres okupacji. ZnaNY jest tylko jego pseudonim, tzn. „Wiktor”. Po wyzwoleniu wschodnich terenów obecnej Polski przez Armię Czerwoną otrzymał propozycję sprawowania funkcji prezydenta miasta Ostrowca. Stanowisko to objął 16 stycznia 1945 r. na mocy uchwały Miejskiej Rady Narodowej w Ostrowcu. Po prawie półrocznym sprawowaniu tej funkcji oraz urlopie zdrowotnym (przewlekły niezYT żołądka i osłabienie mięśnia sercowego), na wniosek wojewody kieleckiego mjra Wiślicz-Iwańczyka został skierowany do pracy na zachodnie rubieże Polski.

Antoni StawiarSKI
(1898–19?)

Po przybyciu na teren województwa dolnośląskiego z polecenia wojewody kieleckiego został mianowany z dniem 13 czerwca 1945 r. burmistrzem miasta Lubania, na którym pozostał do 13 września 1945 r. Po czym na wniosek Pełnomocnika Rządu Rzeczypospolitej Polskiej (RP) na Okręg Administracyjny Dolnego Śląska Stanisława Piastowskiego powierzono mu pełnienie obowiązków Pełnomocnika Rządu RP na Obwód nr 33 w Lubaniu (starosty). Pobory ustalono według VI grupy uposażenia wraz z obowiązującymi dodatkami. Starostą lubańskim pozostał formalnie do lutego 1946 r., ponieważ został odwołany z zajmowanego stanowiska i powrócił do Kielc, gdzie zamieszkał przy ul. Nowowiejskiej 24.

Powody odwołania były niezrozumiałe przede wszystkim dla niego samego. Dlatego napisał zażalenie skierowane do Ministra Ziem Odzyskanych wicepremiera Władysława Gomółki w Warszawie, w którym wymienia swoje liczne zasługi:

- „1. Założyłem sprawną administrację, pokonując prawie nieprzezwyciężone przeszkody, będąc z początku jedynym Polakiem w zarządzie miasta.
  2. Obsiałem całkowicie powiat i przodowałem w oddawaniu świadczeń rzeczowych.
  3. Założyłem Gimnazjum, Liceum oraz 30 szkół powszechnych.
- Osobiście jeździłem do Polski Centralnej z całym samozaparciem się, aby po długich namowach zwerbować potrzebnych nauczycieli do nowo otwartych szkół.

Legitymacja Antoniego Stawiarzkiego jako Pełnomocnika Rządu RP Okręgu Dolnego Śląska na Obwód Lubań, źródło: AP Wrocław, nr 331. Urząd Wojewódzki Wrocławski, syg. 137 kadry_0004

4. Przez ścisłą współpracę z Wojskiem Polskim zapewniłem powiatowi bezpieczeństwo, gospodarcze podniesienie oraz repolonizację odzyskanych terenów (...)

I w tym momencie, w momencie usilnej pracy, gdy już tak wiele z gruzów wojny podniosłem spotyka mnie cios ciężki – oto: „Murzyn zrobił swoje, murzyn może odejść”.

Był członkiem Polskiej Partii Robotniczej, określał się także jako „pionier Polski i Demokracji”

Powody jego odwołania mogły być zwykłą roszadą kadrową, bardzo często spotkaną na stanowiskach w administracji po zakończeniu II wojny światowej. Przyczyn należy się dopatrywać w także w rozgrywkach wewnątrzpartyjnych. Odwołanie ze stanowiska starosty lubańskiego kończy jego karierę urzędnika w mieście i powiecie lubańskim.

Wskazówki bibliograficzne:

Archiwum Państwowe we Wrocławiu, nr 331. Urząd Wojewódzki Wrocławski, sygn. 137, 9, s. 9.

Barbara Grzybek

KARL HANKE

(1903–1945?)

polityk, żołnierz, zbrodniarz wojenny

Karl Hanke urodził się w Lubaniu 24 sierpnia 1903 r. jako syn inżyniera kolejowego. Jego rodzinny dom znajdował się przy *Greiffenberger Chausse* 18 a (obecnie ul. Warszawska), co wynika z zachowanej dokumentacji w lubańskim Urzędzie Stanu Cywilnego. Po ukończeniu lubańskiego gimnazjum młody Karl Hanke rozpoczął w roku 1917 naukę w technikum budowy młynów w Dippoldiswalde w Saksonii, a następnie w berlińskim instytucie zawodowo-pedagogicznym. W roku 1928 podjął pracę w zawodzie nauczyciela w Berlinie. Rozwijający się wówczas w Niemczech ruch narodowosocjalistyczny pochłoniął młodego nauczyciela. Po wstąpieniu do Narodowosocjalistycznej Niemieckiej Partii Robotników (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, NSDAP) Karl Hanke szybko awansował, obejmując w 1932 r. funkcję osobistego sekretarza Josepha Goebbelsa w Ministerstwie Propagandy Rzeszy. W kwietniu 1932 r. został delegatem NSDAP do Landtagu, a później także do Reichstagu z okręgu poczdamskiego, pozycję tę utrzymał aż do końca wojny. Błyskotliwa kariera w strukturach rządowych i partyjnych załamała się dramatycznie u progu 1939 r., na skutek domniemanego romansu z żoną protektora – Magdą Goebbels. Pozbawiony wszystkich funkcji i stanowisk, Hanke wstąpił do Wehrmachtu. W jego szeregach, jako zwykły żołnierz, brał udział w kampanii wrześniowej 1939 r. (Szkolny Pułk Pancerny) i w ataku na Belgię i Francję. Za bohaterską postawę w walce otrzymał Krzyż Żelazny I Klasy, Srebrną Odznakę Wojsk Pancernych i Odznakę za Rany. Z rozkazu Hitlera Hanke został 21 stycznia 1941 r. Gauleiterem NSDAP Dolnego Śląska, Nadprezydentem Prowincji i Komisarzem Obrony Rzeszy. Rok później awansował na Gruppenführera SS. Urząd Reichsführera SS i dowódcy niemieckiej policji otrzymał 29 kwietnia 1945 r. zamiast Heinricha Himmlera, którego Hitler uznał za zdrajcę. Przebywał w Festung Breslau niemal do samego zdobycia miasta przez

Armię Czerwoną. W nocy z 5 na 6 maja Karl Hanke odleciał awionetką z pasa między mostami Grunwaldzkim a Szczytnickim, który – jak się okazało – został zbudowany tylko dla tego jednego startu. Maszyna została trafiona w zbiornik paliwa i musiała awaryjnie lądować. Naprawiono ją koło lotniska w Mirosławicach i Hanke z pilotem skierowali się do Świdnicy na tamtejsze lotnisko Luftwaffe. Prawdopodobnie przesiadł się tam do innego samolotu, który rozbił się w Kraju Sude-tów. Hanke przeżył i przyłączył się do Dywizji „Horst Wessel”, z którą przypuszczalnie trafił do niewoli. Według jednej z wersji został zabity podczas próby ucieczki z miejsca internowania lub osadzenia przez czeskich wartowników pod Chomutovem, według innej był widziany po 1945 r. w Argentynie, w której schroniło się wielu niemieckich zbrodniarzy wojennych.

Wskazówki bibliograficzne:

Kulczycki J., *Karl Hanke – Gauleiter z Lubania*, „Ziemia Lubańska”, 2005, nr 8.

Skowroński J., *Tajemnice Lubania. Łużyce nieznane*, Warszawa 2019.

Janusz Kulczycki

Karl Hanke (1903–1945?) we Wrocławiu w lutym 1945 r. podczas zaprzysiężenia Volksturmu, źródło: Wikimedia Commons

STANISŁAW KIENDA

(1918–19?)

wicestarosta lubański

Stanisław Kienda urodził się 23 marca 1918 r. w Międzyzlesiu, powiat Prużany, województwo poleskie. Rodzicami byli Bazylii i Anna z domu Wakulczyk. Ojciec był narodowości białoruskiej, matka pochodziła z rodziny polskiej, on sam uważał się za Polaka. Rodzice posiadali pięciohektarowe gospodarstwo rolne. Jego ojciec w 1925 r. w celach zarobkowych wyjechał do Ameryki. Po jego powrocie w 1930 r. status materialny rodziny poprawił się, zakupili większe gospodarstwo rolne w Kolonii Ludwinowo. Do szkoły powszechnej uczęszczał w Międzyzlesiu, po jej ukończeniu wstąpił do Gimnazjum Ogólnokształcącego w Pińsku, które ukończył w 1939 r., otrzymując świadectwo dojrzałości.

Po zajęciu tych terenów przez wojska sowieckie wstąpił do organizacji młodzieżowej Komsomoł w Drohiczynie. Z polecenia tej organizacji otrzymał stanowisko sekretarza w Sądzie Narodowym w Drohiczynie, gdzie pracował ok. trzech miesięcy. W lutym 1940 r. wstąpił na Rosyjski Instytut Pedagogiczny w Pińsku, studiował do 1941 r., naukę przerwał wybuch wojny niemiecko-sowieckiej. Przez kilka miesięcy przebywał jeszcze na terenie tej miejscowości, po czym udał się do rodziców do Ludwinowa. W tym czasie został zatrudniony przez niemiecki urząd pracy jako protokolant miejscowego Sądu Pokoju. Sędzią był Polak, który wcześniej piastował tę funkcję w Sądzie Grodzkim. Praca ta trwała do 1943 r. Zarządzeniem władz niemieckich sądownictwo polskie na okupowanych terenach zostało zlikwidowane. Znowu powrócił na gospodarstwo rodziców.

Z jego życiorysu wiadomo, że będąc w Ludwinowie, nawiązał kontakt z grupą partyzantów sowieckich pod ogólnym dowództwem Kołpaka. W czasie likwidacji oddziałów partyzanckich przez władze niemieckie został złapany i wywieziony do obozu w Brześciu nad Bugiem. Przebywał tam około dwóch miesięcy, następnie wywieziono go do pracy w kamieniołomach. W czasie transportu zbiegł. Do końca wojny ukrywał się u Jana Króla we wsi Lasków. W lutym 1945 r. wstąpił do Polskiej Partii Robotniczej (PPR) w Jędrzejowie. Jako przedsta-

wiciel Powiatowego Komitetu PPR został mianowany organizatorem Gminnego Komitetu PPR.

W uznaniu jego zasług w tworzeniu nowej powojennej rzeczywistości wysłano go na zachód Polski, gdzie otrzymał stanowisko wicestarosty powiatu lubańskiego. Nominację otrzymał z rąk Pełnomocnika Rządu Rzeczypospolitej Polskiej (RP) na Obwód Dolnego Śląska. Nominacja z dnia 15 maja 1945 r.:

„Do ob. Kiendy Stanisława w Trzebnicy. Powierzam Wam pełnienie obowiązków zastępcy Pełnomocnika Rządu Tymczasowego R.P. na Obwód Nr 33 w pow. Lubań na Dolnym Śląsku. Pobory ustalam wg VII grupy uposażenia wraz z obowiązującymi dodatkami stosownie do postanowień Dekretu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 27 grudnia 1944 roku (Dz.U.R.P. Nr 16, poz. 88). Nominacja niniejsza jest ważna do odwołania” [we wszystkich cytatach pisownia oryginalna].

Odwołanie zajmowanego stanowiska nastąpiło już 25 stycznia 1946 r. Podpisane przez Stanisława Piastowskiego (Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Administracyjny Dolnego Śląska): „Zawieszam Was z dniem dzisiejszym w pełnieniu obowiązków zastępcy Pełnomocnika Rządu R.P. na Obwód Nr XXXIII w Lubaniu na Dolnym Śląsku – na skutek postawionych zarzutów przez Woj. Urząd Bezpieczeństwa Publicznego”.

Sprawa została skierowana do Prokuratury przy Sądzie Okręgowym we Wrocławiu. Zarzuty dotyczyły przywłaszczenia sobie bez pokwitowania, z mleczarni w Lisicach Górnych (Radzimów Górny), skrzynki z walutą od byłego pracownika, Niemca, o nazwisku Stenzel w wysokości 80 000 RM. Suma ta nie wpłynęła do kasy Starostwa. Dalsze zarzuty to pobranie (na podstawie własnej decyzji nr 26 z dnia 23 października 1945 r.) z magazynu Referatu Aprowizacyjnego 50 kg masła, rzekomo na zakup samochodu. Wytknięto mu nadużycia w fabryce cygar w Szymbarku (Sulików), udział w okradaniu majątków ziemskich (srebra), kradzież drożdży, które miał wywieźć do Wrocławia, a pieniądze z ich sprzedaży sobie przywłaszczyć. Padło też oskarżenie o sfałszowanie dokumentu – oświadczył w Starostwie na podstawie odpisu zaświadczenia, że został służbowo przeniesiony do Ministerstwa Administracji Publicznej. Zaświadczenie to zostało podpisane przez Antoniego Stawiarskiego, który pełnił wówczas funkcję

starosty (pełnomocnika), a którego oskarżono o zмовę. Kiendzie zarzucono nieprawne zajęcie gospodarstwa rolnego w Jeziornej (Siekierczyn) nr 331. W oskarżeniu napisano, że Kienda nie tylko nie miał prawa do wspomnianego gospodarstwa, ale także nie zajmował się nim, np. jesienią akcję siewną przeprowadziła jednostka WP przy pomocy robotników niemieckich. Ponadto wytykano Kiendzie, że nie jest repatriantem, nie jest też narodowości polskiej. Świadczyć o tym miały następujące fakty: „imię ojca Kiendy (...) jest Bazyli, co dowodzi, że jego ojciec jest prawosławny. Nazwisko panińskie matki jest «Wakulczyk» świadczy również o tym, że jest ona prawosławna. Skoro jego rodzice są prawosławni, że i on jest prawosławny (...)”.

Pismo to podpisał Michał Krysa, ówczesny wicestarosta lubański. Ostatecznie z braku dowodów śledztwo, które opierało się jedynie na zeznaniach świadków, zostało umorzone.

W Protokole o umorzeniu śledztwa z 20 kwietnia 1946 r. czytamy: „Ja oficer Śledczy Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Lubaniu chorąży Socha Jan rozpatrzywszy materiały śledztwa w sprawie podejrzanego, Kiendy Stanisława Bazyli – Postanowił – Umorzyć śledztwo przeciwko Kiendzie Stanisławowi Bazyli z powodu braku materiału obciążającego, by sprawę można oddać do sądu”.

Ostatecznie Prokuratura Sądu Okręgowego w Jeleniej Górze z dnia 31 marca 1947 r. złożyła wniosek o umorzenie dochodzenia w sprawie Stanisława Kiendy z art. 1 dekretu z 31 sierpnia 1944 r. Dnia 15 lipca 1946 r. Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym postanowiła umorzyć dochodzenie przeciwko Stanisławowi Kiendzie i Antoniemu Stawiarskiemu w sprawie nadużyć w fabryce cygar w Szymbarku (Sulików) – „brak zamiaru nadużycia i przywłaszczenia sobie środków ze sprzedaży wyrobów tytoniowych”. Stanisław Kienda pełnił funkcję wicestarosty lubańskiego od 15 maja 1945 r. do 25 stycznia 1946 r., na Dolnym Śląsku był jeszcze wicestarostą średzkim, między 7 maja a 31 sierpnia 1946 r. Od 1 września 1946 r. także wicestarostą powiatu bystrzyckiego.

Wskazówki bibliograficzne:

Instytut Pamięci Narodowej – Wrocław, 488/2208, s. 81.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu, nr 331. Urząd Wojewódzki Wrocławski, sygn. 56, s. 6, 7, 36, 58.

Barbara Grzybek

STANISŁAW KOSTKA

(1927–2006)

działacz Solidarności

Stanisław Kostka urodził się 22 marca 1927 r. w Stęgoszu, powiat Jarocin. Młode lata i początek II wojny światowej spędził w domu, pracując w rodzinnym gospodarstwie rolnym. Podczas okupacji został wywieziony na roboty przymusowe do III Rzeszy. Po 1945 r. przez kilka lat pracował w kopalni na Górnym Śląsku. Potem, przez krótki okres w Olszyńskich Fabrykach Mebli. Następnie, od września 1954 r. do przejścia na emeryturę w marcu 1987 r., był zatrudniony w Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego (ZNTK) w Lubaniu jako ślusarz narzędziowy. Od pierwszych dni września 1980 r. był głównym organizatorem Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” w ZNTK, mieście Lubań, na terenie byłego powiatu lubańskiego oraz województwa jeleniogórskiego.

Od września 1980 r. do 13 grudnia 1981 r. był etatowym Przewodniczącym Miejskiej Komisji Krajowej „Solidarność” w Lubaniu, członkiem Prezydium Zarządu Regionalnego „Solidarność” Jelenia Góra oraz członkiem Prezydium Sekcji Branżowej Pracowników ZNTK NSZZ „Solidarność”. Jesienią 1981 r. był delegatem regionu na historycznym 1. Zjeździe Krajowym „Solidarności” w gdańskiej „Oliwii”. W nocy z 12 na 13 grudnia 1981 r. został internowany w Zakładzie Karnym w Kamiennej Górze. Zwolniony stamtąd 25 grudnia 1981 r. był internowany jeszcze dwa razy.

Podczas stanu wojennego stał się liderem lubańskiej i regionalnej podziemnej „Solidarności”. Przewodniczył Tajnej Komisji Zakładowej ZNTK Lubań i Tajnej Miejskiej Komisji „Solidarność” w Lubaniu. Organizator podziemnej drukarni w Lubaniu, kierował kolportażem podziemnych wydawnictw. W 2. rocznicę, 31 sierpnia 1982 r., podpisania Porozumień Gdańskich przeprowadził manifestacji mieszkańców Lubania na pl. 1 Maja (obecnie 3 Maja). Organizował także comiesięczne Msze św. za ojczyznę. Wiosną 1985 r. współorganizował

umieszczenie tablicy lubańskiej „Solidarności” w kościele św. Stanisława Kostki w Warszawie, a w 1988 r. brał udział w budowie – obok kościoła św. Trójcy w Lubaniu – Kurhanu poświęconego internowanej w 1917 r. w Lubaniu Aleksandrze Piłsudskiej-Szczerbińskiej i Marszałkowi Józefowi Piłsudskiemu. W latach 1983–1989 był współorganizatorem i aktywnym członkiem lubańskiej sekcji jeleniogórskiego Klubu Inteligencji Katolickiej. Od 1983 r. brał też udział w pracy społecznego komitetu przy parafii Świętej Trójcy, wydającego dary przywożone z Zachodu. W latach 1981–1989 był wielokrotnie represjonowany (rewizje, zatrzymania na 48 godzin, założony w mieszkaniu podsłuch, przesłuchania).

Po przełomie 1989 r. współtworzył Komitet Obywatelski „Solidarność” w Lubaniu (w 1990 r. przekształcony w Lubański Klub Obywatelski, którego był Honorowym Prezesem). W 1990 r. był gościem 2. Krajowego Zjazdu „Solidarności”. W latach 1989–1993 Przewodniczył Miejskiej Komisji Koordynacyjnej „Solidarności” w Lubaniu. Był członkiem Stowarzyszenia Telewizyjnego „Lubań”. W latach 1992–1994 piastował funkcję radnego Rady Miejskiej Lubania. W 1997 r. otrzymał tytuł „Zasłużonego dla Miasta Lubania”. W 2005 r.,

Stanisław Kostka
podczas uroczystości
odznaczenia Krzyżem
Oficerskim Orderu
Odrodzenia Polski
22 września 2006 r.

w 25. rocznicę powstania „Solidarności”, został uhonorowany wpisem biograficznym w ogólnopolskim albumie-monografii „*Solidarność – droga do wolności 1980–2005*”.

Prezydent RP przyznał mu 31 sierpnia 2006 r. Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski. Z uwagi na wiek i stan zdrowia nie mógł odebrać odznaczenia osobiście, podczas ogólnopolskich uroczystości w Gdańsku. W piątek, 22 września 2006 r., w sali konferencyjnej lubańskiej „Solidarności” – w otoczeniu rodziny, przedstawicieli Zarządu Regionu i Burmistrza Lubania oraz liczного grona przyjaciół – w imieniu Prezydenta RP odznaczenia dokonał wojewoda dolnośląski, Krzysztof Grzelczyk. Stanisław Kostka zmarł 16 października 2006 roku.

Zdzisław Antoni Bykowski

EUGENIUSZ KONAT

(1935–2017)

Naczelnik Miasta Lubań, samorządowiec

Eugeniusz Konat urodził się 20 września 1935 r. w miejscowości Bogusze (dawne województwo wołyńskie). Był absolwentem Politechniki Łódzkiej, którą ukończył w 1959 r., uzyskując tytuł magistra inżyniera mechanika. Od 1970 r. związany był z Lubaniem, gdzie podjął pracę na stanowisku głównego technologa, a później dyrektora w Zakładzie Elementów Hydrauliki Siłowej (ZEHS) Lubań. Eugeniusz Konat został powołany 1 marca 1982 r. przez wojewodę jeleniogórskiego na stanowisko Naczelnika Miasta Lubań.

Był wielokrotnie wyróżniany za całokształt pracy zawodowej i społecznej w realizacji zadań administracji państwowej i terenowej. Został odznaczony: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1985 r.), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1969 r.) oraz brązowym i srebrnym medalem „Za Zasługi dla Obronności Kraju” (1976 i 1981 r.).

Eugeniusz Konat funkcję Naczelnika Miasta Lubań pełnił przez osiem lat (1982–1990). Chętnie dzielił się doświadczeniem zawodowym i życiowym. W wyniku wyborów samorządowych w 1998 r. otrzymał mandat radnego Rady Miasta Lubań, pracując w Komisji Budżetu.

Jak wspomina jedna z byłych ówczesnych urzędniczek Urzędu Miasta Lubań, Irena Dowiat, okres sprawowania urzędu przez naczelnika Eugeniusza Konata był sprzyjającym czasem dla tworzenia miejskiej infrastruktury. Przygotowano m.in. studium historyczno-urbanistyczne centrum miasta. Budowa dzisiejszego TRETU (zespół odbudowanych kamieniczek na środku lubańskiego rynku) została poprzedzona wieloma działaniami związanymi z przygotowaniem terenu i przeprowadzeniem koniecznych badań. Na terenie miasta przygotowano koncepcję urządzeń podziemnych (kanalizacja sanitarna), opracowano inwentaryzację urządzeń podziemnych (światło, woda). Niezależnie od ówczesnych uwarunkowań politycznych, bez wątpienia

Eugeniusz Konat przyczynił się do odbudowy Lubania. Sprzyjał takim inicjatywom, jak np. budowa kościoła na osiedlu Piast czy Kurhanu upamiętniającego Józefa Piłsudskiego i jego przebywającą niegdyś w jednym z lubańskich obozów jenieckich żonę, Aleksandrę Szczerbińską-Piłsudską, który odsłonięto w 1988 r. Eugeniusz Konat, zmarł 14 kwietnia 2017 r. i został pochowany w Lubaniu.

Teo Łagowska

Ratusz i Wieża Kramarska w 1958 r.,
zbiory: Muzeum Regionalne w Lubaniu,
fot. Bronisław Hiller

II. LUDZIE BIZNESU

WOLFGANG CHRISTOPH KRAMER

(?–1689)

pierwszy lubański drukarz

Wolfgang Christoph Kramer przybył do Lubania w 1684 r. Wcześniej zajmował się drukarstwem w saskim mieście Colditz. Zaraz po osiedleniu się nad Kwisą wydał książkę autorstwa lekarza Martina Johna pt. *Ein neu Bienen-Büchel* (Nowa książeczka o pszczołach). Było to jedno z pierwszych, a zarazem najważniejszych niemieckojęzycznych opracowań poświęconych pszczelarstwu. Kramer wydawał głównie druki żałobne i krótkie rozprawy. Ponieważ za życia powtarzał, że serce bije mu po prawej stronie, lekarze po jego śmierci w 1689 r. dokonali sekcji zwłok i potwierdzili destrukcję.

Wskazówki bibliograficzne:

Crane E., *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*, London 1999, s. 229.

Knauth Chr., *Annales typographici Lusatiae superioris oder Geschichte der oberlausitzischen Buchdruckereien*, Lauban 1740, s. 79.

Otto G.F., *Lexikon der seit dem funfzehenden Jahrhunderte verstorbenen und jetztlebenden Schriftsteller und Künstler*, t. 2, Görlitz 1882, s. 331.

Zbigniew Madurowicz

JOHANN FRIEDRICH KIRCHHOFF

(1640–1703)

kupiec, budowniczy Domu pod Okrętem

Johann Friedrich Kirchhoff był lubańskim kupcem, który na początku XVIII w. polecił wznieść przy miejskich murach obronnych okazały obiekt gospodarczy, nazwany później, przez wzgląd na swój kształt oraz wizerunek statku handlowego w kartuszu nad głównym wejściem, Domem pod Okrętem. Przez ponad 100 lat w tym budynku członkowie kupieckiej rodziny Kirchhoff (związanej z Lubaniem od poł. XV w.) prowadzili działalność gospodarczą i zarządzali pracą kilkuset ludzi związanych z produkcją i obróbką płótna w okolicy. Przed II wojną światową Dom pod Okrętem był wykorzystywany na potrzeby miejskiego muzeum, a obecnie mieści się w nim Urząd Skarbowy. Budynek, jego budowniczy i inni kupcy z rodu Kirchhoff odegrali znaczącą pozytywną rolę w życiu gospodarczym nowożytnego Lubania.

Wskazówki bibliograficzne:

Kasper Chr. K., *Lauban putzt(e) der Welt die Nase*, Bonn–Oberkassel 2000.

Kunze A., Zimmermann E., *Greiffenberger Leinen. Laubaner Taschentücher*, Berlin 1937.

Łukasz Tekiela

Johann Gottlob Kirchhoff (1665–1726),
kupiec i burmistrz, krewny Johanna Friedricha, miedzioryt, XVIII w.,
M. Bernigeroth, zbiory: Muzeum Regionalne w Lubaniu

NICOLAUS SCHILL

(1680–1759)

drukarz

Nicolaus Schill urodził się 7 listopada 1680 r. w Sundhausen (Gotha). Zawodu drukarza uczył się w Gotha pod okiem Christopha Reyhera, w Dreźnie u Christopha Riedla i w budziszyńskiej oficynie Gottloba Richtera. W 1710 r. nabył od Christopha Stremela drukarnię w Lubaniu. Dzięki Schillowi na lubańskim rynku pojawiły się liczne książki o zróżnicowanej tematyce, m.in. wydana w 1740 r. historia górnołużyckich drukarni autorstwa Christiana Knautha. Głównymi klientami Schilla byli nauczyciele lubańskiego Gimnazjum i księża, zarówno katoliccy, jak i ewangeliccy. W 1716 r. Schill nabył drukarnię w Koźuchowie, którą przeniósł do Żar. Nicolaus Schill zmarł 5 września 1759 r. Po jego śmierci zakład drukarski przejęła żona.

Wskazówki bibliograficzne:

Knauth Chr., *Annales typographici Lusatiae superioris oder Geschichte der oberlausitzischen Buchdruckereien*, Lauban 1740.

Otto G.F., *Lexikon der seit dem funfzehenden Jahrhunderte verstorbenen und jetztlebenden Schriftsteller und Künstler*, t. 2, Görlitz 1882, s. 141.

Zbigniew Madurowicz

DANIEL ANDREAS FISCHER

(1702–1750)

lubański kupiec

Daniel Andreas Fischer urodził się 6 kwietnia 1702 r. w mieście Rötha nieopodal Lipska w bardzo biednej rodzinie. O jego wykształcenie za- dbał kuzyn Johann Heinrich Fischer, pisarz miejski w Düben. Pod jego okiem przez trzy lata wprowadził się przede wszystkim w rachunkach. Następnie zdecydował, że zajmie się handlem. Przez 6 lat, poczynając od roku 1717 r., uczył się zawodu w Berlinie. Następnie z obawy przed wcieleniem do armii pruskiej udał się do Lipska, gdzie spędził 3,5 roku. W 1727 r. zaczął współpracować z lubańskim rajcą i kupcem Gottlobem Hartwigiem. Kiedy ów po kilku miesiącach zmarł, Fischer przejął interes i poślubił jego córkę, Marie Christiane. Marie zmarła w 1737 r. Miał z nią syna i córkę. Po raz drugi ożenił się córką lipskiego kupca. W 1748 r. został lubańskim ławnikiem. Zmarł 3 grudnia 1750 roku.

Daniel Andreas Fischer był nie tylko kupcem. Wielkim zamiłowaniem darzył też naukę. Posiadał pokaźną bibliotekę i kolekcję muszli. Wszystko to przekazał lubańskiej bibliotece publicznej. Przeszedł do historii jako nadzwyczaj dobry człowiek, wielce zasłużony dla lubańskiej społeczności. Administrował sierocińcem, który wspierał na wszelkie możliwe sposoby. W swoim testamencie obdarował wysokimi sumami wspomniany sierociniec, szkołę, kościół oraz kasę dla ubogich. Ponadto sfinansował budowę dwóch sikawek strażackich.

Wskazówki bibliograficzne:

Betrachtung über den Einfluß einer gesegneten Handlung in den Flor der Wissenschaften, Lauban 1750.

Leonhard C.W., *Von den milden Stiftungen in Lauban*, „Lausitzische Monatschrift”, [cz. 2] 1804, s. 147–162.

Lukasz Tekiela

Daniel Andreas Fischer (1702–1750), miedzioryt, XVIII w.,
M. Bernigeroth, zbiory: Muzeum Regionalne w Lubaniu

GOTTLÖB AUGUST SCHARF

(1727–1803)

drukarz

Gottlob August Scharf urodził się 1 stycznia 1727 r. w Löbau. Sztuki drukarskiej nauczył się w pracowni Nicolausa Schilla w Lubaniu. W 1756 r. ożenił się z córką swojego mistrza. Po śmierci teścia wspierał wdowę po nim w prowadzeniu interesu. Wówczas wydawane przez nią książki miały na stronie tytułowej adnotację, że zostały wydrukowane u wdowy Schill. Po jej śmierci przejął oficynę i prowadził aktywną działalność wydawniczą. Miał jednego syna Karla Augusta Wilhelma, który również został drukarzem. Zmarł w lutym 1803 roku.

Wskazówki bibliograficzne:

Todesfälle, „Lausitzisches Magazin”,
25(1792), s. 290.

Zbigniew Madurowicz

Strona tytułowa lubańskiego
śpiewnika z 1795 r., wydanego
przez oficynę Gottloba Augusta

Scharfa i jego syna, zbiory:
Muzeum Regionalne w Lubaniu

ALBERT AUGUSTIN

(1825–1909)

mistrz murarski, przemysłowiec, wynalazca

Albert Augustin urodził się 23 lipca 1825 r. w brandenburskim mieście Wriezen nad Odrą. Jego ojciec był radcą prawnym i adwokatem. Albert nie poszedł jednak w ślady ojca, lecz ukończył Królewsko-Pruską Akademię Sztuk Pięknych w Berlinie. W 1854 r. Albert Augustin jako mistrz murarski zbudował w Lubaniu cegielnię. Początkowo wytwarzała ona materiały budowlane przede wszystkim na potrzeby jego firmy. Z czasem jednak przedsiębiorczy budowniczy zaczął produkować na znacznie większą skalę. Cegielnie (w 1870 r. otwarto nowy zakład w Gierałtowie-Wykrotach) Augustina opuszczała głównie terakota budowlana, cegła profilowa, cegła biała z porcelanową glazurą, ceramika artystyczna oraz ciemnoczerwona cegła licowa. Ta ostatnia z wymienionych cieszyła się szczególną popularnością. Najbardziej znaną budowlą wykonaną z czerwonej cegły Alberta Augustina jest XIX-wieczny ratusz w Berlinie. Produkty Augustina były cenione i często nagradzane, a on zyskał miano ojca nowoczesnej niemieckiej sztuki ceglarskiej.

Augustin uważany jest za założyciela niemieckiego przemysłu, wytwarzającego cegłę licową. Był jednym z pierwszych producentów cegły, który w procesie jej wypalania zastosował piec muflowe. W 1880 r. skonstruował własną ulepszoną wersję takiego pieca, nazywaną meandrowym. Był także autorem licznych form i typów cegieł oraz udoskonaleń w konstrukcjach maszyn ceglarskich. Warto dodać, że Augustin wpłynął mocno także na ostateczny kształt lubańskiego neogotyckiego kościoła pw. Trójcy Świętej, wznoszonego w latach 1857–1861.

W 1894 r. z inicjatywy ówczesnego burmistrza Lubania Alfreda Laschke oraz Alberta Augustina utworzono w Lubaniu Miejską Szkołę Ceglarzy przy *Richterstrasse* 2 (obecnie ul. Spółdzielcza). Jej dyrektorem został Albert Augustin. Warto nadmienić, że była to dopiero

druga szkoła o takim profilu na ternie Niemiec. Z funkcji dyrektora ustąpił w 1906 r. w wieku 80 lat. W uznaniu zasług Augustin otrzymał honorowe obywatelstwo miasta Lubania oraz miejską emeryturę. Należy także podkreślić, że na parterze budynku szkoły ceglarskiej działała „Fundacja Augustina”, wspierająca zdolnych, ale ubogich uczniów placówki.

Albert Augustin był wielokrotnie nagradzany i odznaczany. Otrzymał m.in. Order Orła Czerwonego IV klasy i honorowy tytuł Tajnego Radcy Komisji, przyznawany przedsiębiorcom, którzy szczególnie przysłużyli się dobru publicznemu.

Albert Augustin zmarł 1 maja 1909 r. po ciężkiej walce z chorobą.

Wskazówki bibliograficzne:

Albert Augustin, „Tonindustrie-Zeitung und Keramische Rundschau: Zentralblatt für das Gesamtgebiete der Steine und Erden”, 33,1(1909), s. 555n.

Bender W., *Vom Ziegelgott zum Industrieelektroniker. Geschichte der Ziegelherstellung von den Anfängen bis heute*, Bonn 2004.

Kulczycki J., *Berliński ratusz z lubańskiej cegły*, „Ziemia Lubañska”, 2009, nr 2.

Partsch J., *Schlesien. Eine Landeskunde für das deutsche Volk*, Breslau 1911.

Łukasz Tekiela

Czerwony Ratusz w Berlinie, wzniesiony z cegły wyprodukowanej przez Alberta Augustina, źródło: Wikimedia Commons

CARL VALENTIN GOLDAMMER

(1852–1927)

drukarz

Carl Valentin Goldammer urodził się w 1852 r. w saskiej miejscowości Grossböhla. W 1876 r. przeniósł się do Lubania, gdzie rozpoczął pracę jako urzędnik w tkalni mechanicznej J.G. Queissera. Zaledwie cztery lata później, tzn. 1 kwietnia 1880 r., kupił od Rudolfa Fendlera małą drukarnię przy Am Graben 9 (obecnie ul. Staszica) oraz ożenił się z jego córką Olgą.

W nowo nabytym obiekcie Goldammer zajął się drukiem rozmaitych materiałów na potrzeby firm, w tym etykiet na worki i opakowania. Dodatkowo zaczął drukować książki oraz wydawać liberalny dziennik „Laubaner Tageblatt”, który bardzo szybko stał się najbardziej poczytną gazetą w Lubaniu.

Niedługo potem przy Poststrasse 6 (ul. Pocztowa) Goldammer postawił na potrzeby szybko rozwijającej się firmy duży przestronny budynek wraz z rodzinną rezydencją. Zakład został wyposażony w nowe maszyny oraz w pełni zelektryfikowany, co pozwoliło zaopatrywać w prasę 5000 lokalnych odbiorców. W 1912 r. uruchomiono kolejne dwie hale produkcyjne. W starszej części budynku pozostawiono maszyny do druku metodą litograficzną, bindownice i prasy, natomiast w nowych pomieszczeniach stanęły urządzenia do druku gazet i książek. W tym czasie pojawił się drukarski epokowy wynalazek – druk offsetowy. Oczywiście drukarnia Goldammera natychmiast zakupiła maszynę i w 1913 r. jako jedna z pierwszych wdrożyła nową technologię. Od tego czasu lubański zakład przyjmował zamówienia z terenu całych Niemiec, a „Laubaner Tageblatt” ukazywał się w nakładzie 8000 egzemplarzy miesięcznie.

Po zakończeniu I wojny światowej Carl Valentin Goldammer i jego syn, Carl Friedrich przekształcili firmę w spółkę jawną. Sześćdziesięcioletni założyciel drukarni przeszedł na emeryturę 1 kwietnia 1920 r., pozostawiając firmę w rękach syna. Znakomity lubański drukarz zmarł 24 maja 1927 roku.

Wskazówki bibliograficzne:

Kasper Chr.K., *Lauban putzt(e) der Welt die Nase*, Bonn–Oberkassel 2000.

Madurowicz Z., *Drukarnia Goldammerów*, cz. 1, „Ziemia Lubańska”, 2013, nr 10.

Zbigniew Madurowicz

GUSTAV WINKLER

(1867–1954)

przemysłowiec

Gustav Winkler urodził się 11 maja 1867 r. w Neudorf (Nowa Wieś Legnicka). Do szkoły uczęszczał w Legnicy. Tam też rozpoczął swoje życie zawodowe. Następnie pracował w Kamiennej Górze, Kassel i Berlinie, po czym los przywiódł go do Lubania. w 1907 r. otworzył w wynajętym lokalu sklep z chusteczkami i zatrudnił kilku pracowników. Podczas I wojny światowej zdobył liczne zamówienia dla armii, co pozwoliło mu zgromadzić większy kapitał i rozbudować firmę. W połowie lat 20. XX w. tylko w Lubaniu posiadał już trzy duże fabryki. Po dojściu Hitlera do władzy Winkler przejął na Dolnym Śląsku liczne zakłady odebrane Żydom w trakcie aryzacji. W 1945 r. posiadał 16 fabryk zatrudniających 8700 pracowników. Po roku 1937 Winkler był największym producentem chusteczek w Niemczech i jednym z największych na świecie. W czasie II wojny światowej w części należących do Winklera fabryk produkowano sprzęt wojskowy.

W 1945 r. Gustav Winkler wraz z rodziną opuścił Lubań i udał się do Tiengen, gdzie od 1935 r. byli właścicielem fabryki o nazwie Lauffenmühle. Po wojnie wraz z synem, Helmutem wznowił produkcję tekstyliów. Na terenie zachodnich i południowych Niemiec uruchomił łącznie sześć fabryk. Fabryka Lauffenmühle stała się jedną z najnowocześniejszych w Niemczech. Zatrudniano tam prawie wyłącznie dawnych mieszkańców Dolnego Śląska.

Gustav Winkler od 1929 r. był członkiem prestiżowego Towarzystwa Postępu Naukowego im. Cesarza Wilhelma (Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften) przekształconego później w Towarzystwo Popierania Rozwoju Nauki im. Maxa Plancka (Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften). W 1953 r. za zasługi dla rozwoju nauki otrzymał Medal Harnack. Gustav Winkler zmarł w Berlinie 26 kwietnia 1956 roku.

Wskazówki bibliograficzne:

Kasper Chr.K., *Lauban putzt(e) der Welt die Nase*, Bonn–Oberkassel 2000.

Madurowicz Z., *Gustav Winkler – ten, który rozślawił Lubań*, „Ziemia Lubańska”, 2015, nr 6.

Niepel H., *Gustav Winkler KG*, „Laubaner Gemeinde Brief”, 1992, nr 1, s. 8–9.

Zbigniew Madurowicz

Gustav Winkler (1867–1954) podczas uroczystości z okazji swoich 70. urodzin,
zbiory: Janusz Kulczycki

III. LUDZIE SZTUKI

HANS LINDER

(1500?–1559?)

kamieniarz

Hans Linder (Lindner) urodził się około 1500 r. we Lwówku Śląskim. Był kamieniarzem przełomu gotyku i renesansu. Początkowo związany z warsztatem Benedikta Rieda, następnie samodzielny mistrz, czynny przy przebudowie lwóweckiej fary (kruchta południowa i empora z klatką schodową), następnie przy przebudowie ratusza w Bolesławcu (1539). W Lubaniu wykonywał kamieniarkę ratuszową 1539–1543, w tym okazały zwornik heraldyczny w Sali Wielkiej. Zmarł po 1559 r. we Lwówku Śląskim.

Wskazówki bibliograficzne:

Jagiello J., *Renesansowe i manierystyczne portale Dolnego Śląska*, Warszawa 2013.

Wilk A., *Hans Lindner – kamieniarz z przełomu gotyku i renesansu i jego dzieła kamieniarskie na Via Regia*, [w:] *Lubań. Miasto, ludzie i droga*, Lubań 2013, s. 62–73.

Andrzej Wilk

Zwornik znajdujący się w Sali Ślubów lubańskiego ratusza autorstwa Hansa Lindera z jego podpisem, 1543 r., fot. Paweł Zawadzki

JOHANNES KNÖFEL

(1540–1617)

kompozytor, organista

Johannes Knöfel pochodził z Lubania. Został zapamiętany jako znakomity kompozytor i organista. Jego życiorys jest udokumentowany bardzo słabo. Niepewny pozostaje nawet rok jego narodzin. Pierwsze informacje odnoszą się dopiero do lat 60. XVI w. Od około 1560 do około 1567 r. pracował jako kantor w Gimnazjum Łacińskim w Złotoryi. W 1569 r. został kapelmistrzem na dworze księcia legnickiego Henryka XI i ożenił się. Pierwsze swoje dzieło o charakterze religijnym (*Dulcissimae quaedam Cantiones, numero XXXII. Quinque, Sex et Septem Vocum*) ukończył w Legnicy w 1571 r. i dedykował piastowskiemu pracodawcy. Krótko przed rokiem 1580 został kapelmistrzem palatyna reńskiego Ludwika VI Wittelsbacha, wtedy też zaczął komponować pieśni świeckie. Zachowały się cztery zbiory dzieł Johannes Knöfela w formie drukowanej. Szczególną sławę zyskał utwór zatytułowany *Neue deutsche Liedlein mit fünff Stimmen*. W 1584 r. Knöfel wrócił na Śląsk, a następnie udał się do Pragi, gdzie podjął pracę jako organista w kościele pw. Świętego Henryka i Kunegundy. Zmarł najprawdopodobniej w Pradze w 1617 roku.

Wskazówki bibliograficzne:

Classen A., Richter L., *Lied und Liederbuch in der Frühen Neuzeit*, Münster–New York–München–Berlin 2009.

Eitner R., *Knöfel, Johann*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 16, Leipzig 1882, s. 319.

Menzel J.J., *Schlesien des 15. bis 20. Jahrhunderts*, Sigmaringen 2001.

Łukasz Tekiel

JOHANN CHRISTOPH SCHÜTZE

(1687–1765)

architekt, rzeźbiarz, malarz

Johann Christoph Schütze urodził się w Lubaniu 9 września 1687 r. Okres jego dzieciństwa oraz nauki umyka niestety przekazom źródłowym. Dlatego nie wiadomo, kiedy i w jakich okolicznościach opuścił rodzinne miasto. Przyjmuje się, że pierwsze umiejętności zawodowe zdobywał na pograniczu śląsko-saksońskim. W 1711 r. już jako obywatel brandenburskiego miasta Jüterbog brał udział w pracach przy budowie barokowego ołtarza w miejscowym kościele franciszkańskim. W Jüterbog ożenił się z Christine Elisabeth König i przyszyło na świat jego pierwsze dziecko. W latach 1713–1714 zajmował się przebudową pałacu Dahme. Dzięki temu budowla stała się jednym z najbardziej znaczących barokowych obiektów dworskich w Brandenburgii. W 1718 r. Schütze został krajowym mistrzem budowlanym na księstwo Sachsen-Weissenfels. Równocześnie podjął pracę jako nadworny budowniczy w rezydencji Zerbst, gdzie zrealizował wiele ambitnych projektów. Podjął 12 października 1746 r. służbę na dworze Augusta III Wettyna, uzyskując tytuł polskiego królewskiego i saskiego elektorskiego mistrza budowlanego.

Schütze zmarł 31 maja 1765 r. w wieku 77 lat. Był ojcem dwóch synów i pięciu córek. Lista jego dzieł jest bardzo długa. Na szczególną uwagę oprócz wymienionych projektów zasługują m.in.: kamienica Kavaliershaus w Weissenfels, pomnik konny księcia Christiana von Sachsen-Weissenfels we Freyburgu, zwieńczenie wieży kościoła Mariackiego w Weissenfels, XVIII-wieczna przebudowa ratusza w Weissenfels, wieża pałacu Zerbst oraz pałac Dornburg.

Wskazówki bibliograficzne:

Herrmann D., *Der Baumeister, Bildhauer, Stuckateur und Maler Johann Christoph Schütze*, „Zerbster Heimatkalender”, 2014, s. 184–201.

Lukasz Tekiela

Ruiny pałacu Dahme, fot. Doris Anthony,
źródło: Wikimedia Commons

CHRISTOPH NATHE

(1753–1806)

malarz, grafik

Christoph Nathe urodził się w rodzinie rolników w Bielawie Dolnej 3 stycznia 1753 r. Edukację rozpoczął na początku lat 70. XVIII w. w Görlitz, tam też uczęszczał na pierwsze lekcje rysunku u Johanna Gottfrieda Schulza. W 1774 r., dzięki pomocy Adolfa Traugotta von Gersdorfa, wyjechał na studia do Lipska. Kształcił się w akademii rysunku u Adama Friedricha Oesera. Dzięki poparciu m.in. Adolfa Traugotta von Gersdorfa, Karla Adolfa Gottlieba von Schachmanna i Carla Andreasa von Meyera zu Knonow mógł rozwijać swój talent. Przedstawiciele szlacheckich rodów pomagali mu zdobyć zlecenia, zabierali na wycieczki krajoznawcze, a także udostępniali kolekcje sztuki. Christoph Nathe uczył się też rytownictwa u Johanna Friedricha Bause. Dzięki niemu poznał wielu artystów, m.in. Johanna Christiana Reinharta, Jacoba Wilhelma Mechausa i Christiana Gottlieba Geysera. Później kontynuował naukę w Dreźnie. Tam pobierał lekcje u Johanna Christiana Klengela oraz współpracował z Adrianem Zinggsem. W 1783 r. wyruszył w podróż do Szwajcarii i przez rok szukał nowych inspiracji. Po powrocie zamieszkał w Lipsku, gdzie malował pejzaże, wedyuty i portrety. W 1787 r. objął posadę dyrektora szkoły rysunku w Görlitz. W 1795 r. ożenił się Caroline von Meyer, która trzy lata później zmarła. Dzięki majątkowi odziedziczonemu po żonie, porzucił stanowisko dyrektora. W latach 1798–1802 był współpracownikiem Adolfa Traugotta von Gersdorfa. Stale poszerzał krąg swoich zainteresowań, studiował filozofię, poezję, grał na fortepianie, zajmował się też zagadnieniami mechanicznymi. W 1801 r. zilustrował swój traktat o elektryczności atmosferycznej. Podróżował po Włoszech, często wyjeżdżał do Czech i na Śląsk. Był jednym z trzech górnołużyckich malarzy, którzy tworzyli na przełomie XVIII i XIX wieku i zyskali ponadregionalną sławę. Nazywano go „malarzem i odkrywcą Karkonoszy”. W latach 1787–1799 pełnił funkcję dyrektora szkoły rysunku w Görlitz.

Od 1802 r. Christoph Nathe mieszkał i tworzył w Lubaniu. Zajmował się malarstwem, rytownictwem, tutaj też nasiliło się jego zainteresowanie mechaniką. Odwiedzał fabryki, pasjonował się także tutejszą architekturą. W zbiorach Muzeum Regionalnego w Lubaniu znajduje się kolekcja prac Christopha Nathe, m.in. miedzioryty przedstawiające zamek Czocha oraz pejzaże z okolic Görlitz i Lubania. Zmarł w Smolniku 10 grudnia 1806 roku.

Wskazówki bibliograficzne:

Fröhlich A., *Christoph Nathe 1753–1806: Monographie und Werkverzeichnis der Handzeichnungen und Druckgraphik*, Bautzen 2008.

–, *Die künstlerische Entdeckung des Riesengebirges in den Ansichten des Görlitzer Landschaftsmalers Chrisotph Nathe (1753–1806)*, [w:] *Krajobraz i ludzie na pograniczu śląsko-saksońskim*, red. P. Oszczanowski, Jelenia Góra 2014, s. 143–159.

Joanna Piotrowska

Zamek Czocha przed pożarem w 1793 r., miedzioryt, pocz. XIX w.,
Christoph Nathe, zbiory: Muzeum Regionalne w Lubaniu

ALEXIS LANGER

(1825–1904)

architekt

Alexis Langer, choć nie pochodził z Lubania ani nie mieszkał w jego murach, wpłynął mocno na jego architektoniczny wizerunek. Monumentalny kościół pw. Trójcy Świętej, który dominuje nad architekturą starego miasta, jest jego „dzieckiem”. Langer przyszedł na świat w Oławie 2 lutego 1825 r. Natomiast drogę swojego życia zakończył 21 września 1904 r. w Legnicy. Jego zawodowe życie może zostać potraktowane jako dowód na to, że nieprzeciętny talent, nawet jeżeli nie koresponduje z nim najwyższe kierunkowe wykształcenie, może zachwycać nie tylko laików, ale i profesjonalistów. Ta refleksja wynika z tego, że Alexis Langer nigdy nie uzyskał dyplomu architekta – do końca życia pozostał tylko technikiem budownictwa. Mimo to nieprzeciętne umiejętności, ogromna pracowitość, pasja, wytrwałość oraz umiejętność samodzielnego przyswajania wiedzy spowodowały, że swym kunsztem dorównał mistrzom architektury.

Langer był w zasadzie architektem artystą jednego tematu. Pasjonowała go katolicka architektura sakralna zgodna z zasadami neogotyku. Tak ukierunkowane zainteresowania wybitnego Ślązaka zrodziły się prawdopodobnie w trakcie nauk pobieranych w latach 1845–1846 we wrocławskiej Królewskiej Szkole Sztuk, Budownictwa i Rzemiosła. Przełomowym momentem w jego karierze zawodowej okazał się rok 1855. Wówczas młody adept sztuki budowlanej otrzymał wyróżnienie w prestiżowym konkursie na projekt kościoła wotywnego w Wiedniu. Wkrótce zwrócił na siebie uwagę najwyższych władz kościoła katolickiego na Śląsku. Biskup zaczął zlecać mu kolejne projekty (w tym lubański), otwierając tym samym nową przestrzeń dla rozwoju jego nietuzinkowego talentu. W chwili śmierci Langer mógł się pochwalić ogromnym dorobkiem 20 zrealizowanych autorskich projektów świątyń. Wśród nich ważne miejsce zajmował lubański kościół.

Wskazówki bibliograficzne:

Skowroński J., Wilk A., *Z dziejów kościoła pw. Świętej Trójcy w Lubaniu 1861–2011*, Lubań 2011.

Zabłocka-Kos A., *Alexis Langer (1825–1904) – śląski neogotycysta*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 3(1994), s. 267–281.

–, *Sztuka – wiara – uczucie. Alexis Langer – śląski architekt neogotyku*, Wrocław 1996.

Łukasz Tekieła

Kościół Trójcy Świętej w Lubaniu,
fot. Wiesław Schabowski

HERMANN EFFENBERGER

(1842–1910)

malarz, grafik

Hermann Effenberger urodził się w Lubaniu 14 września 1842 r. Studiował malarstwo w Akademii Sztuk Pięknych w Dreźnie, m.in. u Karla Christiana Andreae i Juliusa Schnorra von Carolsfelda. Później przeniósł się do Antwerpii, by w tamtejszej akademii doskonalić swój warsztat. Po ukończeniu studiów mieszkał w Lipsku i pracował dla czasopisma „Gartenlaube”. W 1880 r. przeprowadził się do Rzymu. Z tego okresu życia znanych jest najwięcej prac jego autorstwa. Portretował kobiety i mężczyzn, malował też włoską architekturę i obrazy o tematyce religijnej. Hermann Effenberger był członkiem niemieckiego stowarzyszenia artystów we Włoszech. Zmarł w Rzymie 14 grudnia 1910 roku.

Hermann Effenberger uznawany jest za jednego z najlepszych malarzy pochodzących z Lubania. Tworzył na zlecenie lubańskiej rady miasta, np. portret Fryderyka III Wilhelma (obraz zaginiony), który przebywał w Lubaniu i rezydował w sali rajców miejskiego ratusza. Wykonał też obraz (zaginiony) do ołtarza w kościele Krzyża. W kolekcji malarstwa Muzeum Regionalnego w Lubaniu znajdują się pięć prac Hermanna Effenbergera. Trzy portrety kobiece, obraz przedstawiający wnętrze rzymskiej świątyni oraz rysunek z czasopisma „Gartenlaube”, przedstawiający widoki belgijskich miast. Hermann Effenberger jest znanym europejskim malarzem, jego prace są poszukiwane przez kolekcjonerów i osiągają wysokie ceny w domach aukcyjnych.

Wskazówki bibliograficzne:

Raspe Th., *Effenberger, Hermann*, [w:] *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, t. 10, U. Thieme, Leipzig 1914, s. 361.

Joanna Piotrowska

Portret włoskiej kobiety, olej na płótnie, XIX w.,
Hermann Effenberger, zbiory: Muzeum Regionalne w Lubaniu

AUGUST ABEL

(18?–1912)

architekt

August Abel przyszedł na świat około połowy XIX w. w Lubaniu. Wiadomo, że mieszkał przy dzisiejszej ulicy Górnej 8 (budynek powstał w latach 80. XIX w.). Prawdopodobnie jego przodkowie w XVI w. (wzmianka nazwiska w 1562 r.) zajmowali się tkactwem. Jego dziadek lub ojciec należał do gildii strzeleckiej tkaczy (w 1792 r. wzmiankowany jest niejaki Abelt).

August Abel miał wielki wpływ na wizerunek prężnie rozwijającego się Lubania w okresie rewolucji przemysłowej. Niestety nie wiadomo, gdzie zdobył kwalifikacje architekta, niewątpliwie jednak posiadał wysokie umiejętności projektowe, skoro został inspektorem budowlanym, a następnie głównym miejskim rajcą budowlanym. W swoich projektach wykorzystywał miejscowy budulec kamienny (bazalt), a także charakterystyczną lubańską cegłę z cegielni Augustina. Jako inspektor budowlany w Lubaniu wymieniany jest już w latach 1870–1871. Najstarszy znany projekt jego autorstwa pochodzi z 1882 r., choć być może miał już jakiś udział w projekcie przebudowy Domu Górskiego sygnowanego przez Steinbarta w 1874 r. (projekt zawiera charakterystyczny dla Abła ostrołuczny portal wejściowy). Jego autorstwa są projekty takich lubańskich budynków, jak sali sportowej przy ul. Szkolnej (1882 r., nieistniejąca), Gimnazjum Królewskiego przy ul. Armii Krajowej (1893 r.), rzeźni miejskiej (pierwszy projekt), mostu na Kwisie, koszar wojskowych, Domu Górskiego w parku na Kamiennej Górze (1908 r.), budynku szkoły powszechnej wraz z salą sportową przy ul. Mickiewicza (1911 r.).

Ponadto Abel był założycielem Sekcji Lubańskiej Stowarzyszenia Karkonoskiego. Wśród głównych celów tego stowarzyszenia była budowa wież z widokiem na Karkonosze, co zapewne było jedną z przyczyn wzniesienia wieży widokowej przy Domu Górskim. Projekt portalu wejściowego do tegoż domu autorstwa Abła był wykorzystywany

w lubańskiej architekturze jeszcze po jego śmierci, chociażby w budynkach mieszkalnych z lat 20. XX w. powstałych na zboczu Kamiennej Góry – ulicach Polnej czy Łąkowej. August Abel zmarł w 1912 r. i został pochowany na lubańskim ewangelickim cmentarzu. Mieszkańcy Lubania ufundowali mu pomnik przyścienny, który zachował się do dziś i, co ciekawe, został wykonany w formie portalu wejściowego.

Wskazówki bibliograficzne:

Plüchke P., *Rund um Lauban*, t. 3, Lauban 1935.

–, *Rund um Lauban*, t. 4, Lauban 1939.

Tomasz Bernacki

Nagrobek Augusta Abela na Cmentarzu Komunalnym w Lubaniu przy ul. Wrocławskiej, fot. Milena Sochańska

HEINRICH RUDOLF WALBE

(1865–1954)

architekt

Heinrich Rudolf Walbe urodził się 6 marca 1865 r. w Lubaniu. Był synem burmistrza Ernsta Walbe i jego żony Anny Walbe. W 1884 r. ukończył Szkołę Krajową Pforta w Naumburgu. Następnie zaczął studia architektoniczne na Wyższej Szkole Technicznej w Aachen. Po zakończeniu studiów odbył roczny wolontariat w wojsku. W 1889 r. zaczął pracę jako rządowy nadzorca budowlany. Od 1894 r. został oficjalnym budowniczym rządu w Kolonii, a w 1890 r. budowniczym miasta Halle. Dziewięć lat później rozpoczął pracę w biurze architektonicznym Knock und Kallmeyer w Halle. W 1902 r. zaczął wykładać na Wyższej Szkole Technicznej w Darmstadt. Po sześciu latach pracy na uczelni, zaangażował się w działania Tajnej Rady Budowlanej. W latach 1907–1909 oraz 1920–1921 pełnił funkcję rektora Wyższej Szkoły Technicznej, a w latach 1913–1916 i 1928–1930 był dziekanem Wydziału Architektury. Od 1924 r. pracował jako konserwator zabytków prowincji Starkenburg. W 1932 r. otrzymał doktorat nauk teologicznych na uniwersytecie w Gießen. Od 1920 r. był członkiem Deutschen Volkspartei w Darmstadt. Po objęciu władzy przez nazistów, 16 października 1933 r. zrezygnował z funkcji, jaką pełnił w Wyższej Szkole Technicznej. Jednakże nadal prowadził otwarte wykłady na temat historii architektury. Ostatnie lata swojego życia spędził w ośrodku dla starców w Heppenheim. Dożywszy 88 lat, zmarł 20 stycznia 1954.

Pierwszym jego dziełem jest projekt wieży ciśnień w Darmstadt. Następnie był odpowiedzialny za powstanie domu mieszkalnego dla rodziny Burkhard; domu bliźniaczego dla Wilhelma i Theodora Kleinschmidt w Darmstadt oraz pomnika wojennego w Bad Wimpfen. Od 1912 do 1920 r. pracował nad budynkiem administracyjnym dla firmy chemicznej Merck. Zaprojektował kaplicę Gustawa Adolfa w Ober-Mörlen oraz kościół Gustawa Adolfa w Gau-Algesheim.

Wskazówki bibliograficzne:

Müller O., *Heinrich Walbe*, „Mitteilungsblätter des Historischen Vereins für Hessen”, 1954, s. 123 n.

Paulina Fialek

Kaplica Gustawa Adofla w Ober-Mörlen,
zaprojektowana przez H. Walbe, źródło: Wikimedia Commons

ALBRECHT BRUCK

(1874–1964)

malarz, grafik

Albrecht Bruck urodził się w Lubaniu 4 stycznia 1874 r., zmarł 21 marca 1964 r w Teltow. Był grafikiem, rysownikiem i malarzem. W latach 1890–1894 kształcił się w zawodzie grafika i rytownika. Następnie podjął studia w Berlińskiej Akademii Sztuki pod kierownictwem profesorów: Hansa Meyera, Woldemara Fredricka i Philippa Funka. Studiował także w Akademii Sztuk Pięknych w Dreźnie pod okiem profesora Eugena Brachta. W 1900 r. podjął pracę w Berlinie jako malarz i rytownik. W czasie I wojny światowej pracował jako kartograf w niemieckim Sztabie Generalnym. W 1935 r. przeniósł się do Teltow, w którym pozostał do końca życia. Jego prace charakteryzowały się dbałością o szczegóły. W dorobku artystycznym Brucka dominują widoki miejskie. Spod jego ręki wyszły dziesiątki grafik ukazujących architekturę miejską, np. Berlina, Drezna, Wrocławia, Lubania, Halle, Salzburga, Malborka, Poczdamu, Norymbergi. Szczególnie lubił wykonywać rysunki, grafiki i akwaforty miast portowych, takich jak Hamburg, Gdańsk, Szczecin. Jego twórczość nie dotyczyła oczywiście tylko tematów miejskich. Pozostawił po sobie też znaczną liczbę rysunków ukazujących wieś. Twórczość Albrechta Brucka do dziś cieszy się dużym uznaniem. W lubańskim muzeum znajduje się kilka prac jego autorstwa, w tym dwa obrazy olejne.

Wskazówki bibliograficzne:

Müller H.A., Singer H.W., *Bruck Albrecht*, [w:] *Allgemeines Künstlerlexikon: Leben und Werke der berühmtesten bildenden Künstler*, t. 6, Frankfurt am Main 1922, s. 40.

Vollmer H., *Albrecht Bruck*, [w:] *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler des XX. Jahrhunderts*, t. 1, Leipzig 1953, s. 330.

Bożena Adamczyk-Pogorzelec

*Lubański ratusz, Albrecht Bruck, grafika, I poł. XX w.,
zbiory: Muzeum Regionalne w Lubaniu*

LUDWIG DANZIGER

(1874–1934)

malarz

Ludwig Danziger urodził się 3 kwietnia 1874 r. w Lubaniu. Pochodził z żydowskiej rodziny średnio zamożnych kupców. Wraz z rodzicami mieszkał na lubańskim Rynku pod nr 12. W Lubaniu ukończył miejscowe gimnazjum, tu również powstały jego pierwsze prace malarskie. Od dziecka nie rozstawał się z blokiem papieru, ołówkiem i kredką. W wolnych chwilach często wyprawiał się do sąsiednich miejscowości oraz w pobliskie Góry Izerskie i Karkonosze. Pokochał ich majestat i piękno. Już wtedy tworzył interesujące widoki Karkonoszy. W ich malowaniu osiągnął z biegiem lat mistrzostwo. Dziecięce przeżycia wśród malowniczych szczytów sprawiły zapewne, że poświęcił się głównie sztuce pejzażu, uprawianej w różnych technikach (olej, akwarela, grafika, rysunek). I choć przejawiał ponadprzeciętne zdolności artystyczne, wybrał zawód bardzo praktyczny – wykształcił się za namową rodziców na aptekarza. Sztuka jednak pozostała ostatecznym celem jego życia, której był wierny do zgonu. Danziger większość swego młodego życia spędził, podróżując po Niemczech, a później Europie. Przemierzył ją od Kopenhagi po Konstantynopol. Zawsze ze sztalugą i pędzlem. Wraz z dojrzałością oglądu, rozwijała się też coraz bardziej jego technika. Znalazł też czas na pobieranie nauki rysunku na akademiach w Berlinie i Düsseldorfie, pod okiem mistrza malarskiego Gottharda Kühla z Drezna. Wtedy też zainteresował się grafiką, głównie litografią. Artysta malował dużo, stosując różne techniki i style. Danziger, zanim na stałe osiadł w Charlottenburgu pod Berlinem, odbył dziesiątki podróży studyjnych po krajach niemieckich. Szczególnie upodobał sobie Alpy, góry Harzu, doliny Renu i Dunaju. Tam poszukiwał inspiracji dla swej twórczości. Tam też uprawiał pejzaż dla zobrazowania wrażeń z tych podróży. Malował i rysował stare niemieckie miasta, zwracając szczególną uwagę na ich zabytkowe budowle, tajemnicze domy, narożniki i zaułki. Znane są jego widoki: Bremy, Düsseldorfu, Frankfurtu

Ludwig Danziger (1874–1934),
autoportret, szkic ołówkiem,
zbiory: Muzeum Regionalne w Lubaniu

nad Menem, Marburga, Regensburga, czy Fuldy. Często pojawiają się także widoki starych zamków, wznoszących się nad głębokimi dolinami rzek. Jego malarski styl ujawnił się najdobitniej w charakterystycznych „krzywych dachach” miejskich kamieniczek. Najmocniej jednak ukochał Danziger swoje rodzinne strony. Tu zawsze powracał i tworzył. Jego widoki Lubania i Lwówka Śląskiego zachwycały miśtrzostwem oddania szczegółu i nastroju. Danziger działał też na polu sztuki użytkowej. Projektował plakaty i ekslibrisy, ilustrował książki, malował na porcelanie w jednej z reńskich manufaktur. Przez wiele lat współpracował z miesięcznikami: „Der Wanderer im Riesengebirge” i „Die Bergstadt”, gdzie publikował ilustrowane własnymi rysunkami relacje z malarskich podróży. W latach 1920–1924 Danziger był członkiem Berlińskiego Związku Malarzy. Największe zwarte kolekcje prac Ludwiga Danzigersa znajdowały się przed wojną w dwóch miejscach: w zgorzeleckim Kaiser-Friedrich-Museum i w lubańskim Heimatmuseum, mieszczącym się w tzw. Domu pod Okrętem. Niestety większość prac artysty zaginęła. Ludwig Danziger zmarł w Charlottenburgu 10 grudnia 1934 r.

Wskazówki bibliograficzne:

Bertram F., *Das Heimatbuch des Kreises Lauban*, Lauban 1928, s. 395–404.

Castelle F., *Ludwig Danziger*, „Die Bergstadt”, 1924, nr 2, s. 145–160.

Danziger L., *Eine Malerfahrt ins Altmühltal*, „Die Bergstadt”, 1923, nr 11, s. 293–408.

Feyerabend L., *Ludwig Danziger*, „Laubaner Heimatkalender”, 1926, s. 46–50.

Kulczycki J., *Malarze Lubania cz. 3, Ludwig Danziger*, „Ziemia Lubańska”, 2004, nr 2, s. 16.

–, *Malarze Lubania cz.4, „Ziemia Lubańska”*, 2004, nr 3, s. 16.

–, *Ludwig Danziger*, „Ziemia Lubańska”, 2004, nr 16, s. 16.

Skowroński J., *Tajemnice Lubania*, Lubań 2001, s. 85–88.

Janusz Kulczycki

MARGARETE JUNGE

(1874–1966)

projektantka sztuki użytkowej, wykładowczyni

Margarete Junge (*alias* Octavie Henriette Margaretha) urodziła się w Lubaniu 14 kwietnia 1874 r. Od 1892 r. kształciła się w Dreźnie w szkole rysunkowej (Zeichenschule des Dresdner Frauenerwerbsvereins). W latach 1896–1898 studiowała w Monachium w żeńskiej szkole artystycznej (Damen-Akademie des Münchener Künstlerinnen-Vereins). Po powrocie do Drezna pracowała w drezdeńskich warsztatach rękodziela (Dresdner Werkstätten). W 1901 r. po raz pierwszy zaprezentowała swoją biżuterię i odzież na Międzynarodowej Wystawie Sztuki. Od 1902 r. tworzyła też w warsztatach artykułów gospodarstwa domowego Theophila Müllera (Werkstätten für deutschen Hausrat). Od 1907 r. nauczwała projektowania odzieży, architektury i rzemiosła w Szkole Rzemiosł Artystycznych (Kunstgewerbeschule). W 1934 r. została zwolniona ze stanowiska. Ostatnie lata życia spędziła w Dreźnie, na osiedlu Hellerau (osiedle-ogród, inspirowane miastem-ogrodem brytyjskiego urbanisty Ebenezera Howarda). Zmarła 19 kwietnia 1966 r. Została pochowana na cmentarzu w Dreźnie.

Margarete Junge była jedną z nielicznych lubianianek, które osiągnęły międzynarodową sławę. Zyskała miano wybit-

Okładka książki bibliograficznej
z projektem odzieży Margarete Junge,
*Margarete Junge: Künstlerin und Lehrerin
im Aufbruch in die Moderne*,
wyd. J. Vieting, M. Welsch, Drezden 2016

nej projektantki sztuki użytkowej, pionierki stylu przełomu wieków. Została zapamiętana także jako pierwsza kobieta wykładowca w drezdeńskiej Szkole Rzemiosł Artystycznych (w 1907 r.), gdzie uzyskała też tytuł profesorski. Jako jedna z pierwszych kobiet należała do niemieckiego stowarzyszenia Werkbund (od 1908 r.), które zrzeszało architektów i artystów związanych z budownictwem. Jej prace zyskały uznanie na krajowych i międzynarodowych wystawach sztuki dekoracyjnej, m.in. w Dreźnie, Turynie i St. Louis w Stanach Zjednoczonych. Obecnie twórczość artystki jest coraz bardziej doceniana. W Grassi Museum w Lipsku można oglądać pokój z wyposażeniem zaprojektowanym przez Junge. W Niemczech działa też stowarzyszenie propagujące jej twórczość. W 2016 r. wydano zbiór artykułów poświęconych życiu i twórczości Margerete Junge.

Wskazówki bibliograficzne:

Margarete Junge: Künstlerin und Lehrerin im Aufbruch in die Moderne, wyd. J. Vietig, M. Welsch, Drezden 2016.

Joanna Piotrowska

ADAM KROTOCHWILA

(1879–1957)

malarz, pedagog

Adam Krotowchyla urodził się 30 października 1879 r. w Dąbrowie Tarnowskiej w dawnej Galicji, obecnie w województwie małopolskim. W latach 1894–1896 był uczniem Państwowej Szkoły Przemysłowej we Lwowie, gdzie uczęszczał m.in. na kursy rysunku i malarstwa dekoracyjnego. Lata 1898–1900 spędził w Krakowie, studiując w tamtejszej Akademii Sztuk Pięknych pod kierunkiem Józefa Unierzyskiego. Jak podaje Ryszard Jarmoliński, były dyrektor lubańskiego Liceum Ogólnokształcącego, który przez wiele lat przyjaźnił się i pracował z malarzem w liceum, w 1900 r. Adam Krotowchyla brał udział w słynnym weselu Lucjana Rydla z córką gospodarza z podkrakowskich Bronowic. Po paroletnim pobycie w Zakopanem wyjechał do Paryża, by podjąć studia w Académie Julian. Lata wojny spędził w Wiedniu, w roku 1918 osiadł w Czerniowcach i przez siedem lat pracował jako nauczyciel rysunków w Państwowym Gimnazjum Realnym. Mieszkając w Czerniowcach Krotowchyla, prowadził dodatkowo własną pracownię malarską. W 1920 r. poślubił Rumunkę, Marię Prodan. W 1925 r. powrócił do kraju (Czerniowce należały wtedy do Rumunii) i rozpoczął pracę, ucząc w szkołach średnich i podstawowych w Katowicach. W 1929 r. uzyskał w Warszawie dyplom nauczyciela szkół średnich. Okres katowicki, bardzo płodny pod względem artystycznym, zakończyła II wojna światowa. W latach okupacji hitlerowskiej przebywał w Iwoniczu-Zdroju, gdzie zmuszony był zarabkować, malując portrety tamtejszych mieszkańców. Po wyzwoleniu powrócił do Katowic, lecz szybko przeniósł się do Lubania, w którym jeszcze we wrześniu 1945 r. rozpoczął, wspólnie ze swoją małżonką, pracę w Liceum Ogólnokształcącym. Zmarł w 1957 r. w Lubaniu i tutaj także został pochowany. Prace Adama Krotowchili były wystawiane w wielu miastach i do dziś są ozdobą kolekcji (głównie prywatnych). Już we wrześniu 1904 r. artysta wysłał z Zakopanego pięć obrazów na wystawę Zwią-

ku Artystów Polskich we Lwowie. Krotochwila znany jest przede wszystkim jako portrecista i malarz scen rodzajowych oraz batalistycznych. Artysta wykonał m.in. alegoryczną kompozycję na temat powstania śląskiego, w której powstańców prowadzi zjawia marszałka Józefa Piłsudskiego. W zbiorach prywatnych w Nowym Jorku znajdują się dwie sceny batalistyczne, z których jedna datowana jest na lata 1911–1912, a druga na rok 1917. W posiadaniu państwa Sługockich w Łodzi jest pejzaż morski z lecącym samolotem, powstały około 1943 r. Mieszkając po II wojnie światowej w Lubaniu, Adam Krotochwila też tworzył, wykonując m.in. portret dyrektora Liceum Ogólnokształcącego Stanisława Tymicza.

Wskazówki bibliograficzne:

Bena W., *Lubań wczoraj i dziś*, Lubań 2005, s. 121–122.

Waldemar Bena

ELISABETH BUSSE

(1895–1986)

malarka

Elisabeth Busse urodziła się w 1895 r. w Cieplicach Śląskich (Bad Warmbrunn). Studiowała w Akademii Sztuk w Berlinie, po 1930 r. pobierała nauki również we Francji i we Włoszech. W latach międzywojennych mieszkała w Lubaniu przy Rynku w domu państwa Wolter. Jest autorką pastelów z widokami Lubania i Wrocławia, grafik i miedziorytów z karkonoskimi pejzażami. Osiadła na stałe w Demmin koło Greiswaldu, gdzie wielokrotnie wystawiała swoje prace, które cieszyły się popularnością. Z okazji jej 90. urodzin w lokalnej gazecie powstał artykuł na temat jej życia i twórczości. Zmarła w 1986 roku.

Andrzej Wilk

Zdjęcie przedstawia 90-letnią malarkę
podczas wystawy jej prac w Demmin, fot. Erber

WŁODZIMIERZ BORUŃSKI

(1906–1988)

aktor, reżyser, literat, tłumacz

Włodzimierz Boruński urodził się 3 lipca 1906 r. w Łodzi. Był stryjecznym bratem poety Juliana Tuwima i przez matkę (z domu Krukowska) kuzynem Kazimierza Krukowskiego, ps. Lopek – słynnego aktora kabaretowego. W latach 1924–1925 studiował prawo na Uniwersytecie Warszawskim. W tym czasie udzielał się twórczo i aktorsko w teatrzykach rewiiowych. Po wybuchu II wojny światowej znalazł się na terenie Związku Sowieckiego, skąd po wielu trudnościach trafił w 1944 r. do II Armii Wojska Polskiego. W 1945 r. wraz z wieloma innymi żołnierzami 7. Dywizji Piechoty osiedlił się w Lubaniu, w którym mieszkał do 1949 r. W tym czasie pomagał w organizacji miejskiego szkolnictwa i życia kulturalnego. Pod jego egidą 30 grudnia 1945 r. w sali kina „Wawel” (przedtem „Capitol”) wystawiono kukielkową szopkę noworoczną *Lubań na gorąco*. Odniesiony wówczas sukces zaowocował powstaniem teatru Siódme Niebo, którego kierownictwo objął oczywiście Boruński. Pierwsza sztuka pt. *Na pięterku* zrobiła w Lubaniu furorę, a następne przedstawienie *Dziki Zachód* było już wystawiane w wielu miejscowościach ziemi lubańskiej. Boruński w istotny sposób współtworzył także pismo „Na Straży”. W 1949 r. opuścił Lubań i wrócił do rodzinnej Łodzi, gdzie kontynuował swoje życie artystyczne. Był autorem wielu zbiorów poezji, skeczy, monologów i piosenek Teatru Syrena w Warszawie. W 1961 r. za namową Tadeusza Konwickiego wystąpił w filmie *Zaduszki*. Znany był z ról starych Żydów, np. dra Schumana w *Lalce*, krawca Golda w *Zazdrości i medycynie*, Halpema w *Ziemii Obiecanej* czy Sommera w *Polskich drogach*. Zmarł w Warszawie 10 kwietnia 1988 r., został pochowany na cmentarzu na Bródnie.

Wskazówki bibliograficzne:

Bena W., *Lubań wczoraj i dziś*, Lubań 2005, s. 116–117.

Bożena Adamczyk-Pogorzelec

Włodzimierz Boruński (1906–1988) z Józefem Pietraszkiem (z prawej)
podczas spotkania byłych aktorów Siódmego Nieba w maju 1980 r.,
źródło: Bena W., *Lubań wczoraj i dziś*, Lubań 2005, s. 116

WITOLD DEDERKO

(1906–1988)

artysta fotografik, fotoreporter, aktor, wykładowca

Witold Dederko urodził się 26 marca 1906 r. w Siedlcach. Był synem artysty fotografa Mariana Dederki (wynalazcy techniki fotonitu w fotografii). Fascynował się fotografią od najmłodszych lat, pracując z ojcem w rodzinnym studiu. Od 1929 r. pełnił funkcję kierownika działu reportażu w Polskiej Agencji Telegraficznej, a od 1931 r. działał w Fotoklubie Polskim. Podzielał pasję filmową swego ojca, Mariana i dziadka, Sotera Dederkę, co zaowocowało także jego rolami, co prawda drugoplanowymi, ale w około czterdziestu filmach. Pracował także w Wyższej Szkole Lotniczej jako pomysłodawca stanowiska fotozwiadu w samolotach Łoś. W latach 1945–1947 przebywał w Lubaniu, w którym znalazł się wraz z 7. Dywizją Piechoty II Armii Wojska Polskiego. W tym czasie był tu jednym z ważniejszych organizatorów życia kulturalnego. Witold Dederko wchodził w skład legendarnego już żołnierskiego teatryku rewiewego Siódme Niebo. Z chwilą demobilizacji teatryk kontynuował działalność jako inicjatywa cywilna nad restauracją „Rekord” obecnie „Ratuszowa”. Zajmował się tam scenografią i oświetleniem, odtwarzając role między innymi w sztukach *Na pięterku* i *Dziki Zachód*. Pracował też w dywizyjnej gazetce „Do boju”, z którą był związany do końca jej istnienia, tj. do 7 maja 1945 r. Następnie pełnił funkcję redaktora technicznego w gazetce „Na Strąży”. Po wcieleniu pisma do „Trybuny Dolnośląskiej” w 1947 r. opuścił Lubań. Dederko był prawdopodobnie autorem książki *Gdy Zachód był dziki*, której egzemplarz znajduje się w zbiorach Muzeum Regionalnego w Lubaniu.

Na początku lat 80. XX w. Witold Dederko odwiedził Lubań z synem, Szymonem. Wtedy podarował tutejszemu muzeum kilkanaście swoich prac wykonanych między innymi także techniką gumową. Po latach jego syn przekazał też scenopisy sztuk rewiewowych ze zbiorów ojca. Witold Dederko zmarł 10 września 1988 r. Jako zasłużony organi-

zator życia fotograficznego w Polsce został pochowany na Cmentarzu Powązkowskim.

Wskazówki bibliograficzne:

Bena W., *Lubań wczoraj i dziś*, Lubań 2005, s. 114–117, 124–127.

Żdzarski W., *Historia fotografii warszawskiej*, Warszawa 1974, s. 160–161.

Bożena Adamczyk-Pogorzelec

Strona tytułowa gazety „Na Straży”,
zbiory: Muzeum Regionalne w Lubaniu

IV. LUDZIE KOŚCIOŁA

ELISABETH VON SALZA

(12?–13?)

pierwsza przeorysza klasztoru Magdalenek w Lubaniu

Elisabeth von Salza to córka Heinricha von Salza, mieszczanina ze Zgorzelca. Wstąpiła do zakonu magdalenek w Nowogrodźcu w drugiej dekadzie XIV w., następnie została wysłana na fundację do Lubania, która powstała w 1320 r. Była pierwszą przeoryszą w Lubaniu ustanowioną w 1326 r. Nie wiadomo, jak długo pozostawała na urzędzie. Podjęła odpowiedzialność za ukształtowanie nowej wspólnoty mniszek oraz prowadziła, z upoważnienia zakonu, prace związane ze wznoszeniem budynków klasztornych ufundowanych przez księcia Henryka jaworskiego. Tym samym stworzyła przestrzeń pod wszechstronny rozwój nowego konwentu Magdalenek w Lubaniu i okolicznych wioskach stanowiących ich własność. To, że stała na czele klasztoru na początku jego organizowania, może świadczyć, że była osobą wyjątkową. Jako przeorysza musiała odznaczać się przynajmniej kilkoma cechami, które pozwoliły na pełnienie tak ważnej funkcji. Wśród nich należy wymienić troskę o dobro wspólnoty, silny charakter, niepoddający się łatwo trudnościom, męstwo w znoszeniu przeciwności, szczególnie przy długim i żmudnym procesie wznoszenia zabudowań klasztornych. Prowadząc sprawy budowlane, musiała być osobą kontaktową, zarówno w stosunku do zakonnic, jak i mieszczan lubańskich. W wymiarze życia zakonnego pewnie była głęboko zatroskana o wzrost poziomu duchowego mniszek, by po wybudowaniu klasztoru mogły one prowadzić życie typowe dla magdalenek, tzn. oddane modlitwie, pokucie i kontemplacji w klauzurze. O skuteczności decyzji pierwszej lubańskiej przeoryszy świadczy fakt, że do dziś istnieje wspólnota lubańskich magdalenek, której duchowe podwaliny zostały położone 700 lat temu. Nieznana jest data śmierci Elżbiety von Salza. Pewne jest, że była pierwszą przeoryszą pochowaną w kościele Najświętszej Trójcy w Lubaniu.

Wskazówki bibliograficzne:

Scholz O., *Das Klosterstift zur hl. Maria Magdalena von der Buße zu Lauban 1320–1920*, Greiffenberg 1920, s. 17.

Skobel P., *Das Jungfräuliche Klosterstift zur Heiligen Maria Magdalena von der Buße zu Lauban in Schlesien von 1320–1821*, Stuttgart–Aalen 1970, s. 126, 170–172.

Stefaniak P., *Na chwałę Trójcy Świętej. Dzieje klasztoru Sióstr Świętej Marii Magdaleny od Pokuty w Lubaniu 1320–2010*, Kraków 2011, s. 54.

Szumowska S., *Historia Zakonu św. Marii Magdaleny od Pokuty na ziemiach polskich*, Luban 1994 [mps Archiwum Zgromadzenia Sióstr św. Marii Magdaleny od Pokuty w Lubaniu].

s. Iwona Hałamuszka

Pierwsza pieczęć klasztoru Magdalenek w Lubaniu, XIV w., rozmiar: 50 x 30 mm. W centralnym polu Maria Magdalena z naczyniem na olejek pod gotyckim baldachimem. Inskrypcja w otoku: *Sigillum Sanctimonialium Monasterii Luban* (Pieczęć konwentu mniszek w Lubaniu), fot. Paweł Zawadzki, zbiory: Zgromadzenie Sióstr św. Marii Magdaleny od Pokuty w Lubaniu

GEORG HEU

(14?–15?)

pierwszy kaznodzieja ewangelicki

Georg Hew lub Georg Heu urodził się w Görlitz. Przed reformacją pełnił posługę księdza przy parafii w Lubaniu. W 1525 r. w pierwszy dzień świąt wielkanocnych przyłączył się do ruchu protestanckiego. Z wielką gorliwością poszukiwał dostępu do nowej nauki chrześcijańskiej wiary. Dwa lata później musiał jednak złożyć swój urząd kościelny. Jego dalsze losy pozostają nieznane.

Znakomity historyk Górnych Łużyc Samuel Grosser mówił, że Heu odważył się pokazać mieszkańcom Lubania szkodliwość papieskich błędów, występując przeciwko nim za pomocą boskiej i duchowej nauki Ewangelii. Z kolei lubański pastor i wybitny uczony Karl Gottlob Dietmann głosił jawnie, że Heu w Wielkanoc 1525 r. odważył się, jak piszą wyraźnie lubańskie kroniki, głosić kazanie zgodnie z nauką Marcina Lutra, czyli w języku niemieckim, użyć niemieckich słów podczas przeistoczenia oraz udzielić komunii pod dwiema postaciami zgodnie z nauką samego Chrystusa. Wytknął też błędy popełnione przez papieża.

Za wzorem Heua poszli kolejni okoliczni księża. W poniedziałek wielkanocny 1525 r. mieszkańcy miasta mogli zobaczyć wiszące na lipie koło szkoły portrety papieży i teksty bulli. Tego samego dnia klasztor siostr Magdalenek opuściło dwanaście młodych panien, które wkrótce wyszły za mąż. Georg Heu przeszedł zatem do historii jako ten, który zapoczątkował reformację w Lubaniu.

Wskazówki bibliograficzne:

Berkel P., *Historia miasta Lubań*, Wrocław 1992, s. 67–68.

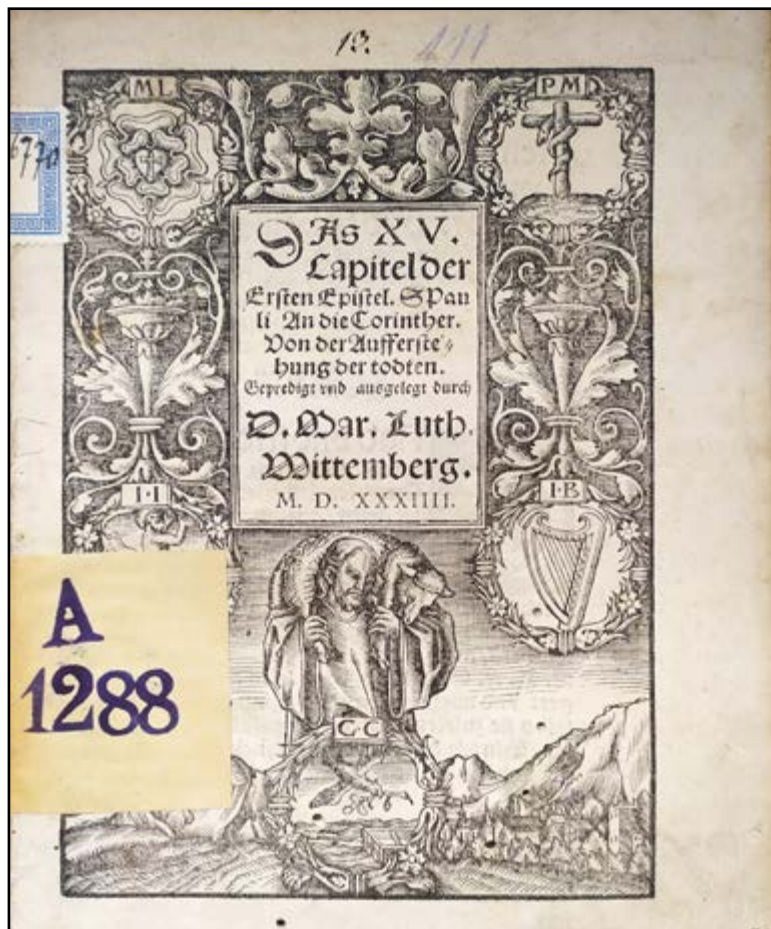
Gottfried H., *Lebensgeschichte aller evangelischen Pastorum Primarium, die von 1525. und also von der Reformation an bis auf diese Zeit in der Churs. Sechsstadt Lauban gelehret und geleben haben*, Lauban 1707.

Müller C.G., *Kirchengeschichte der Stadt Lauban von der Mitte des zehnten Jahrhunderts an bis mit der dritten Jubelfeier der Reformation im Jahr 1817*, Görlitz 1818, s. 473–474.

Wuttke H., *König Friedrichs des Großen Besitzergreifung von Schlesien und die Entwicklung der öffentlichen Verhältnisse in diesem Lande bis zum Jahre 1740*, t. 1, Leipzig 1842, s. 138.

Piotr Dumanowski

Strona tytułowa pisma Marcina Lutra zawierającego krytykę lichwy, wydanego w Wittenberdze przez oficynę Josepha Kluga w latach 30. XVI w., fot. Milena Sochańska, zbiory: Muzeum Regionalne w Lubaniu

JOHANN FROBENIUS

(1490–1553)

pastor

Johann Frobenius urodził się w Jeleniej Górze w 1490 r. W 1519 r. powołano go na pierwszego pastora w Sokołówce (Falkenhain). Urząd ten pełnił przez 18 lat. W 1537 r. wyruszył do Wittenbergi celem przedyskutowania nurtujących go zagadnień wyznaniowych z Marcinem Lutrem. Magistrat Lubania dowiedziawszy się o decyzji Frobeniusa, złożył mu ofertę objęcia funkcji pastora. Tenże początkowo opierał się, tłumacząc, że nie uda się do żadnego miasta, w którym sytuacja wyznaniowa ma dwubiegunowy charakter. Ostatecznie po namowach Lutra, Melanchtona i Bugenhagena przyjął ofertę Lubania. Funkcję pastora objął w 1538 r. i niemalże od razu, z wielką energią, zajął się kwestią rozdzielenia nabożeństw katolickich i protestanckich, co nastąpiło ostatecznie w 1542 r. Od tego momentu zarówno siostry magdalenki, jak i protestanci mogli odprawiać w jednej świątyni odrębne msze. Kiedy w 1553 r. wybuchła epidemia dżumy, żywo zaangażował się w pomoc ubogim. Jesienią tego samego roku sam padł ofiarą zarazy. Został pochowany w krypcie fary miejskiej przed głównym ołtarzem. Miejsce złożenia zwłok oznaczono następującą inskrypcją: „Według Chrystusa naszego Odkupiciela urodził się, umierając 30 października 1553 roku; Przewielebny Johannes Frobenius-pastor królewskiego miasta i duszpasterz, z Bożej Łaski”. Tuż przy kościelnej ambonie ufundowano także niepozorne epitafium, które nie przetrwało pamiętnego pożaru miasta w 1760 r. Głównym elementem przedstawienia na tej kamiennej płycie był wizerunek Maryi oraz Jana wraz z krzyżem Chrystusa. Całość wypełniała łacińska inskrypcja, która w przekładzie na język polski brzmi następująco:

EPITAFIUM WIELEBNEGO MĘŻA*
WIELCE POBOŻNEGO I WYKSZTAŁCONEGO
JOHANNA FROBENIUSA
NIESTRUDZONEGO PASTORA TEGO KOŚCIOŁA*
POSTAWIONE PRZEZ LUD TEGO MIASTA,
BY UCZCIĆ GO I UPAMIĘTNIĆ*
DOKONAWSZY TRUDU ŻYWOTA JAKO STARZEC TWOJE
ZMĘCZONE CIAŁO ZWRACASZ ZIEMI*
O MĘŻU WIELKI I WYRÓŻNIAJĄCY SIĘ SZLACHETNOŚCIĄ
MOWY DONIOŚEJ!
TROS Kliwie POD WODZĄ CHRYS TUSA CHRONIĄCY SWĄ
TRZODE* KTÓRA OSTAŁA SIĘ*
GDY PONIOŚŁEŚ ŚMIERĆ*OSTATECZNY
KRES DŁUGIEGO TRUDU
W GŁOS DONIOŚEY ORAZ SŁOWA WIELCE ODPOWIEDNIE
UZBRAJAŁY CIĘ MOCE SAMEGO BOGA*
NIC INNEGO JAK TYLKO ŚWIATŁO ŻYCIA ROZJAŚNIŁO DUSZE
KTÓRYMI KIEROWAŁEŚ*
OSTATNIA WOLA TWOJĄ BYŁO,
BY TEN LUD ZAUFał BOGU*
ZARAZ SROŻY SIĘ W MIEŚCIE, NIESZCZĘŚCIA I SMUTEK*
TEN, KTÓRY WSPIERAŁ CIĘ W TWYM TRUDZIE UDZIELA
TERAZ TOBIE BOGACTWA*
KTÓRE SAM WYSŁUŻYŁ NA KRZYŻU

(Przekład z języka łacińskiego Joanna Teneta)

Wskazówki bibliograficzne:

Grosser S., *Lausitzische Merckwürdigkeiten*, Leipzig–Budissin 1714, s. 66–67.

Müller C.G., *Kirchengeschichte der Stadt Lauban von der Mitte des zehnten Jahrhunderts an bis mit der dritten Jubelfeier der Reformation im Jahr 1817*, Görlitz 1818, s. 475–476.

Piotr Dumanowski

MAGDALENA APPELER

(?–1558)

przeorysza klasztoru Magdalenek w Lubaniu

Magdalena był córką zgorzeleckiego aptekarza Hieronima Eppelera (Appeler). Do lubańskiego zakonu wstąpiła wraz z dwiema siostrami, Katarzyną i Otylią. Należy podkreślić, że siostry Appeler pozostały wierne katolicyzmowi mimo trudnej sytuacji wyznaniowej spowodowanej reformacją.

Magdalena Appeler, zaraz po tym jak została przeoryszą, tzn. w 1554 r., stanęła wobec wielkiego wyzwania, z którym musiała się zmagać do końca swoich dni. Mianowicie 12 kwietnia 1554 r. w mieszkaniu pisarza miejskiego Fabiana Hänischa wybuchł pożar, który w niedługim czasie pochłonął 275 domów, w tym zabudowania klasztorne. Aby usunąć skutki pożogi, trzeba było ogromnych nakładów finansowych i pracy. Przeorysza z wielkim zaangażowaniem przystąpiła do pracy. Zorganizowała m.in. zakrojone na wielką skalę kolekty. Dzięki nim zdołała przeprowadzić dzieło odbudowy budynków klasztornych, które uzyskały renesansowe oblicze. Mimo konieczności skupienia całej energii na podnoszeniu zabudowy z popiołów nie zapomniała ona o swoich poddanych, darząc ich wielką troską.

Wskazówki bibliograficzne:

Bochnak W., *Dzieje Zakonu Magdalenek od Pokuty na Dolnym Śląsku i Łużycach*, Wrocław–Legnica 1996, s. 210.

Madurowicz Z., *Przeorysza Magdalena Appeler (1554–1558)*, „Ziemia Lubańska”, 2010, nr 23, s. 16.

s. Iwona Hałamuszka

Ich Magdalena Appelerin periorin des Zingfravorn
 Aisters zum Landau, sampt meiner gantzen samlung
 bestelt. Bekenne und thut fort für allermeinlich,
 mit diesem meinem offenen briefte, das für mich
 gestanden seint. Maxten Zunderweg nitze. Misset
 Hoffmann, und Caspar Engelste steypen des Dorfle
 Hammersdorf meine Contextganz Verlege alle und ein
 nder insonder auff geindliche befragunge, bekant
 und außgesagt haben, dem den viden und pflichten,
 demitt sie mich, und meiner samlung vorwant,
 das Nickel Hentzel, zeiger diese briefte, von Maxten
 Hentzel seinem Vater, Dorothea seiner Mutter, noch
 ordnunges Gottes, und der heiligen Christlichen
 Kircheng, auß einem rechtten Gebette, dem ighen
 getzenget und geboren sey, gütter dentlicher Conner,
 thaderen auß, Er habe sich auß dem ighen güttes
 geringtes vorgalden, also das ich und sie von ighen
 and ighen nitze arge zusagen noch zu einem
 wissen, wegen seiner ehegedietz, sein und seiner
 leders vorgaldens, Belangget an alle und
 alle, so mit diesem meinem briefte erpicht, und an
 gelangget werden, mein gütlich und adelich bitten,
 genannten Nickel Hentzel, in alle seinem adelichen
 gereden, und merret willen, zimstlichen
 beseden, und ighen dieser meiner forstgüß
 fangtharlichen gemessen lassen, Solche weil
 ich und alle, und einem idem insonder noch ex,
 geistungt seines landes weilling vorstgildens
 des zu weinst und merer sitzegeit, habe ich
 des Aisters inlygel zu ende diese briefteverrent,
 als dinsten best. Zeffen und geben im
 Zingfravorn Landau, dinstage noch
 am 17. Dec.

Pismo autorstwa Magdaleny Appeler, zbiory: Zbigniew Madurowicz

SIGISMUND SCHWABE

(1527–1596)

Pastor, teolog, matematyk

Sigismund Schwabe (łac. Sigismundus Suevus) urodził się w Koźuchowie na Śląsku w kwietniu 1527 r. Jego matką była Anna z domu Schiedig, ojcem zaś Johann, burmistrz Koźuchowa. Sigismund w 1543 r. podjął studia na uniwersytecie we Frankfurcie. W 1547 r. został nauczycielem w Lubece, a w 1550 r. wykładał w Rewelu (od 1918 r. Tallinn, stolica Estonii). W 1552 r. został diakonem w Żarach, a w 1553 r. sprawował ten sam urząd w kościele Marii Magdaleny we Wrocławiu. Powrócił do swojego rodzinnego miasta 6 lutego 1565 r., otrzymując funkcję superintendenta. W 1566 r. przybył do Lubania, gdzie 3 lata później ufundował miejską bibliotekę. W tym mieście miał doświadczyć różnych przykrych sytuacji, co skłoniło go w 1575 r. do wyjazdu. Jednak niedługo potem, na wyraźny apel burmistrza, powrócił. Na początku 1578 r. odprawił pierwsze nabożeństwo. W 1581 r. uwiłkła się w kolejne spory, dlatego 26 czerwca 1584 r. wypowiedział swój urząd. Mimo prośb o pozostanie w mieście, udał się do Wrocławia, gdzie wybrano go na urząd proboszcza w kościele św. Bernarda.

Sigismund Schwabe był jednym z uczniów reformatora Filipa Melanchtona. Zajmował się intensywnie matematyką. Spod jego ręki wyszło m.in. dzieło *Arithmetica Historica* (1593 r.), w którym to sprawnie łączy wiedzę matematyczną z teologią, wskazując obie dyscypliny jako drogę do zbawienia. Miał także zainteresowania muzyczne i poetyckie. Zmarł we Wrocławiu 15 maja 1596 r. w wieku 69 lat.

Wskazówki bibliograficzne:

Hoffmann G., *Lebens-Geschichte aller evangelischen Pastorum Primariorum, die von 1525. und also von der Reformation an bis auf diese Zeit in der Churs. Sechsstadt Lauban gelehret und gelebet haben*, Lauban 1707, s. 113–116.

Müller C.G., *Kirchengeschichte der Stadt Lauban von der Mitte des zehnten Jahrhunderts an bis mit der dritten Jubelfeier der Reformation im Jahr 1817*, Görlitz 1818, s. 478–479.

Piotr Dumanowski

MARTIN BEHM

(1557–1622)

pastor, kronikarz miejski

Martin Behm (zwany także jako Behem, Behemb, Boehm, Boenheim lub Bohemius) urodził się 16 września 1557 r. w Lubaniu na Górnych Łużycach, gdzie jego ojciec, Hans był zarządcą gruntów miejskich. Do siedemnastego roku życia uczęszczał do szkoły w Lubaniu. W 1574 r. w czasie panującej w mieście dżumy, za namową przebywającego wówczas w mieście krewnego, a zarazem znakomitego fizyka dr. Paula Fabriciusa, udał się do Wiednia. Dwa lata później rozpoczął studia w Strasburgu. Aby utrzymać się na uczelni, trudnił się różnymi zajęciami. W tym czasie mieszkał u marszałka ziemskiego Saksonii, który wspomagał go finansowo. Po stracie ojca 12 maja 1580 r., na prośbę matki, wrócił do rodzinnego miasta. Na Wielkanoc roku 1581, Martin Behm został nauczycielem szkolnym, a 20 września tego samego roku diakonem przy miejskim kościele Świętej Trójcy. Ożenił się 5 listopada 1582 r. z Ursulą, córką przedstawiciela urzędu klasztorного Caspara Römera, a w 1586 objął urząd pierwszego proboszcza (Pastor Primarius).

Martin Behm był bardzo płodnym pisarzem. Opublikował m.in. księgi z kazaniami, gdzie wplatał pieśni swojego autorstwa, scenariusze religijnych sztuk teatralnych oraz rozprawy moralizatorskie. Jego pieśni cieszyły się wielkim uznaniem. Do najbardziej znanych zalicza się pieśń *Wie lieblich ist der Meien*, do której już w XX w. powstała melodia autorstwa Johanna Steuerleina. Teksty Martina Behma mia-

Martin Behm
(1557–1622), miedzioryt
z epoki, źródło:
Wikimedia Commons

ły wpływ na dzieła poetyckie niemieckiego wczesnego pietyzmu. Behm uważany jest także za jednego z pierwszych kronikarzy Lubania. W 1593 r. spisał dzieje lubańskiego grodu (przedślowie kroniki datuje się na 9 lipca 1593 r.). Kronikę dedykował lubańskiemu rajcy Georgowi Steinmetzowi.

Martin Behm zmarł w Lubaniu 5 lutego 1622 r. Został pochowany pod ołtarzem kościoła Świętej Trójcy, gdzie przez blisko 40 lat pełnił swoją posługę duszpasterską.

Wskazówki bibliograficzne:

Lau F., *Behm, Martin*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, t. 2, Berlin 1955, s. 8.

Müller C.G., *Kirchengeschichte der Stadt Lauban von der Mitte des zehnten Jahrhunderts an bis mit der dritten Jubelfeier der Reformation im Jahr 1817*, Görlitz 1818, s. 480–482.

Wackernagel Ph., *Das deutsche Kirchenlied von der ältesten Zeit bis zu Anfang des XVII. Jahrhunderts*, t. 5, Leipzig 1877, s. 196–247.

Piotr Dumanowski

MARTIN FRIEDRICH GUDE

(1669–1753)

pastor

Martin Friedrich Gude był synem rolnika. Jego ojciec nazywał się Caspar, a matka Rosine z domu Kühn. Na świat przyszedł 1 stycznia 1669 r. w Płóczkach (Görisseifen) koło Lwówka Śląskiego. Jego rodzice przekazali mu podstawy chrześcijańskiej wiary i wysłali do nowo powstałej łacińskiej szkoły w Wieży Dolnej koło Gryfowa Śląskiego (Nieder-Wiesa). Następnie kontynuował naukę w lubańskim liceum. W 1692 r. udał się do Lipska, gdzie rozpoczął studia uniwersyteckie. Tytuł magistra uzyskał dwa lata później. Urząd subrektora w Lubaniu objął 2 stycznia 1696 r. W ciągu kolejnych czterech lat aktywności zawodowej opublikował 11 dzieł. W 1701 r. powołano go na urząd diakona w Wieży Dolnej, który sprawował do 1709 r. Gdy lubański rektor Gottfried Hoffmann przeniósł się do Zittau (Żytawa), Gude otrzymał propozycję powrotu do Lubania. Miał wiele wątpliwości, ale zgodził się. Urząd objął 23 lutego 1709 r. Jeszcze tego samego dnia przedstawił program działań i wygłosił oficjalną mowę. Został także kaznodzieją i katechetą przy lubańskim kościele Krzyża Chrystusowego i diakonem kościoła parafialnego. Urzędy te pełnił do 1727 r. Równocześnie pisał i publikował. Z okazji dni pokutnych i świąt Narodzenia Pańskiego ukazały się rozważania oraz pieśni kościelne. W jednym z pism objaśnił założenia świętej katechezy. W innym opisał cztery stany społeczeństwa i powołania człowieka. W 1727 r. opracował ogólne wprowadzenie do tzw. małego katechizmu. Po roku 1727 trzykrotnie powoływano go na urząd komisarza królewskiego. Gude zajmował się między innymi sporem powstałym z powodu obsadzenia posady parafialnej w Niedowie (Nieda); brał udział w wyborze dwóch kandydatów na funkcję kościelną w Bogatyni i rozstrzygał różne sprawy na terenie Zittau i okolic. W 1697 r. ożenił się z Rosine, trzecią i najmłodszą córką burmistrza Lubania, Joachima Günthera. Rosine zmarła w 1710 r., pozostawiając męża w stanie wdowieństwa na 43 lata. Gude przeżył też

swoje cztery córki. Jego jedyny syn Gottlob Friedrich Gude ożenił się w roku 1728 z Christiane Sophie – najstarszą córką rektora Hoffmana. W roku 1749 Gude obchodził 81. urodziny. Z tej okazji jego syn dedykował mu specjalne pismo, w którym wysławiał dostojny wiek ojca. Z okazji kolejnych świąt Wielkiej Nocy Gude wyśpiewał pieśń na cześć odejścia z tego świata. W śpiewniku napisał potem, że chciałby, by właśnie ta pieśń towarzyszyła jego śmierci, gdyż osiągnął tak sędziwy wiek, którego nie dożył wcześniej żaden pastor z lubańskiej wspólnoty. Śmierć zastała go w wieku 84 lat. W jedną z niedziel roku 1753 wygłosił swoje ostatnie kazanie. W środę 6 marca roku 1753 w godzinach popołudniowych oddał swego ducha Jedynemu Bogu.

Gude był pastorem śmiało stawiającym czoła różnym trudnościom. Troszczył się o każdą duszę własnej wspólnoty tak gorliwie, jak tylko było to możliwe. Wszelkie jego działania i uczynki były przemysłane i przepełnione Duchem Bożym. Gorliwie modlił się za wszystkich. Posiadał wspaniałą znajomość języków biblijnych. W propagowaniu ewangelicznej prawdy sam znajdował wielką radość. Lubań po jego śmierci stracił wzorowego człowieka, w którym nie było cienia fałszu. Po jego śmierci opublikowano dwa pisma sławiące jego życie i dokonania.

Wskazówki bibliograficzne:

Müller C.G., *Kirchengeschichte der Stadt Lauban von der Mitte des zehnten Jahrhunderts an bis mit der dritten Jubelfeier der Reformation im Jahr 1817*, Görlitz 1818, s. 489–490.

Seidel S., *Die erbauliche Lebensgeschichte des hochachtungswürdigen, hochachtbaren in Gott andächtigen und hochgelahrten Herrn M. Friedrich Gudens, Lauban 1753*.

Piotr Dumanowski

MARIA ELISABETH FAULHABER

(1681–1753)

przeorysza klasztoru Magdalenek w Lubaniu

Maria Elisabeth Faulhaber przyszła na świat dnia 31 marca 1681 r. w Budziszynie jako córka urzędnika katedralnego. Wychowana w głębokiej religijnej atmosferze w 1693 r., czyli w wieku 12 lat, wstąpiła do klasztoru Magdalenek w Lubaniu. Wniosła do zakonu posag w wysokości 50 talarów oraz wiele ubiorów. W wieku 15 lat 24 września 1696 r. złożyła śluby. Siostra Faulhaber dała się poznać jako mniszka odznaczająca się głęboką pobożnością i gorliwością w wypełnianiu przepisów zakonnych. Kronika zakonna podaje, że była zawsze pierwsza w chórze, dużo się modliła i cechowała się życzliwością w odniesieniu do wszystkich. Uzdolniona muzycznie w chórze zakonnym śpiewała altem i grała na skrzypcach jako druga skrzypaczka oraz altowiolonistka. Została wybrana 7 maja 1737 r. na przeoryszkę. Zaraz po objęciu urzędu przystąpiła do odrestaurowania starych murów klasztornych, odbudowy klasztoru oraz dokończyła budowę kościoła zakonnego pw. św. Anny, do którego ufundowała srebrną lampę przed główny ołtarz. Zaprowadziła ład i porządek w przestrzeganiu przepisów zakonnych oraz w sprawach administracyjnych zakonu. Troska o życie wewnętrzne mniszek łączyła się z troską o zabezpieczenie ich materialnych potrzeb. W rozległych dobrach klasztornych prowadziła duże inwestycje. Dla duchowego rozwoju poddanych wyremontowała kilka kościołów. Kiedy podczas wojny śląskiej w 1745 r. dobra magdalenek zostały spustoszone, a lubański klasztor obłożony przez Prusaków wysoką kontrybucją, przeorysza Faulhaber dała się poznać jako osoba opiekuńcza zarówno dla wspólnoty, jak i poddanych zwracających się o pomoc do klasztoru, który sam doświadczał trudności materialnych. Jako przeorysza dbała mocno o świadectwo wiary katolickiej. W 1749 r. w folwarku klasztornym w Radogoszczy poleciła wznieść krzyż przydrożny. Stał się on zawadą dla protestantów, którzy chcieli go usunąć. Jednak przeorysza zwróciła się o pomoc do króla polskiego i elektora saskie-

Maria Elżbieta Faulhaber (1681–1753), olej na płótnie, XIX w.,
zbiory: Zgromadzenie Sióstr Świętej Marii Magdaleny od Pokuty

go Augusta III Wettyna, który nakazał pozostawić krzyż. Protestanci w zemście zniszczyli w 1751 r. figury apostołów oraz antepedium w wielkim ołtarzu kościoła parafialnego Trójcy Świętej. Pod koniec życia matka Elżbieta zachorowała. Mimo to nigdy w niedziele i święta nie opuściła Mszy św. Ostatni raz została zaniesiona do kościoła 23 stycznia 1753 r. Ta obrończyni katolicyzmu w diasporze zmarła 25 stycznia 1753 r. w Lubaniu. Pamięć o jej czynach przetrwała blisko dwa stulecia wśród ludu łużyckiego, a w szeregach magdalenek wspomina się ją jako świątobliwą zakonnicę będącą wzorem pobożności i wielu cnót. Oprócz opinii świętości o przeoryszy Faulhaber przypomina portret w refektarzu lubańskiego klasztoru Magdalenek, a do 1945 r. także srebrna lampka przed wielkim ołtarzem w kościele św. Anny.

Wskazówki bibliograficzne:

Skobel P., *Das Jungfräuliche Klosterstift zur Heiligen Maria Magdalena von der Buße zu Lauban in Schlesien von 1320–1821*, Stuttgart–Aalen 1970, s. 163–164.

Stefaniak P., *Matka Maria Elżbieta Faulhaber*, „List do Pani”, 2010, nr 2, s. 6.

—, *Na chwałę Trójcy Świętej. Dzieje klasztoru Sióstr Świętej Marii Magdaleny od Pokuty w Lubaniu 1320–2010*, Kraków 2011, s. 118–121.

s. Iwona Hałamuszka

MARIA IGNATIA KITTEL

(1759–1828)

przeorysza klasztoru Magdalenek w Lubaniu

Urodziła się w 1759 r. w Schluckenau (obecnie czeskie miasto Šluknov). Do magdalenek w Lubaniu wstąpiła, mając 18 lat. Profesję zakonną złożyła 13 września 1779 r., a 19 października 1783 r. otrzymała welon zakonny. Na początku XIX w. była kapelanką, czyli siostrą odpowiedzialną za zakrystię. Wybrana na przeoryszę 31 lipca 1810 r. pozostała na urzędzie do śmierci w 1828 r. Stała na czele klasztoru w trudnych czasach napoleońskich. W 1815 r. wschodnia część Górnych Łużyc znalazła się w granicach Prus i klasztorowi groziła kasata. Przeorysza w sprawie zachowania magdalenek zwracała się kilkakrotnie do króla pruskiego Fryderyka Wilhelma III. Prosiła o zgodę, by magdalenki na wzór urszulanek i elżbietanek mogły zajmować się niesieniem pomocy biednym, chorym i sierotom. Obok modlitw i pracy nad własnym udoskonaleniem miało się to stać głównym zadaniem magdalenek. Przeorysza odwoływała się do świadectw władz miejskich Lubania i innych miejscowości, gdzie działalność siostr była znana i pomocna mieszkańcom. Mniszki zdecydowały się za sugestią władz pruskich na otwarcie szpitala, który został uruchomiony 6 maja 1816 r. W związku z posługą przy chorych konieczne było wprowadzenie zmian w obowiązkach chórowych i wewnętrznych klasztoru. W tym czasie podejmowano też próby przekształcenia samoistnego klasztoru Magdalenek w Zgromadzenie Elżbietanek, ale dzięki staraniom przeoryszy sprawa nie została przeprowadzona. Przeorysza protestowała przeciw próbie zmiany ustroju magdalenek i zastąpienia go porządkiem elżbietanek. Prosiła protestanckiego króla o zgodę na pozostanie przy dawnym stroju i praktykach zakonnych właściwych magdalenkom. Po ożywionej korespondencji także między Rzymem a Lubaniem zapadły decyzje odnośnie do losów klasztoru lubańskiego. Stolica Apostolska udzieliła w 1819 r. zgody na zajęcie się przez magdalenki pielęgnacją chorych. Zakonnice zachowały dawną regułę i statuty, ale zostały zobowiąza-

ne do prowadzenia w pomieszczeniach klasztornych szpitala na wzór elżbietanek z Wrocławia. Nie tylko mniszki cieszyły się z zachowania lubańskiego klasztoru, ale też mieszkańcy Lubania, którzy zachowali swoje dobra ukryte w klasztorze. Matka Ignatia Kittel zmarła w 1828 r. i uchodzi za tę, która uratowała istnienie klasztoru.

Wskazówki bibliograficzne:

Bochnak W., *Dzieje Zakonu Magdalenek od Pokuty na Dolnym Śląsku i Łużycach*, Wrocław–Legnica 1996, s. 247–252.

Stefaniak P., *Na chwałę Trójcy Świętej. Dzieje klasztoru Sióstr Świętej Marii Magdaleny od Pokuty w Lubaniu 1320–2010*, Kraków 2011, s. 1.

s. Iwona Hałamuszka

Maria Ignatia Kittel (1759–1828), olej na płótnie, XIX w.,
zbiory: Zgromadzenie Sióstr Świętej Marii Magdaleny od Pokuty

**MARIA PAULA ANDERSCH /
MARIA PAULA ANDRZEJEWSKA**

(1892–1961)

przeorysza klasztoru Magdalenek w Lubaniu

Maria Paula Andersch / Maria Paula Andrzejewska urodziła się 1 czerwca 1892 r. w Münsterberg (Ziębice) na Dolnym Śląsku. We wczesnym dzieciństwie straciła matkę, wychowywana przez ciotkę zdobyła wykształcenie muzyczne we Wrocławiu i w Berlinie. W wieku 19 lat wstąpiła do klasztoru lubańskiego, gdzie po dwóch latach kandydatury została obłóczona 15 marca 1913 r. Pierwszą profesję złożyła 30 września 1915 r., a śluby wieczyste 30 września 1918 r. W domu zakonnym pełniła obowiązki furtianki, a następnie mistrzyni nowicjatu. Uczyła się wytrwale gry na organach. Około 1924 r. została zeltorką nowicjatu chórowego, a później mistrzynią sióstr. Do wybuchu II wojny światowej pracowała jako nauczycielka muzy-

ki w klasztornej szkole prowadzonej przez siostry. Z powodu działań frontowych wraz z innymi zakonnicami w lutym 1945 r. opuściła Lubań. Po zakończeniu wojny wróciła na gruzы lubańskiego klasztoru, gdzie znalazły się również inne siostry. Rozpoczęła dzieło odbudowy wspólnoty zakonnej. Przyjęła narodowość polską i nazwisko Andrzejewska. Dużym problemem siostry Marii Pauli była słaba znajomość języka polskiego, mimo to została zapamiętana jako osoba bardzo komunikatywna. Z natury była spokojna, zrównoważona i stanowcza. W pełni przeniknięta duchem kontemplacji żyła Bożą obecnością. Posłuszna woli Bożej wiernie, a nawet heroicznie wypełniała powołanie

Maria Paula Andersch
/ Andrzejewska
(1892–1961), fot. 1945 r.,
zbiory: Zgromadzenie Sióstr
Świętej Marii Magdaleny
od Pokuty

magdalenki. We wszystkich wydarzeniach kierowała się głęboką wiarą, a w trudnych chwilach powtarzała siostronom słowa: „Bóg wszędzie jest obecny”. Miała wypływającą z głębokiej wiary umiejętność niezrażania się trudnościami. Za drobiazgową wierność regule i konstytucjom zakonnym doświadczała upokorzenia i niezrozumienia. Mimo słabego zdrowia podejmowała ciężkie prace. Jako przeorysza odznaczała się pokorą i skromnością. Troszczyła się o zgodę siostrzaną. Wymagała od sióstr skupienia i milczenia jako najcenniejszych praktyk życia zakonnego. Dzięki jej staraniom zachowano ciągłość istnienia Zakonu Sióstr Świętej Marii Magdaleny od Pokuty w Lubaniu. Dbała o powrót do pierwotnego stylu życia sióstr jako mniszek o rysie ekspiacyjnym za grzechy świata. Współcześnie siostry magdalenki od pokuty uważają Matkę Marię Paulę za patronkę na trudne czasy. W tej słabej ciałem kobiecie, doświadczanej wieloma chorobami, widzą hart ducha i mocny charakter. Wiele z różnych stron cierpiała, jednak udało się jej kosztem ogromnych ofiar uratować istnienie zakonu w Lubaniu. Opierała się w swych dążeniach na składanym ślubie stałości miejsca i nie chciała opuścić Lubania. Pełniąc funkcję przełożonej, zaczęła przyjmować kandydatki. Były one oblekane w strój zakonny i składały profesję. Sióstr było około dziesięciu i żyły z prac ręcznych oraz sprzątania kościoła parafialnego. Nie mając bliższej styczności z przełożonymi zakonnymi, szukała zatwierdzenia swej wspólnoty przez polską administrację kościelną. W 1957 r. otrzymała od prymasa kard. Stefana Wyszyńskiego dekret mianujący ją przeoryszą klasztoru lubańskiego, który dzięki jej staraniom reaktywował się w nowym miejscu, w budynku przy ulicy Wrocławskiej 14 w Lubaniu. Na początku 1961 r. była wizytacja małej wspólnoty klasztornej, w wyniku której matka Maria Paula została odwołana z urzędu. Przysłano natomiast z klasztoru Ubogich Sióstr Szkolnych de Notre Dame dwie zakonnice, przełożona i mistrzyni nowicjatu, które przejęły prowadzenie domu i wychowanie nowicjuszek. Matka Maria Paula w latach 1958–1961 posłała kilka młodych sióstr do Roszkowic, gdzie magdalenki założyły nową placówkę. Tam zajmowały się opieką nad małymi dziećmi, sprzątaniem i troską

o kościół, a także w pewnym stopniu ambulatoryjną opieką nad chorymi. Udała się tam w czerwcu 1961 r. także Maria Paula, gdzie wkrótce (30 czerwca) zmarła. Została pochowana przy kościele parafialnym pw. św. Antoniego z Padwy.

Wskazówki bibliograficzne:

Stefaniak P., *Na chwałę Trójcy Świętej. Dzieje klasztoru Sióstr świętej Marii Magdaleny od Pokuty w Lubaniu 1320–2010*, Kraków 2011, s. 310–312.

Sterbechronik Jungfrau Paula Andersch 1892–1961 vom göttlichen Heilande [mps Archiwum Zgromadzenia Sióstr Świętej Marii Magdaleny od Pokuty w Lubaniu].

s. Iwona Hałamuszka

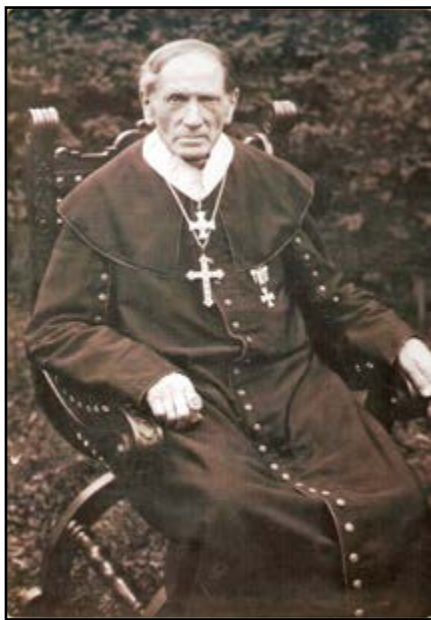
ADALBERT ANTER

(1811–1906)

katolicki proboszcz

Adalbert Anter urodził się 24 kwietnia 1811 r. w miejscowości Grobni-ki (Gröbnig, obecnie polska wieś w powiecie głubczyckim). Zanim trafił do Lubania był proboszczem w Jaczowie pod Głogowem (Jätschau). Do miasta nad Kwisą przybył zimą 1848 r. Adalbert Anter trafił na protestanckie Górne Łużyce w chwili, gdy nieliczni katolicy zaczęli chwytąć przysłowiowy wiatr w żagle. Szybko stał się prawdziwym orędownikiem ich sprawy. W Lubaniu pełnił funkcje klasztornego kapelana oraz proboszcza parafii miejskiej. Jednocześnie działał na rzecz wier-nych poza granicami miasta.

Anter w pamięci miesz-kańców Lubania zapisał się m.in. jako „budowniczy” ko-ścioła Świętej Trójcy. W siód-ymym roku swojej posłu-gi w mieście budowa nowej świątyni, przeznaczonej na użytek gminy katolickiej stała się jego największym pragnie-niem. Zanim jednak nastąpił wyczekiwany moment roz-poczęcia prac budowlanych, musiał wpierw znaleźć miej-sce pod lokalizację kościoła oraz wywalczyć pozwolenie na budowę, co, zważając na niechęć protestanckiej ad-ministracji miasta, nie było łatwym zadaniem. Najpierw planował wznieść nowy ko-

Adalbert Anter (1811–1906),
źródło: Skowroński J., Wilk A., *Z dziejów
kościoła parafialnego pw. Świętej Trójcy
w Lubaniu 1861–2011*, Luban 2011

ściół w miejscu dawnej świątyni parafialnej. Okazało się jednak, że władze wyrażą na to zgodę, jeśli nowy kościół będzie przeznaczony na równych prawach dla katolików i protestantów. Rozwiązanie symultaniczne nie wchodziło jednak w grę. Stąd też klasztor wygospodarował działkę budowlaną w ramach swojego ogrodu i przylegających do niego prywatnych parceli. Wtedy pojawiły się trudności ze zgodą na zburzenie fortyfikacji i spór o prawo do ruin po dawnym kościele Trójcy Świętej. Ostatecznie udało się wypracować kompromis, który był możliwy dzięki uporowi i zdecydowaniu księdza Antera. W 1857 r. rozpoczęto budowę kościoła zaprojektowanego przez Alexisa Langer, a zakończono w 1861 roku.

Ks. infułat Adalbert Anter zmarł 24 czerwca 1906 r. Żegnany był jako wybitny duchowny i honorowy obywatel miasta Lubania oraz Rycerz Orderu Korony i Orderu Czerwonego Orła. Został pochowany w podziemiach kościoła Świętej Trójcy w Lubaniu. W 2013 r. odcinek ul. Granicznej w Lubaniu, przebiegający w pobliżu tegoż kościoła, otrzymał nazwę Księdza Infułata Adalberta Antera.

Wskazówki bibliograficzne:

Anstellungen und Beförderungen, „Beilage zum Schlesischen Kirchenblatte”, 1848, nr 49, s. 624.

Skobel P., *Das Jungfräuliche Klosterstift zur Heiligen Maria Magdalena von der Buße zu Lauban in Schlesien von 1320–1821*, Stuttgart–Aalen 1970.

Skowroński J., *Łużyce nieznane. Tajemnice Lubania*, Warszawa 2001.

–, Wilk A., *Z dziejów kościoła parafialnego pw. Świętej Trójcy w Lubaniu 1861–2011*, Luban 2011.

Łukasz Tekiela

MARIA GABRIELA BUCHTA

(1907–1971)

przeorysza klasztoru Magdalenek w Lubaniu

Elżbieta Buchta urodziła się 16 lipca 1907 r. w Mikołowie jako córka Franciszka Buchty i Marii z domu Mansłów. Dzieciństwo spędziła w Królewskiej Hucie. W 1923 r. skończyła szkołę średnią i podjęła pracę nauczycielki w Seminarium Nauczycielskim Ubogich Sióstr Szkolnych de Notre Dame w Bielsku. Do tego zgromadzenia wstąpiła 18 lipca 1928 r. we Lwowie. Tam otrzymała imię Maria Gabriela. Pierwsze śluby złożyła 1 sierpnia 1929 r. i podjęła studia. Tytuł magistra na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie z zakresu pedagogiki i matematyki otrzymała 4 listopada 1934 r. Do wybuchu II wojny światowej siostra Maria Gabriela była nauczycielką. Od 1941 r. pracowała w Kurii Metropolitalnej we Wrocławiu. Rok po powrocie z ucieczki do Bawarii w 1946 r. rozpoczęła pracę w Kurii Opolskiej. Od września 1952 r. pełniła w zakonie obowiązki przełożonej domu w Świebodzicach i jednocześnie pracowała jako księgowa w prowadzonym przez siostry Domu Dziecka. Od 1958 r. została powołana na urząd wikarii prowincjalnej i w związku z nominacją została przeniesiona do Opola. W lutym 1961 r. została usta-

Maria Gabriela Buchta (1907–1971),
fot. lata 60. XX w., zbiory: Zgromadzenie
Sióstr Świętej Marii Magdaleny od Pokuty

nowiona przez ówczesnego metropolitę wrocławskiego abp. Bolesława Kominka przełożoną klasztoru Magdalenek od Pokuty w Lubaniu, gdzie pozostała aż do śmierci. Przeniesienie siostry szkolnej de Notre Dame do klauzurowego klasztoru Magdalenek w Lubaniu spowodowane było koniecznością personalnego wsparcia konwentu lubańskiego. Magdalenki w wyniku działań wojennych straciły swój obszerny klasztor. Cała wspólnota została ewakuowana w głąb Niemiec. W 1945 r. do Lubania wróciło jedynie pięć mniszek. Zamieszkały w bardzo trudnych warunkach i żyły w ogromnej biedzie. Nie miały też możliwości zachowywania życia kontemplacyjnego. Decyzją prymasa Stefana Wyszyńskiego siostra Gabriela miała za zadanie pomóc wspólnocie przystosować się do nowych warunków, a następnie przyjąć posoborową odnowę stylu życia. Matce Gabrieli siostry zawdzięczają: sprowadzenie do aktualnego klasztoru, reformę prawa własnego i przekształcenie z niewielkiej wspólnoty ściśle klauzurowej w zakon kontemplacyjny z działalnością apostolską na zewnątrz oraz stabilność ekonomiczną i prawną. Za czasów matki Gabrieli Buchty miało miejsce odrodzenie klasztoru Magdalenek od Pokuty i wzrost powołań. Zasłużona klasztorowi siostra zmarła 14 października 1971 r. w Lubaniu.

Wskazówki bibliograficzne:

Bienek M., *Działalność wychowawczo-formacyjna siostry Marii Gabrieli Buchty ze Zgromadzenia Sióstr Szkolnych de Notre Dame*, Warszawa 1989 [mps Archiwum Zgromadzenia Sióstr Świętej Marii Magdaleny od Pokuty w Lubaniu].

s. Iwona Hałamuszka

MARIA SABINA THIENEL

(1909–1945)

siostra zakonna

Od siedmiu stuleci istnieje nieprzerwanie w naszym mieście zakon Świętej Marii Magdaleny od Pokuty. Dziś magdalenki wiodą życie zakonne w budynku klasztornym przy ul. Wrocławskiej 17 (dawniej Dom św. Antoniego). Przed II wojną światową nieruchomość ta należała do Zgromadzenia Ubogich Sióstr Szarych Świętej Elżbiety Węgierskiej. Elżbietanki sprowadził z Wrocławia do Lubania w roku 1908 prałat katolickiej parafii Świętej Trójcy – Adalbert Anter. Rok 1945 w brutalny sposób odcisnął się na losie lubańskich elżbietanek. Wśród nich znajdowała się Maria Sabina Thienel – obecnie objęta procesem beatyfikacyjnym.

Maria Sabina Thienel
(1909–1945), rysunek, źródło:
<https://elzbietanki.wroclaw.pl>

Anna Thienel urodziła się 24 września 1909 r. w Rudziczce na Opolszczyźnie. Do elżbietańskiej wspólnoty wstąpiła w 1933 r. i tego samego roku po ośmiu miesiącach postulatu została przyjęta do nowicjatu, otrzymując przy obłóczynach imię siostra Maria Sabina. Rok później złożyła pierwszą profesję zakonną. W 1936 r. przełożeni skierowali ją na placówkę do Wrocławia, gdzie pracowała w domu starców. Śluby wieczyste złożyła w 1940 r. W obliczu działań wojennych siostra Maria Sabina i inni mieszkańcy wrocławskiego domu zostali obowiązkowo ewakuowani do Lubania do zakonnego Domu św. Antoniego. Wobec zbliżającego się frontu, przełożona lubańska pozostawiła siostrą możliwość wyboru między ewakuacją a pozostaniem na miejscu i opieką nad potrzebującymi. Dziesięć sióstr, w tym siostra Sabina, wy-

brało drugą opcję. Sowieccy żołnierze wdarli się do klasztoru 28 lutego 1945 r. Siostry musiały znieść wiele okropności, były gwałcone i poniżane. Nie wolno było im opuścić domu. Siostra Maria Sabina siedziała w pokoju, gdzie stłoczono ok. 45–50 osób (sióstr, pensjonariuszy oraz uciekinierów). Wieczorem jeden z czerwonoarmistów chciał wywleć siostrę Marię Sabinę z pokoju. Mimo wielkiego lęku odważnie broniła swojego dziewictwa. Świadoma następstw, trzymając w rękach krzyż prosiła Matkę Bożą, aby ocaliła jej czystość, by mogła umrzeć jako dziewica. Żołnierz szarpał ją jeszcze ze złością, ale w końcu wyszedł. 1 marca 1945 r. ok. godz. 9.00 pozwolono wszystkim przetrzymywanym rozejść się. Przy wyjściu z domu siostry zostały jednak z powrotem wepchnięte do pokoju na piętrze. Tam, klęcząc, siostra Thienel powtarzała prośbę: „Święta Matko Boża, pozwól mi umrzeć jako dziewicy. Chroń moje dziewictwo”. W pewnym momencie przez zamknięte drzwi wleciała z sąsiedniego pokoju kula, która ugodziła siostrę Thienel w pierś. Otrzymała rozgrzeszenie od obecnego na miejscu ks. Linke i po chwili zmarła. W opinii świadków zginęła w obronie dziewictwa. Do następnego dnia jej ciało leżało w sąsiednim pokoju. Po dwóch dniach siostry zostały uwolnione przez niemieckich żołnierzy. Zwłoki zabitej siostry pochowano na katolickim cmentarzu w Lubaniu.

Wskazówki bibliograficzne:

Rams J., *Błogosławiona dla każdego*, „Gość Niedzielny”, 2013, nr 22.

Stefaniak P., *Na chwałę Trójcy Świętej*, Kraków 2011.

Janusz Kulczycki

JAN WINIARSKI

(1912–1998)

duchowny katolicki

Jan Winiarski przyszedł na świat 17 października 1912 r. w Nowosiółkach Złoczowskich jako czwarte dziecko Michała i Eudoksji z domu Mazur. W miejscu urodzenia ukończył szkołę powszechną, po czym w latach 1926–1933 kształcił się w Państwowym Gimnazjum im. Króla Jana Sobieskiego w Złoczowie, uzyskując egzamin dojrzałości. W październiku 1933 r. wstąpił do Seminarium Duchownego we Lwowie, a dwa miesiące później został immatrykulowany na Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Świecenia kapłańskie w katedrze lwowskiej z rąk arcybiskupa metropolity lwowskiego ks. Bolesława Twardowskiego przyjął 26 czerwca 1938 r. Następnie został skierowany do pracy w parafiach w archidiecezji lwowskiej – kolejno w Zabłotowie (1938–1942) i Nadwórnej (1942–1945). Tam doświadczył trudów wojny i okupacji, udzielając pomocy swoim parafianom, schronienia Żydom czy pomocy kurierom, przekraczającym granice do i z okupowanego kraju. W sierpniu 1945 r. wraz z ostatnim transportem parafian opuścił Nadworną i przybył na Dolny Śląsk, do Legnicy. Tam został wikarym-kooperatorem w parafii Świętej Trójcy w Legnicy, a od roku 1948 rektorem kościoła pw. św. Jacka. Aktywnie działał na rzecz młodzieży, nauczając w szkołach średnich, zakładając organizacje kościelne (m.in. Sodalicję Mariańską). Ta jego działalność nie podobała się wszystkim. Władze kościelne chcąc chronić księdza przed represjami ze strony bezpieki, przeniosły go z Legnicy do pracy w Dusznikach-Zdroju (1956–1957), gdzie został proboszczem w parafii Świętych Apostołów Piotra i Pawła.

Nad Kwisę przybył 31 VII 1957 r., obejmując na prośbę arcybiskupa Bolesława Kominka „trudną parafię w Lubaniu”. Była nią jedyna wówczas w mieście parafia przy kościele Świętej Trójcy. Aktywnie przystąpił do odbudowy zniszczonego wojną kościoła, a zwłaszcza jego wieży. Przez wiele kolejnych lat wznosił nowe obiekty sakralne (nową

Ks. Jan Winiarski (1912–1998) podczas Nawiedzenia Obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej w Lubaniu w 1963 r., źródło: Skowroński J., *Oto idę. Rzecz o księdzu Janie Winiarskim*, Wrocław–Lubań 2008, s. 265

plebanię wraz salkami katechetycznymi przy kościele Świętej Trójcy, kaplicę, którą przebudował na kościół na lubańskich Księginkach, kościoły w Radogoszczy, na osiedlu Piastów w Lubaniu). W 1962 r. otrzymał wyrok za zlecenie wydrukowania katechizmów dla dzieci bez zgody ówczesnej „cenzury”. Ks. Jan Winiarski objął także funkcję dziekana dekanatu Lubań oraz uzyskał godność prałata. Z funkcji dziekana zrezygnował w 1970 r., kiedy blisko na pół roku udał się w podróż do Argentyny. Wszystkim zawsze udzielał wsparcia i pomocy w potrzebie. Zaangażował się także w pomoc rodzącej się w mieście opozycji demokratycznej i „Solidarności”.

Uroczyste pożegnanie księdza, który, po 29 latach sprawowania kapłańskiej posługi w Lubaniu, odszedł do Wrocławia, zamieszkując

w Domu Księży Emerytów, odbyło się 22 czerwca 1986 r. Do Lubania często powracał, m.in. tu świętował jubileusz 50-lecia kapłaństwa (1988 r.).

Rada Miejska Lubania nadała księdzu medal „Za Zasługi dla Miasta Lubania”, a 25 marca 1996 r. jej uchwałą imieniem księdza Jana Winiarskiego został nazwany plac na osiedlu „Piastów II” przed nowym kościołem. Ksiądz prałat Jan Winiarski zmarł 4 maja 1998 r. we Wrocławiu.

Wskazówki bibliograficzne:

Skowroński J., *Oto idę. Rzec o księdzu Janie Winiarskim*, Wrocław–Lubań 2008.

Janusz Skowroński

V. LUDZIE NAUKI, SZKOŁY I KULTURY

LAZARUS SCHERDINGER

(?–1584)

pedagog

W 1559 r. rada miejska Lubania nakazała pastorowi Jauchowi przygotować nowy porządek szkolny. Pastor dołożył starań, aby znaleźć doświadczonego rektora. Wybór padł na Lazarusa Scherdingera z bawarskiego Friedebergu. Do Lubania przybył w 1562 r. i w pełni zaangażował się w pracę na rzecz szkoły. Działania podjęte przez Scherdingera wpłynęły pozytywnie na jej wizerunek. W krótkim czasie zyskała szeroką sławę dobrej szkoły. Zaczęła przyciągać dużą liczbę uczniów z bliższej i dalszej okolicy, w tym także z rodzin szlacheckich. Sukcesy Scherdingera pociągnęły za sobą wzrost wydatków na szkołę. Rada miasta, nie będąc w stanie sprostać kosztom, podjęła próbę znalezienia zewnętrznych środków. Na sejmie rzeszy w 1566 r. złożono prośbę o zwolnienie miasta z podatku piwnego. Uzyskane środki planowano przeznaczyć na utrzymanie nauczycieli i budynku szkoły. Prośby lubańskich rajców przedstawił cesarzowi Maksymilianowi II pochodzący z Lubania brandenburski kanclerz, Adrian Albinus. Scherdinger pracował w Lubaniu 5 lat. Następnie objął rektorat szkoły w Löbau na Łużycach Górnych. Jego następcy nie byli w stanie utrzymać takiej renomy szkoły.

Wskazówki bibliograficzne:

Acta scholastica, worinnen nebst einem gründlichen Auszuge derer auserlesensten Programmatum der gegenwärtige Zustand derer berühmtesten Schulen und der dahin gehörigen Gelehrsamkeit entdeckt wird, t. 5.1, Leipzig 1745, s. 282.

Müller C.G., *Kirchengeschichte der Stadt Lauban von der Mitte des zehnten Jahrhunderts an bis mit der dritten Jubelfeier der Reformation im Jahr 1817*, s. Görlitz 1818, s. 552–553.

Lukasz Tekiela

PAUL FABRICIUS

(1529–1589)

matematyk, astronom, medyk, przyrodnik, poeta

Paul Fabricius przyszedł na świat w Lubaniu w 1529 r. Po ukończeniu nauki w rodzinnym mieście udał się do Norymbergi, gdzie podjął pracę jako drukarz. W stolicy niemieckiego renesansu studiował matematykę u Johanna Schonera, ożenił się z Anną Bulmann (zmarła zaraz po ślubie) oraz opublikował pierwsze autorskie prace naukowe o charakterze przyrodniczym. Od 1553 r. związany był z Uniwersytetem Wiedeńskim, gdzie zaczął wykładać matematykę. Trzy lata później został profesorem królowej nauk. Cesarz Ferdynand I uczynił go swoim nadwornym matematykiem. Funkcję tę pełnił także za rządów Maksymiliana II i Rudolfa II. W 1555 r. ożenił się z Walpurgis Rithaimer, z którą doczekał się pięciu córek. Kiedy druga żona zmarła, poślubił Barbarę Aichinger.

W Wiedniu zajmował się też poezją, retoryką oraz rozpoczął swoją przygodę z medycyną. W 1557 r. uzyskał licencjat z w tej dziedzinie. Rok później został profesorem oraz dziekanem

Paul Fabricius (1529–1589), akwaforta 1555 r., Hanns Lautensack, źródło: Höss G., *Ein Stadtansichtenzyklus auf Kalendern des 16. Jahrhunderts*, [w:] *Kunstjahrbuch der Stadt Linz*, 1967, s. 59

fakultetu medycznego. Fabricius należał do uczonych o bardzo szerokich horyzontach. W Wiedniu nie porzucił swoich przyrodniczych pasji, lecz stale je rozwijał. Wspecjalizował się w botanice Austrii oraz bezpośrednich okolic Wiednia. Co więcej zakres jego zainteresowań stale się poszerzał. Zasłynął także jako astronom. Publikował tabele astronomiczne oraz pisma poświęcone kometom pojawiającym się w 1556, 1558 i 1577 r. oraz supernowej z 1572 r. Dodatkowo zajmował się kartografią oraz budową instrumentów mechanicznych i naukowych. W 1758 r. został członkiem Cesarskiej Komisji do spraw Reformy Kalendarza. Paul Fabricius oddawał się także studiom nad Biblią, co ułatwiała mu bardzo dobra znajomość języka hebrajskiego.

Paul Fabricius, mieszkając i pracując w Wiedniu, nie zapominał o rodzinnym mieście. Odwiedził je w 1564 i 1574 r. Kiedy przyjechał do Lubania po raz drugi, panował tam głód. Wówczas 17-letni krewny Martin Behm (późniejszy wybitny lubański pastor) zwrócił się do niego z prośbą o pomoc. Fabricius zabrał go wówczas do Wiednia. W drodze powrotnej spotkał się w Görlitz ze znanym górnołużyckim uczonym Bartholomäusem Scultetusem.

Fabricius zmarł w swojej podwiedeńskiej posiadłości w Oberlach 20 kwietnia 1589 r. w wieku 60 lat jako cesarski palatyn.

Wskazówki bibliograficzne:

Adelung J.Chr., *Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers allgemeinen Gelehrten-Lexicon, worin die Schriftsteller aller Stände nach ihren vornehmsten Lebensumständen und Schriften beschrieben werden*, t. 2, Leipzig 1787, szp. 989-990.

Fröde T., *Paulus Fabricius – ein universal Humanist aus Lauban. Sein Leben, seine Schriften und seine Beziehungen zur Oberlausitz*, „Neues lausitzisches Magazin”, 13(2010), s. 55-70.

Herbst K.-D., *Fabricius, Paulus*, [w:] *Biobibliographisches Handbuch der Kalendermacher von 1550 bis 1750*, <https://www.presseforschung.uni-bremen.de> [dostęp: 03.04.2020].

Lukasz Tekiela

CHRISTOPH WIESNER

(1566–1627)

burmistrz Lubania, kronikarz miejski

Christoph Wiesner ośmiokrotnie w latach 1604–1624 pełnił funkcję burmistrza. Jego ojciec też był burmistrzem Lubania. Nauki pobierał w Lubaniu, Bolesławcu, Frankfurcie, Strassburgu i Wittenberdze. Magistrem został w 1594 r. Urząd burmistrza sprawował z wielkim zaangażowaniem. W 1613 r. podczas epidemii dżumy nie opuścił Lubania. Cieszył się wielkim szacunkiem cesarza Rudolfa II oraz Macieja Habsburga. Ceniony był również wśród przedstawicieli górnołużyckich stanów. W 1598 r. został syndykiem miejskim, w 1602 r. sędzią, w 1604 r. po raz pierwszy burmistrzem. Był autorem obszernej kroniki miejskiej noszącej łaciński tytuł *Annales Laubanenses*. Kronika nie została nigdy wydrukowana, była natomiast kilkakrotnie przepisywana. Obecnie, podobnie jak w przeszłości, dzieło to jest bardzo cenione przez historyków.

Wskazówki bibliograficzne:

Haußdorff P.Chr., *Brevia consulum laubanensium encomia*, Lauban 1719.

Müller K.G., *Kirchengeschichte der Stadt Lauban*, Görlitz 1818, s. 570–571.

Otto G.F., *Lexicon der seit fuenfzehenden Jahrhunderte verstorbenen und jetzlebenden oberlausitzsichen Schriftsteller und Künstler*, Görlitz 1803, s. 520.

Łukasz Tekiela

JAKOB BARTSCH

(1600–1633)

matematyk, astronom, medyk

Jakob Bartsch urodził się w Lubaniu ok. 1600 r. Dokładna data przyjęcia na świat późniejszego uczonego nie jest znana. Brakuje też informacji o jego dzieciństwie w Lubaniu. Wiadomo, że studiował matematykę i astronomię w Lipsku oraz medycynę w Padwie. W dziedzinie medycyny uzyskał tytuł doktora. Natomiast na uniwersytecie w Strasburgu został profesorem nadzwyczajnym matematyki. Tam też publikował prace poświęcone astronomii, w tym mapy nieba. W 1625 r. wraz z bratem Friedrichem opracował wielki model sfery niebieskiej. O Bartschu zrobiło się głośniejsze, kiedy poślubił w 1630 r. Susanne, córkę słynnego astronoma Johanna Keplera. Zięć wspierał teścia m.in. podczas obliczeń niezbędnych przy zestawianiu tablic zjawisk astronomicznych. Warto pokreślić, że astronom z Lubania był pierwszym uczonym, który opublikował efemerydy oparte na tablicach rudolfskich Keplera. Jakob Bartsch zmarł 23 grudnia 1633 r. w rodzinnym mieście na dżumę, przeżywając Keplera o trzy lata. Z Susanne miał dwie córki, które mieszkały w Lubaniu po śmierci ojca. Owdowiała żona wyszła za mąż kilka lat później za Martina Hillera z Lubania.

Wskazówki bibliograficzne:

Bruhn K.Ch., *Bartsch, Jakob*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 2, Leipzig 1875, s. 112.

Doebel G., *Johannes Kepler. Er veränderte das Weltbild*, Graz–Wien–Köln 1983.

Voelkel J.R., *Johannes Kepler: And the New Astronomy*, Oxford 1999.

Zinner E., *Bartsch, Jakob*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, t. 1, Berlin 1953, s. 612.

Łukasz Tekiela

Tigris – historyczny gwiazdozbiór, ukazany na mapie autorstwa Jakoba Bartscha,
źródło: Wikimedia Commons

GOTTLÖB KRANZ

(1660–1733)

pedagog, historyk, bibliotekarz

Gottlob Kranz urodził się w Nawojowie Łużyckim (Sächsisch Haugsdorf) 25 grudnia 1660 r. Jego ojciec był pastorem w najpierw w Radostowie (Thiemndorf), a następnie w Nawojowie Łużyckim. Kranz junior bardzo wczesnie zaczął wykazywać zainteresowanie książkami i historią. Rodzice najpierw posłali go do szkoły w Lubaniu, a następnie w 1677 r. do Gimnazjum św. Marii Magdaleny we Wrocławiu. W 1679 r. podjął studia na Uniwersytecie Albrechta w Królewcu, gdzie zajmował się matematyką, historią, a przede wszystkim prawem. W 1682 r. przeniósł się na uniwersytet w Lipsku. Tam kontynuował studia prawnicze. Dwa lata później otrzymał posadę w nowo powstałym gimnazjum w Oleśnicy. Następnie podjął pracę w Gimnazjum św. Elżbiety we Wrocławiu, którego prorektorem został w 1700 r. W placówce tej odpowiadał także za księgozbiór. W 1709 r. otrzymał funkcję inspektora wrocławskich szkół ewangelickich. Warto dodać, że Gottlob Kranz był też członkiem Akademii Nauk w Berlinie. Uchodził za solidnego historyka, który jednak nie zawsze potrafił zachować bezstronność. Zmarł we Wrocławiu 25 grudnia 1733 roku.

Wskazówki bibliograficzne:

Gundling N.H., *Fortgesetzte Historie der Gelahrheit*, Frankfurth–Leipzig 1746.

Kämmel H.J., *Kranz, Gottlob*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 17, Leipzig 1883.

Jerzy Pobiedziński

KARL GOTTLÖB DIETMANN

(1721–1804)

uczony, pastor

Karl Gottlob Dietmann urodził się w saskiej miejscowości Grunau, leżącej w pobliżu miasta Weissenfels. Już jako dziecko interesował się historią, geografią i przyrodą. Wykształcenie zdobywał w Hohenmölsen, Zeitz, Weissenfels oraz Lipsku. Od 1756 r. pełnił funkcję pastora morowego przy kościele Marii Panny w Lubaniu. Z racji ogromnego dorobku naukowego – 100 rozpraw i ponad 600 drobniejszych tekstów – jest zaliczany do grona najwybitniejszych europejskich uczonych II połowy XVIII w. Wśród dzieł Dietmanna na szczególną uwagę zasługuje monumentalna seria *Neue Europäische Staats- und Reise-Geographie* (*Nowa europejska geografia państwowa i podróżnicza*). Dietmann opracował samodzielnie pierwsze trzynaście z piętnastu tomów tego nadzwyczaj wszechstronnego dzieła. Pierwszy tom poświęcony m.in. obszarowi Górnych Łużyc został opublikowany w 1750 r. Warto wspomnieć też jego historię lubańskich pożarów. Książka powstała tuż po ostatnim wielkim pożarze miasta z 14 lipca 1760 r. Dzieło oparte zostało na solidnym fundamencie źródłowym. Aż po dzień dzisiejszy pozostaje kopalnią wiedzy na temat lubańskich pożog. Z inicjatywy lubańskiego pastora powstał także tygodnik „Der Denker” („Myśliciel”), który wydawany był w Lubaniu w latach 1754–1755. Od 1768 do 1791 r. Dietmann redagował najważniejsze krajoznawcze czasopismo Górnych Łużyc, tzn. „Lausitzische Magazin” („Magazyn Łużycki”). W połowie XIX w. jeden z górnołużyckich uczonych uznał Dietmanna za głównego propagatora badań nad historią regionu. Karl Gottlob Dietmann zmarł w Lubaniu 4 grudnia 1804 roku.

Wskazówki bibliograficzne:

Otto G.F., *Lexikon der seit dem funfzehenden Jahrhunderte verstorbenen und jetzt lebenden Oberlausitzischen Schriftsteller und Künstler*, t. 1, Görlitz 1806, s. 239–246.

Stosch F., *Das neue gelehrte Europa*, t. 17, Wolfenbüttel 1763, s. 275–325.

Lukasz Tekiela

IMMANUEL FRIEDRICH GREGORIUS

(1730–1800)

historyk, teolog, pastor

Immanuel Friedrich Gregorius urodził się w Kamenz 7 lutego 1730 r. Jego ojciec Johann Friedrich Gregorius był kaznodzieją, autorem prac teologicznych i hymnów religijnych. Gregorius junior po ukończeniu gimnazjum w Görlitz postanowił studiować na uniwersytecie w Wittenberdze. Do rejestru uczelni został wpisany pod datą 18 maja 1748 r. Uczęszczał na wykłady z poezji, etyki, historii, greki, dialektyki, filozofii, logiki, matematyki i retoryki. Dał się poznać jako wybitny student i już 30 kwietnia 1749 r. uzyskał tytuł magistra filozofii. Po ukończeniu studiów objął w 1751 r. posadę zastępcy dyrektora liceum w Lubaniu. W 1751 r. wziął ślub ze swoją rówieśniczką, Juliane Rosine Dittmann, pochodzącą z bogatej i wpływowej rodziny kupieckiej. Miał z nią czworo dzieci.

Immanuel Friedrich Gregorius przez wiele lat pełnił funkcje kościelne: jako drugi diakon w kościele farnym (od 1758 r.), pierwszy diakon (1767 r.), archidiakon (1772 r.) i kaznodzieja. W 1793 r. objął stanowisko pierwszego pastora przy nieistniejącym już kościele Krzyża Chrystusowego (przy ul. Brackiej). W 1762 r. zmarła jego żona i w tym samym roku ożenił się ponownie z Christiane Elisabeth Lehmann z Żar. W 1765 r. do potomstwa z poprzedniego związku dołączyła kolejna córka – Johanne Elisabeth.

Immanuel Friedrich Gregorius zapisał się w historii jako wybitny znawca i badacz dziejów Lubania. Lista prac jego autorstwa jest imponująca – ponad 100 tytułów. Historyk poświęcił się między innymi badaniom biograficznym Joachima Samuela Weickmanna (rektor uniwersytetu w Wittenberdze), Petrusa i Vincentusa von Ravenna (prawnicy włoscy z XV i XVI w.). Ponadto publikował obszerne artykuły specjalistyczne w czasopismach naukowych, a w latach 1771–1794 pisał raz w roku sprawozdanie z działalności lubańskiego sierocińca. Jest autorem także licznych i szczegółowych tekstów na temat dziejów

pierwszego kościoła pw. Świętej Trójcy w Lubaniu, można wręcz uznać go za historyka tej świątyni. Dokładnie opisał dzieje kaplic, ołtarzy oraz wieży, która istnieje do dziś i znana jest jako wieża Trynitaraska. W 1775 r. w Lubaniu, nakładem miejscowej oficyny wydawniczej Gotloba Augusta Scharfa wydano jego dzieło *Historyczna opowieść o wieży kościoła parafialnego w Lubaniu oraz znajdujących się na niej dzwonach – tych z przeszłości i tych obecnych* z okazji zawieszenia nowych dzwonów na wieży Trynitarskiej. Immanuel Friedrich Gregorius był z pewnością jednym z największych związanych z Lubaniem intelektualistów. Zmarł 9 września 1800 r. w Lubaniu, dożywając w spokoju, choć w niepełnym zdrowiu, 70 lat, 7 miesięcy i 2 dni.

Wskazówki bibliograficzne:

Meusel J.G., *Lexikon der vom Jahr 1750 bis 1800 verstorbenen deutschen Schriftsteller*, Leipzig 1804, t. 4, s. 340–346.

Müller K.G., *Kirchengeschichte der Stadt Lauban*, Görlitz 1818, s. 493.

Schindel C.W.O.A. von, *Die deutschen Schriftstellerinnen des neunzehnten Jahrhunderts*, Leipzig 1823, s. 175.

Tekiela Ł., *Zabytki Lubania*, cz. I: *Wieża Trynitaraska, Kościół Świętej Trójcy*, Luban 2011, s. 67–68.

Milena Sochańska

Wieża Trynitarzka,
fot. Łukasz Tekiel

SAMUEL FRIEDRICH NATHANAEL MORUS

(1736–1792)

filolog klasyczny, teolog, wykładowca

Samuel Friedrich Nathanael Morus urodził się w Lubaniu 30 listopada 1736 r. W rodzinnym mieście ukończył gimnazjum. Od 1754 r. studiował filologię, filozofię i teologię na Uniwersytecie w Lipsku, m.in. u Johanna Augusta Ernestiego, Christiana Augusta Crusiusa i Johanna Heinricha Wincklera. W 1760 r. uzyskał tytuł magistra filozofii, a w 1761 r. habilitował się na Wydziale Filozoficznym wymienionej uczelni. W 1768 r. został profesorem nadzwyczajnym, w 1771 r. profesorem zwyczajnym języków greckiego i łacińskiego. Prowadził wykłady z łaciny i greki, objaśniał też nauki Nowego Testamentu. W 1782 r., po śmierci swojego dawnego nauczyciela Ernestiego, został doktorem

teologii oraz jego następcą jako czwarty profesor na Wydziale Teologicznym. W 1785 r. awansował na trzeciego profesora i został kanonikiem w Zeitz. W 1786 r. był drugim profesorem Wydziału Teologicznego Uniwersytetu w Lipsku. Otrzymał związane z tym stanowisko kanonika w kapitule katedry w Miśni. W 1787 r. miano-
wano go asesorem lipskiego konsystorza.

Samuel Friedrich Nathanael Morus
(1736–1792), miedzioryt, 1793 r.,
Johann Friedrich Bause, zbiory prywatne

Morus dwukrotnie pełnił funkcję rektora Uniwersytetu w Lipsku (1774–1775, 1784–1785). Jednokrotnie, tzn. w 1775 r., był dziekanem Wydziału Filozoficznego i aż cztery razy dziekanem Wydziału Teologicznego (1783, 1786, 1788, 1792). Jego rozprawy ceniono w kraju i poza granicami, szczególnie w Anglii i we Francji. Był specjalistą w zakresie analizy biblijnych pisarzy, zwłaszcza Pawła i Jana. Słynął z wykładów o moralności chrześcijańskiej, etyce i dogmatach. Napisał wiele rozpraw o tematyce teologicznej, kazań i wykładów. Zmarł 11 listopada 1792 r. Ceremonia pogrzebowa była niezwykle uroczysta i zgromadziła przedstawicieli różnych stanów.

Wskazówki bibliograficzne:

Schaich M., *Morus, Samuel Friedrich Nathanael*, [w:] *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*, t. 6, Herzberg 1993.

Joanna Piotrowska

FRTZ BERTRAM

(1871–1961)

nauczyciel, regionalista, poeta, muzealnik, historyk

Fritz Bertram przyszedł na świat w Lubaniu 9 października 1871 r. Wykształcenie odebrał w rodzinnym mieście i Reichenbach pod Görlitz. W 1892 r. rozpoczął pracę jako nauczyciel w Zarębie, a 15 lutego 1895 r. w Lubaniu. Na nauczycielską emeryturę przeszedł w 1937 r. Życiowym dziełem Bertrama był remont Domu pod Okrętem i utworzenie w jego murach muzeum miejskiego (Heimatismuseum). Zostało ono otwarte w 1938 r. Dyrektorem został oczywiście pomysłodawca. Oprócz pracy nauczyciela i muzealnika Bertram zajmował się także poezją. Był też autorem 14 sztuk teatralnych. Ponadto opracował historię miasta Lubania oraz obszerną książkę poświęconą dziejom powiatu lubańskiego.

Podczas bitwy lubańskiej w 1945 r. Heimatismuseum znalazło się w centrum walk ulicznych. Budynek został uszkodzony, a część zabytków zniszczona. Po bitwie Fritz Bertram wrócił do miasta i przy pomocy kilku osób próbował zaprowadzić w obiekcie porządek – co też częściowo się powiodło. Bertram został zmuszony do trwałego opuszczenia Lubania w maju 1946 r. Ostatecznie osiadał w Schöppenstedt (miasto w kraju związkowym Saksonia Dolna), gdzie zmarł 2 maja 1961 r. Fritz Bertram należał do grona czołowych postaci lubańskiej kultury I połowy XX wieku.

Fritz Bertram (1871–1961),
źródło: *Heimatchuch des Kreises
Lauban*, wyd. W. Menzel,
Wolfenbüttel 1966, s. 397

Wskazówki bibliograficzne:

Heimatchuch des Kreises Lauban, wyd. W. Menzel, Wolfenbüttel 1966, s. 396–399.

Skowronski J., *Łużyce nieznanne. Tajemnice Lubania*, Warszawa 2001, s. 89–99.

Lukasz Tekiela

PAUL SKOBEL

(1878–1952)

historyk, duchowny katolicki

Paul Skobel urodził się 24 marca 1878 r. w Głogowie. Naukę rozpoczął w rodzinnym mieście, a zakończył we Wrocławiu, otrzymując 23 czerwca 1902 r. święcenia kapłańskie. Uchodził za człowieka wszechstronnie utalentowanego. Zajmował się przede wszystkim historią, ale miał także zdolności malarskie, snycerskie oraz dobry słuch muzyczny. Był konsekwentny w wydawaniu opinii oraz porywczy w słowach, czego nauczyło go naznaczone troskami życie. Swoją pierwszą parafię otrzymał w Kałkowie koło Nysy (obecnie woj. opolskie). W 1903 r. pełnił funkcję wikariusza u św. Jakuba w Nysie, a w 1907 r. posługiwał przy parafii Bożego Ciała we Wrocławiu. W następnym roku został mianowany na urząd proboszcza w Przemkowie koło Szprotawy. Cieszył się w tamtym okresie szczególną przychylnością księcia Ernsta Günthera von Schleswig-Holstein. Skobel uczestniczył często w koncertach organizowanych w przemkowskim pałacu. Księżę grywał na skrzypcach, Skobel na wiolonczeli, a damy dworu na fortepianie. W 1916 r. ks. Skobel objął parafię w Kamieniu Żąbkowickim, gdzie znalazł miejsce dla realizacji swych talentów. Podjął wówczas badania nad historią dawnego opactwa Cystersów, szczególnie okresem sekularyzacji. Opublikował potem kilka artykułów na ten temat. Zajmował się też muzyką kościelną, komponując samodzielnie kilka pieśni. Na drugim piętrze plebanii urządził warsztat, w którym wykonywał różne prace naprawcze (uzupełnił brakujące części stalli, wykonał prospekt organowy w stylu zbliżonym do barokowego oraz realizował prace związane z dopasowaniem dwóch ołtarzy głównych).

W 1933 r. z powodu swoich poglądów, niezgodnych z ideami narodowego socjalizmu, musiał opuścić parafię. Udał się wówczas jako ksiądz bez stałej posady do Niwnicy koło Lwówka Śląskiego. W tamtym okresie zajął się porządkowaniem i ewidencjonowaniem zasobu archiwalnego klasztoru lubańskich Magdalenek. Zredagował wówczas wielotomową pracę historyczną poświęconą historii klasztoru pt. *Das Jungfräuliche Klosterstift zur Heiligen Maria Magdalena von der Buße*

zu *Lauban in Schlesien von 1320–1821*. (Praca ta została potem uzupełniona przez ks. Edmunda Piekorza i wydana drukiem w 1970 roku). Niektóre fragmenty tego dzieła zostały już wówczas opublikowane w opracowaniu *Archiv für schlesische Kirchengeschichte* (tom 7 i 8). Całość prac nad archiwaliami zajęła mu około dwóch lat. Archiwum zyskało wtedy także nową siedzibę. Przebywając w Niwnicach, dokonał skrupulatnej renowacji barokowej kaplicy oraz prac naprawczych kaplicy św. Szymona. W 1940 r. własnoręcznie wyrzeźbił i ozdobił maryjne antepedium, które podarował kościołowi parafialnemu w Uniegoszczy. Wkrótce nadszedł czas prześladowania przez nazistów.

Aresztowano go wraz z jego siostrą Anną i uwięziono 29 kwietnia 1943 r. 9 sierpnia 1943 r. stanęli przed sądem doraźnym w Görlitz z powodu rzekomego nasłuchiwanie wrogich audycji radiowych. Ks. Skobel otrzymał wyrok trzech lat więzienia i trzech lat utraty osobistych praw publicznych. Jego siostrę skazano na dwa lata więzienia i dwa lata utraty praw. Ciężko chory ksiądz odsiedział ponad rok wyroku w więzieniu w Brzegu. Dzięki staraniom kardynała Bertrama wyszedł na wolność 21 listopada 1944 r. Wrócił do swojego domu w Niwnicach, gdzie 3 marca 1945 r. zastał go upadek całej fundacji kościelnej. Wraz z siostrą opuścił plebanię, by udać się w wojennej zawierusze do zaprzyjaźnionego księdza w Sudetach. Gdy poczuł się lepiej, postanowił wyruszyć w podróż, by osiąść w końcu w Schirigswalde koło Bautzen. Także tu bardzo szybko zainteresowała go lokalna historia. Napisał opracowanie poświęcone klasztorowi cysterskiemu w Marienstern. Z okazji 700-lecia fundacji klasztornej opublikował drukiem księgę zmarłych domu zakonnego. Zebrał także bogate materiały źródłowe dotyczące klasztoru w Neuzelle. 23 czerwca 1952 r. świętował swój złoty jubileusz kapłaństwa. W trakcie tej uroczystości wykonano jedną z jego ośmiu skomponowanych mszy. Kilka dni później, dokładnie 17 lipca, zmarł w szpitalu w Görlitz-Rauschwalde. Jego doczesne szczątki pochowano w kościelnej krypcie kościoła w Schirigswalde.

Wskazówki bibliograficzne:

Gottschalk J., *Schlesische Priesterbilder*, Aalen–Württ 1967, s. 134–136.

Stefaniak P., *Na chwałę Trójcy Świętej*, Kraków 2011, s. 177.

Piotr Dumanowski

PAUL PLÜSCHKE

(1879–1951)

historyk, pedagog, regionalista

Należał do znanych XX-wiecznych historyków dawnego pogranicza śląsko-łużyckiego. Jego badania i publikacje koncentrowały się na dziejowych osobliwościach Lubania i powiatu lubańskiego oraz obszarów z nimi sąsiadujących (powiatu bolesławieckiego, lwóweckiego, zgorzeleckiego i frydlantckiego w Czechach).

Reinhold Richard Paul Plüschke urodził się 25 września 1879 r. w Czernicy pod Jaworem jako syn Gottlieba Wilhelma Plüschke i jego małżonki Anny Marii z domu Riedel. Rodzina Plüschke, zanim osiedliła się na stałe w powiecie lubańskim, wielokrotnie zmieniała miejsce zamieszkania: w 1866 z powodu zakupu browaru w Czernicy, 1872–1892 gościńca „Drei Kronen” w Kowarach, a następnie gospo-

Paul Plüschke (1879–1951),
źródło: Archiv Stadt
und Kreis Lauban,
Kurt-Michael Beckert

dy w podlówieckim Uboczu. Potem przeprowadzili się do Złotoryi i ostatecznie kupili zajazd „Zur Eisenbahn” na Księgnikach w powiecie lubańskim.

Na starość Paul Plüschke wspominał zwłaszcza dzieciństwo w Kowarach, liczne wycieczki z rodzeństwem i ojca: „Nasz ojciec był wyjątkowym człowiekiem, wyróżniał się wspaniałym wyglądem i charakterem. Wychowywał nas surowo, ale dzięki temu wyrosliśmy na porządnym i odpowiedzialnym ludzi. Po naszym ojcu odziedziczyliśmy talent opowiadania”.

Informacje na temat okresu szkolnego w życiu Plüschkego oraz jego aktywności zawodowej są bardzo skąpe. Wiadomo tylko, że w 1903 r., przybywając ze Złotoryi, 24-letni Paul Plüschke objął funkcję rektora lubańskiej Szkoły Ludowej im. Pestalozziego po zmarłym rektorze Preußie. W 1934 r. jest już wymiany jako rektor w stanie spoczynku.

W latach 1903–1945 Paul Plüschke mieszkał w Lubaniu pod następującymi adresami: 1910, 1912: Viktoriastraße 1 (ul. Zamkowa); 1924, 1926, 1930: Breite Straße 27 (ul. Armii Krajowej); 1938, 1942: Seecktstraße 19 (ul. Słowackiego). Rektor Plüschke 24 września 1924 r. poślubił Annę Klarę Elisabeth Stock.

Obok licznych referatów i opracowań, związanych z jego aktywnością zawodową jako pedagoga, publikował także teksty poświęcone śląskim obyczajom, mineralogii, rybołówstwu i poezji gwarowej. Przyczyńki krajoznawcze ukazywały się m.in. w: „Der Queiskreis” (dodatek „Marklissaer Anzeigers”), „Iser-Gebirgs-Heimat”, „Laubaner Heimat-kalendern”, „Familiengeschichtlichen Blättern”. Znanych jest ponad 500 pojedynczych artykułów jego autorstwa dotyczących historii regionu. Jednakże najbardziej zasłynął serią szczegółowych artykułów krajoznawczych, publikowanych jako dodatek do lubańskiego dziennika „Laubaner Tageblatt” pod zbiorczym tytułem *Rund um Lauban* (*Wokół Lubania*). Ukazały się one także pod tym samym tytułem w formie niskonakładowego 4-tomowego wydawnictwa (zachowało się mniej niż 10 oryginalnych egzemplarzy) – tom I w 1929 r.,

tom II w 1930 r., tom III w 1935 r. i tom IV w 1939 r. Aż do dziś *Rund um Lauban* pozostaje najobszerniejszym opracowaniem poświęconym historii Lubania i okolicznych miejscowości.

Rektor Paul Plüschke musiał opuścić ojczyznę w 1945 r. Ostatnie lata swojego życia spędził w mieście Bismark w Altmarku (mieszkał na Breite Strasse 38). Zmarł 22 listopada 1951 r. w wieku 82 lat na chorobę serca z dala od miejsca, stanowiącego przez kilkadziesiąt lat obszar jego pracy i badań.

(Przekład z języka niemieckiego Łukasz Tekiel)

Wskazówki bibliograficzne:

Adressbücher von Stadt und Kreis Lauban: 1910, 1912, 1913, 1924, 1926, 1930, 1938, 1942.

Nachruf auf Paul Plüschke, „Laubaner Tageblatt – in der Fremde”, 1952, nr 1.

Plüschke P., *Das Bräutel*, Lauban 1931.

–, *Die Geschichte der Familie Plüschke*, b.r.m.w. [mps Archiv Stadt und Kreis Lauban, Kurt-Michael Beckert].

–, *Rund um Lauban, heimatkundliche Beilagen des Laubaner Tageblatt*, Lauban 19...–1939.

Kurt-Michael Beckert

STANISŁAW TYMICZ

(1916–1991)

pedagog

Stanisław Tymicz urodził się 8 maja 1916 r. w robotniczej rodzinie w Warszawie. Po ukończeniu czteroklasowej szkoły podstawowej przeniósł się wraz z rodziną do Poznania, gdzie kontynuował naukę w państwowym gimnazjum. Studia ukończył z tytułem magistra na Wydziale Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. W 1939 r. po agresji Niemiec na Polskę został pojmany podczas ulicznej łapanki w Warszawie. Najpierw trafił na Pawiak, skąd został później przewie-

ziony do więzienia na zamku w Lublinie. Na początku 1940 r. trafił do obozu w Sachsenhausen, następnie do Auschwitz-Birkenau i ostatecznie do Dachau. Stanisław Tymicz opuścił obóz koncentracyjny dopiero w kwietniu 1945 r. po wyzwoleniu go przez żołnierzy amerykańskich.

Po zakończeniu wojny wrócił do kraju i latem 1945 r. został skierowany do pracy w Nowych Czaplach koło Żar. Tam zajął się organizacją oświaty dla reemigrantów. W 1946 r. podjął

Stanisław Tymicz (1916–1991),
źródło: archiwum rodzinne

pracę nauczyciela historii i filozofii w Liceum Ogólnokształcącym w Lubaniu. Przez 45 lat pracy w szkole dał się poznać jako lubiany i darzony szacunkiem nauczyciel i wychowawca. W latach 1955–1970 pełnił funkcję dyrektora szkoły. W 1987 r. wystosował na forum szkoły „list otwarty do wszystkich zainteresowanych”, w którym odniósł się do konieczności poznawania historii własnego miasta i regionu. Oto fragment listu: „czy wiecie, że niewielu z Was zna przeszłość i współczesność swych stron rodzinnych, tak ważną i cenną, wprost nieodzowną w formowaniu teraźniejszości i przyszłości tego miejsca, tych ziem?”.

Przez lata swojej pracy poznawał historię Lubania, gromadził dokumenty, występował z wykładami i prelekcjami. Udzielał się społecznie, będąc m.in. społecznym opiekunem zabytków. Dzięki swojej pasji jak nikt inny poznał historię miasta. Zwieńczeniem jego fascynacji przeszłością regionu był przekład na język polski XIX-wiecznej *Historii miasta Lubań* autorstwa Paula Berkela. Za swoje zasługi był wielokrotnie odznaczany. Otrzymał m.in. medal „Zasłużony dla Miasta Lubania” i tytuł „Honorowego Obywatela Lubania”. Zmarł 9 lipca 1991 roku.

Jan Lange

LUDWIK ANIOŁ

(1921–2013)

pedagog, działacz turystyczny, muzealnik

Ludwik Anioł urodził się na ziemiach II Rzeczypospolitej w 1921 r. W czasie II wojny światowej należał do Grupy Młodzieżowej Armii Krajowej w Okręgu Śląskim (Tarnowskie Góry). W latach 1942–1944 pod pseudonimem „Leśnik” był zastępcą, a od 1945 r. dowódcą drużyny. Studia polonistyczne ukończył na Uniwersytecie Wrocławskim. W 1945 r. podjął pracę jako nauczyciel języka polskiego w Liceum Ogólnokształcącym w Lubaniu. W latach 1961–1975 pełnił też funkcję zastępcy dyrektora tegoż liceum. Od roku 1975 przez cztery lata pracował jako dyrektor Muzeum Osadnictwa Wojskowego w Lubaniu, po czym przeszedł na emeryturę.

Ludwik Anioł (1921–2013) na jubileuszu PTTK (siedzący) w 2012 r., którego był honorowym prezesem, fot. Krystyna Sławińska

Jako człowiek wielu pasji i zainteresowań udzielał się społecznie. Należał do takich organizacji, jak: Klub byłych Nauczycieli Tajnego Nauczania, Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej, Klub Pio-

nierów Ziemi Lubańskiej, Związek Harcerstwa Polskiego, Liga Obrony Kraju. Ludwik Anioł był także aktywnym działaczem Polskiego Towarzystwa Krajoznawczo-Turystycznego i Polskiego Towarzystwa Schronisk Młodzieżowych. Za swoją działalność został wyróżniony wieloma odznaczeniami, w tym: Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Krzyżem Armii Krajowej, Złotą Odznaką „Zasłużony dla Dolnego Śląska”.

Ludwik Anioł znany był i ceniony za swoją skromność, uczciwość oraz ogromne poczucie humoru. W pamięci wielu pokoleń lubańskich licealistów pozostał jako pedagog i wychowawca wymagający, ale sprawiedliwy. Zmarł 8 lipca 2013 r. i został pochowany w Lublińcu koło Częstochowy.

Wskazówki bibliograficzne:

Ludwik Anioł – in memoriam, <http://www.lubanski.eu/ludwik-aniol-in-memorial/>, [dostęp: 12.10.2020].

Zmarł profesor Ludwik Anioł, <http://luban.pl/artukul/102575/zmarl-profesor-ludwik-aniol> [dostęp: 12.10.2020].

Jan Lange

WIESŁAW WAJCFELT

(1949–2001)

działacz kultury fizycznej

Wiesław Wajcfelt urodził się w Dzierżoniowie 26 kwietnia 1949 r. Dzieciństwo spędził w Zarębie i tam też uczęszczał do Szkoły Podstawowej. Później po ukończeniu nauki w Liceum Ogólnokształcącym w Lubaniu kształcił się dalej w Studium Nauczycielskim w Jeleniej Górze. Następnie podjął pracę w Szkole Podstawowej nr 3 w Olszynie i studiował zaocznie na Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, którą ukończył w 1977 r. W latach 1970–1975 jako nauczyciel wychowania fizycznego pracował w Szkole Podstawowej nr 5 w Lubaniu. Potem uczył w Szkole Podstawowej nr 1, w której przez kilka lat był dyrektorem, Liceum Ogólnokształcącym im. Adama Mickiewicza, Zespole Szkół Zawodowych oraz Zespole Szkół Elektryczno-Mechanicznych. W latach 1998–2001 pełnił funkcję radnego w Radzie Miasta Lubań.

Wiesław Wajcfelt był wielkim miłośnikiem sportu. Do jego uprawiania zachęcał zwłaszcza lubańską młodzież, która pod jego opieką osiągała bardzo wysokie wyniki we współzawodnictwie sportowym na licznych zawodach. Był bardzo lubianym, a nawet kochanym przez wielu nauczycielem sportu. W *Charakterystyce pracy nauczyciela Szkoły Podstawowej Nr 1 w Lubaniu* można przeczytać następującą opinię na jego temat: „kol. Wiesław Wajcfelt w swojej pracy nauczyciela kultury fizycznej kształtuje u uczniów poczucie patriotyzmu i miłości do Ojczyzny, szacunku dla dorosłych i rodziców, uczucia estetyki i piękna, czystości i higieny osobistej”. Wiesław Wajcfelt co roku organizował igrzyska młodzieży szkolnej i biegi przełajowe, a każdej zimy przygotowywał duże lodowiska szkolne. Zajmował się także organizacją wypoczynku letniego i zimowego przy ZHP Lubań (w 1978 r. uzyskał stopień harcmistrza). Był współzałożycielem Triathlonu Lubańskiego, promował Bieg Piastów (w którym zawsze brał udział). Aktywnie współpracował z Młodzieżowym Domem Kultury

(prowadził tu sportowe ferie i zajęcia w ramach Szkolnego Klubu Sportowego) oraz z klubem „Łużyce Lubań”, gdzie był trenerem grup młodzieżowych. Wraz z uczniami i rodzicami zbudował w czynie społecznym kort tenisowy z trybuną na 1000 osób. Przez wiele lat prowadził wiadomości sportowe w lubańskiej telewizji. Za swoją pracę z lubańską młodzieżą otrzymał wiele nagród od Ministra Oświaty i Wychowania. Odznaczony został także: srebrną odznaką „Za Zasługi dla OHP”, brązową odznaką „Zasłużony Działacz Kultury Fizycznej”, odznaką „Za Zasługi dla Województwa Jeleniogórskiego”, Złotym Krzyżem Zasługi oraz medalem burmistrza Lubania „Zasłużony dla Miasta Lubania”. Wiesław Wajcfelt zmarł 17 marca 2001 r. w wieku niespełna 52 lat i został pochowany w alei Zasłużonych na Cmentarzu Komunalnym w Lubaniu.

Janusz Kulczycki

VI. LUDZIE LITERATURY

ABRAHAM HOSEMANN

(1561–1617)

„historyk”, literat

Syn lubańskiego szewca. Początkowo, z racji wielkiego zacięcia do pisania, został przeznaczony do nauki, aczkolwiek na skutek problemów finansowych rodziców musiał ostatecznie zająć się rzemiosłem. W wieku 14 lat opuścił dom rodzinny i udał się w podróż czeladniczą do Wittenbergi. Długo jednak w zawodzie szewca nie wytrwał – sprzedał narzędzia, a pieniądze wydał na książki. Następnie w Jenie został sługą hrabiego Johanna Ernsta von Mansfelda jako palacz. Nieco później trafił do Erfurtu, gdzie spędził rok u boku lokalnego lekarza. Wtedy o miejscu jego pobytu dowiedział się ojciec, który siłą sprowadził go do Lubania i przymusił do pracy w wyuczonym zawodzie. Po śmierci ojca porzucił znieawidzoną profesję i zajął się pisarstwem. Pierwsze dzieło historyczne opublikował we Frankfurcie w 1588 roku.

W początkowym okresie swojej aktywności pisarskiej zyskał sobie względy arcyksięcia Macieja Habsburga (późniejszego cesarza), który wspierał go listami polecającymi. To one zapewne utorowały dziełom lubanianina drogę do księgarń. Hosemann tworzył głównie teksty o charakterze moralno-filozoficzno-teologicznym oraz historyczne. Dzięki opracowaniu pt. *Nova Chronologia Austriaca*, w którym zuchwale opisał dzieje Habsburgów, poczynając od roku 362, i które posłał cesarzowi Rudolfowi II, zyskał w 1607 r. tytuł cesarskiego historyografa.

Christian Gottlieb Jöcher w leksykonie uczonych z 1750 r. podał, że Hosemann napisał łącznie 31 różnych prac. Wiadomo także, że był autorem co najmniej 11 miejskich monografii historycznych, w tym m.in. Bolkowa, Kłodzka, Lubania, Oleśnicy oraz Paczkowa. Hosemann, pomimo tak dużego dorobku, nie przeszedł do historii jako jeden z najwybitniejszych górnolężyckich historyków, lecz jako prawdziwy kowal kłamstw. Narracja jego dzieł historycznych jest pełna świadomych przekłamań, fałszerstw i błędów chronologicznych. Lubiański

„historyk” nie pisał na zamówienie. Pochlebna narracja i dedykacje skierowane do adresata danego dzieła miały posłużyć jako zachęta do wypłaty dobrowolnej gratyfikacji lub nagrody za trud autora. Wielu poważnych historyków padło ofiarami jego kłamstw. Hosemann został prawdopodobnie zamordowany podczas podróży w pobliżu Magdeburga w 1617 roku.

Wskazówki bibliograficzne:

Bednara E., *Abraham Hosemann. Ein Beitrag zur schlesichen Geschichtsschreibung um die Wende des 16. Jahrhunderts*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens”, 70(1936), s. 251–274.

Grünhagen C., *Abraham Hosemann, der schlesische Lügenschmidt*, „Feuilleton der schlesischen Zeitung”, 1866, nr 556.

–, *Hosemann, Abraham*, [w:] *Allgemeine Deutsche Biographie*, 13(1881), s. 179–180.

Jöcher Chr. G., *Hosmann Abraham*, [w:] *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*, t. 2, Leipzig 1750, szp. 1723–1724.

Tiede Th.F., *Abraham Hosemann, der Lügenschmidt*, [w:] *Merckwürdigkeiten Schlesiens*, Reichebach 1804, s. 15–25.

Lukasz Tekiela

GUSTAV VON MOSER

(1825–1903)

literat, komediopisarz

Gustav von Moser urodził się 11 maja 1825 r. w Spandau. Od młodości był sposobiony przez ojca do kariery wojskowej. W 1843 r. wstąpił do Batalionu Strzelców w Berlinie. W 1848 r. brał udział w Schlezwiku-Holsztynie w przeciwdziałaniu niepokojom społecznym oraz w wojnie pruskiej przeciwko Danii. Uzyskał awans oficerski i został skierowany do Garnizonu Strzelców w Görlitz, gdzie pełnił służbę do 1856 r. Od młodości wykazywał zacięcie literackie i czynił próby na tym polu. Po zakończeniu służby wojskowej, będąc obdarzony dużym poczuciem humoru, oddał się całkowicie działalności literackiej. Zafascynowany teatrem pisał sztuki komediowe o zabarwieniu ojczyźnianym, ukazując specyficzne życie wojskowe, związki miłosne i inne zdarzenia pełne żartobliwych puent. Dorobek von Mosera w tej dziedzinie był nader imponujący. Napisał ponad 100 komedii scenicznych.

W 1862 r. stał się właścicielem majątku ziemskiego w Kościelniku nieopodal Lubania, który jako wiano małżeńskie wniosła jego żona Mathilda von Reibnitz. Czas spędzony w Kościelniku okazał się najpłodniejszy w jego twórczym życiu. W 1896 r. von Moser sprzedał swój majątek miastu Lubaniowi za sumę 480 tys. marek i przeprowadził się do Görlitz, w którym mieszkał do śmierci.

Do 1862 r. napisał kilkanaście jednoaktówek scenicznych, m.in. *Dama huzara*, *Kobieta, która była w Paryżu*, *Współczesny barbarzyńca* (1861 r.) czy *Szach i mat* (1862 r.). Gustav von Moser stał się jednym z najważniejszych twórców wystawianych w berlińskim Schauspielhaus. Od 1874 r. jego komedie zdominowały repertuar Teatru Wallnera ze szczególnie docenianą sztuką pt. *On będzie twoim mistrzem*. Gustav von Moser zdobył wówczas nagrodę za najlepszą komedię roku w wysokości 100 tys. dukatów. Jego utwory wystawiano też w Cieplicach, Lubaniu, w nieistniejącym obecnie hotelu „Pod Jeleniem”, w Wiedniu

Tablica pamiątkowa poświęcona Gustawowi von Moserowi na elewacji kamienicy przy Elisabethstraße 16 w Görlitz o następującej treści:
„Tutaj zmarł komediopisarz Gustav von Moser 23 października 1903 r.”,
źródło: Wikimedia Commons

w Burgtheater, Szwajcarii, we Włoszech i w Nowym Jorku, Teatrze „Germania”. W 1880 r. napisał komedię *Wojna w pokoju*, którą pokazano aż 1066 razy w 79 teatrach. Jego utwory sceniczne wystawiano licznie także po jego śmierci. W latach 1873–1886 w Berlinie wydano aż 17 tomów zawierających zbiór jego dzieł. W 1908 r. postawiono mu pomnik z brązu w Görlitz (przetopiony w 1942 r.). Warto jeszcze dodać, że Gustav von Moser był członkiem lubańskiej loży masońskiej „Isis”. Znakomity komediopisarz zmarł w Görlitz 23 października 1903 roku.

Wskazówki bibliograficzne:

Steiner U.C., *Moser, Gustav von*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, t. 18, Berlin 1997, s. 188–189.

Bożena Adamczyk-Pogorzelec

ARNO OTTO SCHMIDT

(1914–1979)

pisarz, tłumacz

Arno Schmidt urodził się 18 stycznia 1914 r. w Hamburgu, zmarł 3 czerwca 1979 r. w Celle. Syn policjanta, Otto Schmidta i Clary Gertrud z domu Ehrentraut, pochodzących z Lubania. Po śmierci ojca w 1928 r. powrócił wraz z matką i siostrą Lucie do rodzinnego miasta. Podjął naukę w szkole handlowej w Görlitz, ucząc się stenografii i obliczeń tabelarycznych. Szkołę ukończył w 1933 r. W następnym roku podjął pracę w zakładach tekstylnych w Gryfowie – najpierw jako stażysta, a następnie księgowy. Poznał tam Alice Murawski, z którą 21 sierpnia 1937 r. zawarł związek małżeński. Arno Schmidt wraz z żoną w 1938 r. przeprowadził się do Gryfowa. Matka pisarza sprzedała swój dom w Lubaniu i wyjechała na stałe do Quedlinburga. Jego siostra, Lucie wraz z mężem opuściła Niemcy, udając się do Stanów Zjednoczonych.

Arno Schmidt w 1940 r. wstąpił w szeregi Wehrmachtu. Stacjonował m.in. w Jeleniej Górze, Hagenau w Alzacji, a po 1941 r. w Norwegii, gdzie sporządzał wykresy logarytmiczne. W 1945 r. zgłosił się ochotniczo na front. Po klęsce Niemiec znalazł się w niewoli w strefie brytyjskiej, od 1946 r. w Cordingen, następnie w Bau Bickelheim, Kastel und Saarem i Darmstadt. Od 1958 r. zamieszkał na stałe w Celle.

Pierwsze próby literackie Arno Schmidta pojawiały się już w latach 30. XX w. Sławę zapewniły mu jednak dzieła z drugiej połowy lat 40. i młodsze. W swej twórczości skupiał się na własnym *ego*, swoim doświadczeniu, myślach i poglądach. Stosował trudną stylistykę, często pełną ekspresji, wprowadzał nowe formy prozy. Interesował się przeszłością Niemiec, szczególnie przeżyтыми latami wojennymi i powojenną rzeczywistością. Powieści i opowiadania Arno Schmidta zawierają niejednokrotnie pierwiastek pesymizmu. Dał temu wyraz m.in. w takich utworach, jak: *Lewiathan* (1949 r.), *Przesiedleńcy* (1953 r.), *Kamienne serce* (1956 r.), *Czarne lustro* (1963 r.) czy w opo-

wiadaniu *Krowy na wpół żałobne* (1964 r.). Jego twórczość cechują też liczne eksperymenty. Dotyczy to szczególnie dzieła jego życia *Sen Zettela* (1970 r.) czy *Szkoły ateistów* (1972 r.). Pisarz odnosił się też do fetyszyzowania postępu technicznego, co ukazał w utopijnej powieści *Republika uczonych* (1957 r.). Arno Schmidt jest autorem zbioru esejów, które nazywał *Rękopisami radiowymi* skonstruowanymi na wzór dialogów platońskich. Przewartościowywał w nich spuściznę literacką ostatnich 200 lat. Dotyczyło to szczególnie takich tytułów, jak *Rozmowy w bibliotece* czy *Belfegor. Wiadomości o książkach i ludziach*. Tłumaczył także pisarzy XVIII-wiecznych, szczególnie Edgara A. Poe. Cenił Zygmunta Freuda. W opowiadaniach odnosił się do tematu psychoanalizy Jamesa Joyce'a. Był laureatem nagród literackich Theodore Fontane'a w 1964 r. i nagrody im. Goethego w 1973 r. Żył w ubóstwie wspierany przez filologa i pisarza Jana Filipa Reemstema. Zmarł na udar mózgu w szpitalu w Celle. Ustanowiono nagrodę literacką im. Arno Schmidta dla pisarzy wnoszących literackie eksperymenty.

Wskazówki bibliograficzne:

Rauschenbach B., *Schmidt, Arno Otto*, [w:] *Neue Deutsche Biographie*, t. 23, Berlin 2007, s. 177–179.

Bożena Adamczyk-Pogorzelec

Maszyna do pisania oraz okulary Arno Schmidta,
zbiory: Bomann-Museum Celle, źródło: Wikimedia Commons

FELIKS NETZ

(1939–2015)

*poeta, prozaik, dramaturg radiowy, tłumacz,
krytyk literacki i filmowy, publicysta*

Feliks Netz przyszedł na świat 26 grudnia 1939 r. w Kretkach k. Brodnicy. Do Lubania przybył w 1946 r., gdzie spędził dziewięć lat. Następnie zamieszkał w Katowicach. Magisterium z polonistyki uzyskał na Uniwersytecie Śląskim. Jeszcze na studiach podjął pracę w Polskim Radiu w Katowicach. Był członkiem Związku Literatów Polskich, Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich, a od 1993 r. Górnośląskiego Towarzystwa Literackiego. W latach 1971–1981 współpracował z tygodnikiem „Panaorama”. Brał także udział jako kierownik literacki w pracach Zespołu Filmowego „Silesia”. Ponadto przez pewien czas współredagował dwutygodnik „Poglądy” oraz miesięcznik społeczno-kulturalny „Śląsk”. Kierował także działem literackim tygodnika „Tak i nie”.

Feliks Netz (1939–2015), źródło:
fotografia ze zbiorów prywatnych

Feliks Netz był wielokrotnie nagradzany i odznaczany. Otrzymał Nagrodę Peleryny za tom *Związek zgody*. Był laureatem Nagrody Prezydenta Katowic. Został odznaczony m.in. Złotym Krzyżem Zasługi, brązowym medalem „Zasłużony Kulturze Gloria Artis” oraz Nagrodą Artystyczną Marszałka Województwa Śląskiego.

Feliks Netz wychował się w Lubaniu i to miejsce wielokrotnie przewijało się w jego twórczości. Jak mówił pisarz, Lubień odcisnęła w nim piętno na całe życie, później już kino było dla niego zawsze

kinem „Wawel”, góra – Kamienną Górą, rzeka – Kwisą. Zdaniem Beaty Netz, wdowy po artyście, tak jak Kazimierz Kutz dał Śląskowi mit swoimi filmami, to Feliks zrobił to dla Lubania. Praktycznie w każdym jego utworze jest jakieś nawiązanie do miasta nad Kwisą. Lubański sentyment Netza, graniczący z obsesją, doskonale znany był także jego przyjaciółom z kręgu literackiego. Podobno Feliks cały czas zasypywał ich opowieściami o Lubaniu. Wybitny literat zmarł 12 kwietnia 2015 r. Lubański akcent towarzyszy pisarzowi nawet w drodze do wieczności. Na jego grobie został umieszczony fragment *Trenu na śmierć pana od polskiego*, który Netz napisał na cześć Ludwika Anioła. Jest tam opis, jak profesor po śmierci ukazywał się w różnych miejscach Lubania – „Wszędzie tam, gdzie o piątej po południu dobrze widać duszę”. Tak brzmi puenta, która wryta jest na nagrobku Feliksa Netza.

Lubań odwdzińczył się pisarzowi, nadając mu honorowe obywatelstwo miasta (1997 r.) oraz nazywając jego imieniem najbardziej reprezentatywny plac z Ratuszem (2018 r.).

Wskazówki bibliograficzne:

Bartelski L.M., *Polscy pisarze współcześni 1939–1991. Leksykon*, Warszawa 1995.

Janota W., *Katowice w literaturze polskiej*, Katowice 2008.

Teo Łagowska

VII. LUDZIE MEDYCYNY

JOHANN ADAM KIRCHHOFF

(1663–1741)

lekarz, społecznik

Johann Adam Kirchhoff urodził się w Lubaniu. Nauki pobierał w rodzinnym mieście, w Zittau, Lipsku i Erfurcie. Po powrocie do Lubania jako doktor medycyny, otworzył praktykę lekarską. Jednakże Lubanowi i jego mieszkańcom przysłużył się nie tylko w dziedzinie medycyny. Dzięki niemu jedna z największych lubańskich nowożytnych inicjatyw budowlanych, tzn. budowa kościoła Krzyża Chrystusowego, przebiegała bez większych zakłóceń i zakończyła się sukcesem.

Historycy piszący o kościele Krzyża Chrystusowego niemalże jednogłośnie uznali, że Johann Adam Kirchhoff, podczas jego budowy, odgrywał kapitalną rolę. Od pierwszych dni inwestycji aż do swojej śmierci w 1741 r. pełnił funkcję inspektora budowy. Bezinteresownie wkładał w nią swoje niezaprzeczalne zdolności organizacyjne, ogrom pracy, żelazną konsekwencję w dążeniu do celu oraz godną podziwu cierpliwość i odporność na trudne sytuacje. Dzięki takiemu zaangażowaniu był w stanie kontynuować budowę nawet wtedy, gdy brakowało pieniędzy. Bywało i tak, że dosłownie godzinę przed wypłatą dla pracowników, kiedy wszyscy żywili pełne przekonanie o braku gotówki, potrafił załatwić potrzebne środki. W krytycznych momentach nie szczędził nawet własnych pieniędzy, nie wiedząc, kiedy i czy w ogóle zostaną mu zwrócone. Czas spłacił w pełni lubański dług wdzięczności wobec Kirchhoffa. Historia zapamiętała go jako właściwego budowniczego kościoła Krzyża Chrystusowego.

Wskazówki bibliograficzne:

Hoffmann G., *Lebensgeschichte aller evangelischen Pastorum Primarium, die von 1525. und also von der Reformation an bis auf diese Zeit in dem Churs. Sechsstadt Lauban gelehret und geleben haben*, Lauban 1707, s. 51–55.

Ober-Lausitzische Beiträge zur Gelahrtheit und deren Historie, t. 4, 1754, s. 517–526.

Otto G.F., *Lexicon der seit fuenfzehenden Jahrhunderte verstorbenen und jetzlebenden oberlausitzsichen Schriftsteller und Künstler*, t. 2, Görlitz 1803, s. 271–272.

Łukasz Tekiel

Kościół Krzyża Chrystusowego w Lubaniu, kartka pocztowa, I poł. XX w.,
zbiory: Muzeum Regionalne w Lubaniu

JOHANN CASPAR GEMEINHARDT

(1691–1741)

medyk, botanik

Johann Caspar Gemeinhardt urodził się 25 września 1691 r. w Lubaniu w rodzinie krawca Georga Gemeinhardta i jego żony Sibylli z domu Trautmann. W 1712 r. rozpoczął studia medyczne na uniwersytecie w Jenie. Promocję uzyskał prawdopodobnie w innej uczelni. Po studiach w 1716 r. rozpoczął pracę jako lekarz w Lubaniu. Rok po powrocie do rodzinnego miasta ożenił się z lubanianką Anną Marią Conrad, z którą doczekał się siedmiorga dzieci. Prócz leczenia zajmował się pisaniem prac o tematyce medycznej, przyrodniczej i religijnej. Był także wydawcą. W 1724 r. ukazał się jego *Catalogus plantarum circa Laubam nascentium...* (Katalog roślin występujących w okolicach Lubania) wydany w Budziszynie u Davida Richtera i w Lubaniu u N. Schilla. Gemeinhardt zmarł w Lubaniu 12 kwietnia 1741 roku.

Wskazówki bibliograficzne:

Hilbig W., *Johann Caspar Gemeinhardts Flora von Lauban*, „Abhandlungen und Berichte des Naturkundemuseums Görlitz”, 67,1(1994), s. 1–80.

Illig H., *Carl Linné und Davin Samuel Koulas – Kommilitonen in Lund und Uppsala*, „Verhandlungen des Botanischen Vereins Berlin Brandenburg”, 147(2014), s. 111–130.

Andrzej Paczos

Strona tytułowa dzieła autorstwa J.C. Gemeinhardta, poświęconego roślinom występującym w okolicach Lubania z 1724 r.,

źródło: Wikimedia Commons

LUCJAN KOPEĆ

(1919–1988)

lekarz

Lucjan Kopeć urodził się 2 lipca 1919 r. w Krakowie. Gimnazjum ogólnokształcące ukończył w Przemyśle, gdzie uzyskał świadectwo dojrzałości (1937 r.). Ostatnie lata przed wojną spędził wraz z rodziną w Warszawie. W 1937 r. zdał egzamin konkursowy do Szkoły Podchorążych Sanitarnych (SPS) w Centrum Wyszkolenia Sanitarnego w Warszawie, a tym samym został immatrykulowany jako student Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Warszawskiego im. Józefa Piłsudskiego. Do wybuchu wojny ukończył dwa lata studiów.

Lucjan Kopeć (1919–1988),
fot. Wiesław Schabowski

Czas wojny spędził w okupowanej ojczyźnie, pracując jako lekarz, kontynuował naukę i prowadził aktywną działalność konspiracyjną m.in. pod pseudonimem „Radwan”. W 1944 r. był komendantem szpitala partyzanckiego (Szpital Leśny „665”) w Puszczy Solskiej, gdzie stacjonowały liczne oddziały partyzanckie. Do końca stycznia 1945 r. brał udział w walkach Armii Krajowej, podczas których został ranny w ramię. Po zakończeniu wojny, chociaż był poszukiwany przez służby bezpieczeństwa, kontynuował naukę i pracę jako lekarz. W 1946 r. trafił do Wrocławia, gdzie w 1950 r. uzyskał dyplom lekarski. W lutym 1951 r. został skierowany do Leśnej. Do sierpnia 1953 r. pełnił funkcję kierownika Ośrodka Zdrowia i Przychodni Przyszkolowej „Dolwis” w Leśnej, a następnie od 16 sierpnia 1953 r. został ordynatorem oddziału wewnętrzznego i dyrektorem Szpitala Powiatowego w Lubaniu. W 1973 r. Lucjan Kopeć został powołany na stanowisko dyrektora Ze-

społu Opieki Zdrowotnej w Lubaniu, które pełnił aż do emerytury – w kwietniu 1987 r.

Wielką pasją Lucjana Kopcia w okresie pobytu na ziemi lubańskiej była budowa nowego szpitala w Lubaniu. Marzenie spełniło się po 127 miesiącach wysiłków pełnym sukcesem oraz otwarciem w 1987 r. nowoczesnego 348-lóżkowego obiektu. Lucjan Kopeć działał aktywnie w organizacjach społecznych – Polskim Czerwonym Krzyżu i Związku Inwalidów Wojennych, w których pełnił funkcje prezesa. Ponadto przez 30 lat był czynnym członkiem Okręgowej Komisji Kontroli Zawodowej we Wrocławiu, wyróżniając się często w tej trudnej i niewdzięcznej funkcji dociekliwością i poczuciem sprawiedliwości, a przy tym równocześnie głębokim humanizmem. Pomagał wielu byłym kolegom z partyzantki.

Lucjan Kopeć posiadał liczne odznaczenia, m.in.: Krzyż Walecznych (1944 r.), Krzyż Armii Krajowej, Krzyż Partyzancki, Złoty Krzyż Zasługi, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski, Złoty Krzyż PCK oraz wiele medali państwowych i odznak regionalnych.

Lucjan Kopeć zmarł 9 stycznia 1988 r. Został pochowany na Cmentarzu Komunalnym w Lubaniu.

Wskazówki bibliograficzne:

Krynicky Z., *Lucjan wybrał drogę najszlachetniejszą... Był też moim przyjacielem*, „Przegląd Lubański”, 1998, nr 4.

„Radwan” (Kopeć L.), *Szpital leśny 665*, [w:] Klukowski Z., *Materiały do dziejów Zamojszczyzny w latach wojny 1939–1944*, t. IV: *Dywersonia w Zamojszczyźnie 1939–1944*, Zamość 1947.

Skowroński J., *Partyzanckie obiekty puszczy Solskiej (cz. II). Szpital leśny „665”*, „Odkrywcą”, 2017, nr 1.

–, *Szpital leśny AK „665”. Śladami partyzanckich fotografii z Puszczy Solskiej*, Warszawa 2017.

Janusz Skowroński

VIII. LUDZIE WOJSKA

ANATOL SAWICKI

(1897–1948)

*podpułkownik artylerii Wojska Polskiego, żołnierz Armii Krajowej
oraz Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość*

Anatol Sawicki (pseudonimy: „Dąb”, „Młot”, „Cybulski”, „Mars”, „Korona”) – ostatni komendant Armii Krajowej (AK) Okręgu Lwów, który w Lubaniu spędził końcówkę swojego życia, urodził się w 14 października 1897 r. w Berdyczowie. Był żołnierzem armii carskiej, działaczem Polskiej Organizacji Wojskowej (POW), uczestnikiem wojny polsko-bolszewickiej (odznaczony Krzyżem Walecznych), oficerem zawodowym Wojska Polskiego. W kampanii wrześniowej 1939 r. dowodził dywizjonem artylerii (28 pal) i walczył w okolicach Warszawy. Po zakończeniu działań wojennych uniknął niewoli, został jednak ujęty przez Niemców

Anatol Sawicki
(1897–1948), źródło:
Wikimedia Commons

w Dęblinie (6 listopada) i uwięziony w obozie jenieckim w Radomiu, skąd udało mu się zbiec. Ukrywał się w Warszawie i we wsi Płonki koło Krasnegostawu. Tam w 1940 r. został zaprzysiężony do Związku Walki Zbrojnej (ZWZ). Od lutego 1941 r. był komendantem obwodu Krasnostaw, a potem komendantem Inspektoratu Rejonowego AK Chełm. Zagrożony aresztowaniem został pod koniec 1942 r. przeniesiony na teren Okręgu AK Lwów. Od stycznia 1943 do sierpnia 1944 był komendantem Inspektoratu Południowego „Bóbrka” Okręgu AK Lwów, gdzie kierował walkami z bandami Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA).

W okresie akcji „Burza” dowodził częścią Zgrupowania AK „Wschód” 5. DP AK. Po wkroczeniu wojsk sowieckich nie ujawnił się i został wyznaczony na ostatniego komendanta Okręgu Lwów „NIE”. Tropiony przez sowiecki Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych, czyli NKWD (Narodnyj Komissariat Wnutriennich Dieł) 7 grudnia

1945 r. ewakuował się ze Lwowa do Polski w wagonie księży franciszkanów. Zamieszkał początkowo w Krakowie. Wiosną 1946 r. osiedlił się w Lubaniu, gdzie został głównym księgowym miejscowego Banku Gospodarstwa Spółdzielczego. W Lubaniu Anatol Sawicki zorganizował Eksterytorialny Okręg Lwowski Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość, którego był komendantem do aresztowania 16 marca 1948 r. przez funkcjonariuszy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (MBP) i oficera NKWD. W więzieniu śledczym MBP we Wrocławiu został skatowany podczas przesłuchania tak, że nie mógł chodzić, po czym zmarł w szpitalu 9 sierpnia 1948 r. Według innej wersji został wyrzucony albo też sam wyskoczył z okna więzienia podczas próby samobójczej. W roku 1965 władze Polskiej Republiki Ludowej pośmiertnie zrehabilitowały ppłka Anatola Sawickiego, przywracając mu odznaczenia oraz nadając mu Krzyż Virtuti Militari i Srebrny Krzyż Zasługi. Uhonorowany został też pośmiertnie Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski. W 2015 r. upamiętniając ppłka Anatola Sawickiego, odsłonięto w Lubaniu tablicę na budynku, w którym mieszkał, pracował i został aresztowany.

Wskazówki bibliograficzne:

Balbus T., *Ludzie podziemia AK-WiN w Polsce południowo-zachodniej (1945–1948)*, t. II, Wrocław 2003.

–, *O Polskę Wolną i Niezawisłą (1945–1948)*, Kraków–Wrocław 2004.

Kulczycki J., *Anatol Sawicki – lubański epizod ostatniego komendanta AK Okręgu Lwów*, „Ziemia Lubańska”, 2012, nr 3.

Janusz Kulczycki

HANS-ULRICH RUDEL

(1916–1982)

*pułkownik lotnictwa, as niemieckiej Luftwaffe,
w czasie II wojny światowej dowódca 2. Pułku Bojowego „Immelmann”*

Ostatni naczelný dowódca wojsk lądowych III Rzeszy, ojciec niemieckiego sukcesu spod Lubania, feldmarszałek Ferdinand Schörner, powiedział o nim krótko: „Rudel jest jak cała dywizja”. I nie było w tym przesady. Pilot bombowca nurkującego Ju 87 Stuka, rekordzista wszechczasów pod względem liczby wykonanych lotów bojowych (2530). Zasłynął przede wszystkim ogromną skutecznością w niszczeniu bojowego sprzętu technicznego przeciwnika – czołgów (ponad 500) czy okrętów. Przywódca Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR), Józef Stalin wyznaczył nagrodę w wysokości 100 tys. rubli za jego głowę. Z kolei przywódca III Rzeszy, Adolf Hitler odznaczył go specjalnie utworzonym, najwyższym odznaczeniem za męstwo, orderem Krzyża Rycerskiego Krzyża Żelaznego ze Złotymi Liśćmi Dębu, Mieczami i Brylantami.

Hans Ulrich Rudel urodził się 2 lipca 1916 r. w Konradswaldau (Kondratów koło Złotoryi), w rodzinie ewangelickiego pastora Johanesa Rudla i Marthy Rudel, z domu Mueckner. Ojciec z racji pełnionej profesji często zmieniał miejsce zamieszkania. Przez Seiferau (Zebrzydów koło Świdnicy), Sagan (Żagań), Niesky i Goerlitz rodzina Rudlów trafiła do Lauban (Lubań). Młody Hans od dzieciństwa pasjonował się sportem i lotnictwem. W 1930 r. rozpoczął naukę w Gimnazjum Humanistycznym w Lubaniu. Wybrał klasyczny profil kształcenia z przedmiotami wiodącymi łaciną i greką. Egzamin maturalny złożył w 1936 roku.

Hans-Ulrich Rudel
(1916–1982) w chwili poddania się
Amerykanom,
źródło: Wikimedia Commons

W tym samym roku Rudel rozpoczął naukę w szkole Luftwaffe w Wildpark-Wader niedaleko Poczdamu, w której uzyskał licencję pilota w 1938 r. Następnie trafił do jednostki bombowców nurkujących w Styrii-Grazu. Na skutek słabych wyników w technice pilotażu na samolotach Ju 87 Stuka, a także opinii dziwaka (samotne eskapady w góry, spożycie mleka zamiast alkoholu i stronienie od dziewcząt) z macierzystej jednostki przeniesiono go do szkoły rozpoznania lotniczego w Hildesheim, a następnie do jednostki rozpoznania do Piły. Uczestniczył w wojnie z Polską, po której został odesłany na tyły.

Rudel wrócił na front, gdy Niemcy zaatakowały ZSRR. Trafił do jednostki liniowej, 2. Pułku Bombowców Nurkujących „Immelmann”. Jego pułk walczył nad Zatoką Fińską, gdzie celem były ciężkie okręty sowieckiej marynarki wojennej. To tutaj doszło do wydarzenia, które okryło sławą Rudla. Podczas jednego z lotów bojowych 23 września 1941 r. jednotonową bombą pilot zatopił sowiecki pancernik Marat, zacumowany w porcie w Kronsztadzie.

Za ten i inne wyczyn w pierwszych dniach stycznia 1942 r. Rudel został odznaczony Krzyżem Rycerskim Krzyża Żelaznego. Na jakiś czas został odesłany na tyły. Wtedy ożenił się i zamieszkał w Görlitz. Potem wrócił do jednostki, która trafiła na Krym, a następnie pod Stalingrad.

W międzyczasie zaliczył tysięczny lot bojowy i otrzymał awans na kapitana. Został skierowany do jednostki testującej działka 37 mm jako przeciwpancerne uzbrojenie sztukasa. To na Ju 87 G wyposażonym w działka BK 37 i nazywanym Kanonenvogel (armatni ptak) Rudel odniósł największe sukcesy w niszczeniu pojazdów pancernych wroga. Podczas bitwy na Łuku Kurskim opracował taktykę niszczenia czołgów strzałami nie wprost, ale w słabe punkty, w silnik, zbiorniki paliwa. W nagrodę otrzymał dowództwo 3. Dywizjonu. Podczas walk na terytorium Kurlandii został ranny.

W sierpniu 1944 r. pułk „Immelmann” został przeniesiony na obszar Rumunii i Węgier. Rudla mianowano jego dowódcą i awansowano na podpułkownika. Miał wtedy na koncie ponad 2000 lotów bojowych

i 300 zniszczonych czołgów wroga. Był zestrzelony ponad 30 razy. Nad Węgrami dwa 13-milimetrowe pociski rozerwały mu lewe udo. Zalecany sześciotygodniowy pobyt w szpitalu skrócił do ośmiu dni i w gipsie wrócił do samolotu. W nagrodę w styczniu 1945 r. otrzymał od Hitlera specjalnie na ten cel stworzone najwyższe niemieckie odznaczenie za waleczność Krzyż Rycerski Krzyża Żelaznego ze Złotymi Liśćmi Dębu Mieczami i Brylantami oraz awans na pułkownika.

Podczas ataku na sowiecką przeprawę czołgową na Odrze, 9 lutego 1945 r., w okolicach Frankfurtu, pilot został ciężko ranny. obrażenia skończyły się amputacją prawej stopy i fragmentu podudzia. Po sześciu tygodniach, bez protezy, wnoszony do specjalnie przerobionego samolotu (hamulec nożny zastąpiono ręcznym) startował jeszcze do kilku lotów bojowych w rejonie Goerlitz-Bautzen.

Pułkownik Hans Ulrich Rudel w swoim ostatnim locie 8 maja 1945 r. wraz z szóstką innych samolotów poleciał do Kitzingen w Bawarii, gdzie poddał się amerykańskiej 9. Armii Powietrznej.

Po wojnie rozgoryczony i niepokodzony z powojenną sytuacją polityczną w Europie, na sześć lat wyjechał do Argentyny. W 1953 r. wrócił do Niemiec i bezskutecznie próbował swoich sił w wyborach do Bundestagu i Landtagu. Był osobą napiętnowaną przez środowiska opiniotwórcze Niemiec jako zwolennik anachronicznego kultu Hitlera. Nie odniósł sukcesów w polityce. Zajmował się też publicystyką, pisał pamiętniki i książki. Ożenił się jeszcze dwukrotnie. Hans-Ulrich Rudel zmarł na atak serca 18 grudnia 1982 r. w wieku 66 lat. Został pochowany na cmentarzu w Dornhausen.

Najlepszy francuski pilot II wojny światowej, Pierre Closterman powiedział: „O Rudlu mogę powtórzyć jedynie to, co mówiliśmy w RAF-ie o Walterze Nowotnym (niemiecki as myśliwski, zginął w 1944 r.), szkoda, że nie nosił naszego munduru”.

Wskazówki bibliograficzne:

Rudel H.-U., *Pilot sztukasa. Mój dziennik bojowy*, Poznań 2013.

Jarosław Ludowski

ALEKSANDER GOŁOWACZOW

(1909–1945)

sowiecki pułkownik

Aleksander Gołowaczow urodził się 10 grudnia 1909 r. we wsi Lubochna w obwodzie briańskim w orłowskiej gubernii (ZSRR), w rodzinie robotniczej. W 1926 r. ukończył szkołę zawodową i rozpoczął pracę w fabryce w zawodzie tokarza. W 1929 r. został powołany do wojska. Szkołę wojskową ukończył z wyróżnieniem w 1932 r. Od 1931 r. był członkiem partii komunistycznej. W 1939 r. brał udział w agresji sowieckiej na Polskę, a następnie uczestniczył w wojnie sowiecko-fińskiej. W trakcie agresji Niemiec na ZSRR był dowódcą batalionu. Ciężko ranny w walkach koło Kaługi trafił do szpitala w Charko-

Aleksander Gołowaczow
(1909–1945), fot. 1945 r.,
źródło: Wikimedia Commons

wie, z którego, w obliczu postępów niemieckich wojsk, musiał uciekać. Potem wstąpił w szeregi oddziału partyzanckiego, gdzie pozostał do stycznia 1942 r. Następnie w rejonie Kirowa przekroczył linię frontu i trafił do macierzystej jednostki. Od marca 1942 r. pełnił obowiązki dowódcy 1326. Pułku Piechoty 415. Dywizji Piechoty. Od sierpnia 1942 r. dowodził 52. Brygadą Piechoty Zmotoryzowanej 15. Korpusu Pancernego 3. Armii Pancerniej, którą od lutego 1943 r. za sukcesy w walkach przemianowano na 23. Brygadę Piechoty Zmotoryzowanej Gwardii. Podczas bitwy w rejonie Charkowa wślawił się wyprowadzeniem brygady z okrążenia. Za udział w operacji lwowsko-sandomierskiej, a szczególnie za zdobycie i utrzymanie przyczółku po zachodniej stronie Wisły, Aleksander Gołowaczow otrzymał Złotą Gwiazdę i tytuł Bohatera Związku Sowieckiego.

Na terenie Polski Gołowaczow dowodził 23. Brygadą podczas walk w ramach 1. Frontu Ukraińskiego w operacjach sandomiersko-śląskiej i dolnośląskiej, na trasie miast Częstochowa, Opole, Rybnik, Legnica, Bolesławiec i Lwówek Śląski. Do Lubania jednostka ta dotarła w dniu 17 lutego 1945 r., gdzie do 5 marca 1945 r. toczyły się walki w północnej części miasta. W tym czasie sztab brygady mieścił się w jednym z wysokich budynków nad rzeką Siekierką nieopodal linii kolejowej Lubań–Węgliniec na północy miasta. Z tego czasu zachowało się wspomnienie dowódcy współuczestniczącej w walkach o Lubań 56. Brygady Pancерnej gwardii płk. Zachara Slusarenki, opowiadające o ucieczce Gołowaczowa z otoczonego przez Niemców budynku sztabu. W trakcie ataku nieprzyjaciela, który zajął parter obiektu, Gołowaczow przebywający w tym czasie na 3 piętrze obiektu opuścił się po linie na ziemię i brawurowym atakiem wraz z podkomendnymi odbił budynek sztabu.

Po otrzymaniu rozkazu o opuszczeniu Lubania, w dniu 6 marca 1945 r. dowódca brygady wraz z podległymi jednostkami wycofał się w kolumnie marszowej w kierunku Nowogrodźca prawym brzegiem Kwisy, dzisiejszą ul. Dolną. W rejonie Nawojowa Śląskiego około godziny 10.00 kolumna dostała się pod flankowy ostrzał niemieckich czołgów z lewego brzegu Kwisy. Wychylony z samochodu pancernego Gołowaczow został trafiony odłamkiem pocisku i zginął na miejscu. Aleksander Gołowaczow został pochowany w Wasylkowie na Ukrainie. Pośmiertnie otrzymał drugi tytuł Bohatera Związku Sowieckiego.

Wskazówki bibliograficzne:

Dragunski D., *Lata w pancерzu*, Warszawa 1978.

Slusarenko Z., *Ostatni wystrzał*, Warszawa 1981.

Боевое донесение штаба, 23 гв. Мсбр 4 і 6.03.4, Центральный Архив Министерства Обороны Российской Федерации.

Jarosław Ludowski

WILHELM „WILLI” HÜBNER

(1929–2010)

młodociany żołnierz

Bez wątpienia najtragiczniejszym momentem w 800-letniej historii Lubania były wydarzenia związane z II wojną światową. Dramat wojny wpłynął na losy ludzi i miasta, odmieniając je na zawsze. Wypadki z początku 1945 r. zapisały się pod tym względem szczególnie. Od lutego bowiem, miasto znalazło się na pierwszej linii frontu i jego mieszkańcy mogli bezpośrednio odczuć to, czego społeczeństwa wielu innych miast w Europie doświadczały od blisko sześciu lat. Zaciekle walki uliczne doprowadziły miasto do ruiny. Dzięki zabiegom

Wilhelm Hübner odznaczany
w Lubaniu, źródło: Bundesarchiv_
Bild_183-G0627-500-
001,_Auszeichnung_des_Hitlerjugen-
Willi_Hübner_Recolored

propagandy niemieckiej, najbardziej znanym uczestnikiem walk stał się Wilhelm „Willi” Hübner – nastoletni ochotnik odznaczony Żelaznym Krzyżem. Hübner urodził się w 1929 r. w Księginkach. Do 1945 r. mieszkał przy ul. Fridrichstrasse nr 5 (obecnie ul. Energetyków).

W chwili rozpoczęcia walk o miasto, będąc członkiem Hitlerjugend, zgłosił się na ochotnika do pomocy regularnym oddziałom. Pełnił służbę gońca, przenosząc meldunki, broń na pierwszą linię walk. Jak wspominał, przeżył tylko dlatego, że był niskiego wzrostu i miał niebywale szczęście. W ten sposób tłumaczył, że seria wystrzelona z czołgowego karabinu maszynowego

przeleciała nad jego głową, trafiając w płot oraz że nie odniósł żadnej rany, kiedy cztery pociski z katiuszy wybuchły wokół niego. Z walk o miasto szczególnie utkwił mu w pamięci moment pierwszego upojenia alkoholowego. Miało to miejsce nieopodal rynku, a przyczyniła się do tego butelka ajerkoniaku lub orzechówki znaleziona w rozbitym sklepie.

Hübner wielokrotnie wykazywał się odwagą, co zostało uhonorowane przez przełożonych przedstawieniem go do odznaczenia Krzyżem Żelaznym. Ceremonia dekoracji odznaczeniem nastoletniego obrońcy Lubania odbyła się na tyłach budynku obecnej Szkoły Podstawowej nr 1 i zbiegła się w czasie z wizytą Josepha Goebbelsa, co zostało wykorzystane propagandowo. Krzyż przypinał osobiście Ferdinand Schörner. Istnieje bogaty materiał fotograficzny dokumentujący to wydarzenie. Następnie „Willi” został wysłany do Berlina, gdzie na tyłach kancelarii Rzeszy przedstawiono go wraz z kilkunastoma kolegami Adolfowi Hitlerowi. Spotkanie z Führerem zostało uwiecznione przez niemiecką kronikę filmową *Die Deutsche Wochenschau* pod numerem 755.

Wilhelm Hübner przeżył wojnę. Rodzinny Lubań odwiedził w 1987 r. podczas tworzenia poświęconego mu filmu dokumentalnego. Udzielając wywiadu, zakończył swoją wypowiedź słowami: „Wojna jest złem i nigdy nie powinna się powtórzyć”.

Wskazówki bibliograficzne:

Hoffmann H., *The Triumph of Propaganda: Film and National Socialism, 1933–1945*, t. 1, b.m.w. 1997.

Kasper K.Chr., *Lauban i/Schlesien: Schicksalsjahr ,45; der Untergang einer schlesischen Stadt in den schweren Abwehrkämpfen im Frühjahr; Bilder, Berichte und Dokumente*, Bonn–Oberkassel 1998.

Knopp G., *Der zweite Weltkrieg: Bilder, die wir nie vergessen*, Hamburg 2014.

Paweł Zawadzki